

BALKAN SAVAŞLARI SONRASI RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ VE OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂN LARI

Hazırlayan: Sezer ARSLAN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zekâi METE

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı,
Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran, 2008

ÖNSÖZ

Osmanlı Tarihi üzerine yapılan araştırmalarda genellikle siyasî alan ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Toplumsal alanlarda yani devletin siyasetine doğrudan doğruya etki eden sosyal, hukukî ve iktisadî meseleler, siyasî alanlarda olduğu kadar dikkat çekmemiştir. Oysa tarihi olaylar değerlendirilirken bir bütün olarak incelenmeli ve ele alınmalıdır. Böylece devletlerin tarihi süreçlerini anlamada daha gerçekçi sonuçlar ortaya çıkarılabilecektir.

Günümüze kadar kurulmuş olan Türk Devletleri'nin sosyal ve siyasi hayatlarında “göç” olgusunun önemli bir yer tuttuğu inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Orta Asya'dan çeşitli nedenlerle başlayan Türk göçleri, Osmanlı Devleti döneminde Anadolu'dan Balkanlara gerçekleşen iskân faaliyetleri ile devam etmiştir. Türkler, 1353 yılından itibaren Rumeli, diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti'nin Avrupa-i Osmanî diye adlandırdığı topraklarda hüküm sürmeye başlamıştır. Yaklaşık beşyüz yıl süren bu dönemde Türk kültürü Balkanlar'da kalıcı bir hale gelmiştir. Balkanlar, dağıyla, taşıyla, nehirleri ve ovalarıyla bize yâr olmuş vatan toprağı haline gelmiştir. Yüzyıllar boyunca Türkler ve Balkanlar'da yaşayan diğer milletler huzur içerisinde hep beraber hayatlarını devam ettirmiştir.

Daha sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisi ve Avrupa Devletleri'nin Türklere karşı uyguladığı “Şark Politikası” Balkanlardaki huzur ve asayişini bozmuştur. Bu topraklar 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonucunda elimizden çıkmaya başlamıştır. Yakın dönem göçlerinin en önemlilerini 93 Muhacereti ve Balkan Savaşı ile başlayan göçler oluşturmaktadır.

Göçlerin çeşitli nedenleri vardır. Bunların içine, hayatı dayanılmaz hale getiren yoğun baskılar, yaşanan savaşlar nedeniyle can güvenliğinin olmaması, daha iyi iktisadî ve sosyal hayat yaşama gibi nedenleri dahil edebiliriz. Balkanlardan, Osmanlı Devleti'nin iç kesimlerine doğru yaşanan göçlerin tek nedeni Türk vatandaşlarımızın can güvenliklerini sağlamak amacıyla yaşadığı topraklarını terk etmek zorunda kalmasıdır.

Balkan Devletleri'nin baskı ve zulmüne dayanamayan insanlarımız vatanlarını, eşyalarını, tarlalarını, evlerini, işyerlerini yani bütün malvarlıklarını geride bırakarak binbir güçlük içerisinde Osmanlı Devleti'nin iç kesimlerine yerleşmek zorunda kalmıştır.

Bu göçler savaş sonrası da devam etmiştir. Yapılan göçler, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik ve nüfus yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Balkanlardaki Türk nüfusunu eritmek amacıyla yapılan baskılar sonunda Anadolu'da Türk nüfusu artış göstermiştir. Balkanlar'ın kaybedilmesi ile Osmanlı Devleti'nin batı kanadı kopmuştur. Yaşanan bu göç hareketi, Osmanlı Devleti'nin, her türlü tedbiri almasına rağmen içinden kolay kolay çıkılamayacak ölçüde iktisadî ve sosyal problemlerle uğraşmasına neden olmuştur. Savaş dönemi nedeniyle elindeki imkânların kısıtlı olmasına rağmen devlet yine de vatandaşlarımıza gerekli yardımları yapmak için bütün imkânlarını seferber etmiştir.

İşte bu nedenlerden dolayı Balkanlar'dan ve diğer bölgelerden Osmanlı Devleti'nin iç kesimlerine yapılan göçler üzerinde önemle durmakta yarar vardır. Balkan Savaşları'ndan sonra Rumeli'den yapılan Türk göçlerini incelerken Osmanlı Devleti'nin siyasî yapısından çok, Balkan Savaşları'nın sebep olduğu göç olayları ve muhacirlerin iskânları üzerinde durmaya çalıştık. Balkan Savaşları'nın neden ve sonuçlarını anlamadan göç ve iskân faaliyetlerinin tam olarak kavranamayacağı için tezin birinci bölümünde Balkan Savaşları yer almıştır. İkinci bölümde ise Balkanlar'dan yapılan göçlerin nedenleri ve göçler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise iskân faaliyetleri incelenmiştir.

Tez çalışmaları sırasında, arşiv belgeleri ile göç ve iskân faaliyetleri hakkında günümüze kadar yazılmış olan makale ve kitaplardan yararlanılmıştır.

Hazırlamış olduğumuz yüksek lisans tezi sırasında birçok kişinin yardım ve desteklerini gördüm. İlk olarak ilgi, destek ve teşviklerini gördüğüm tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Zekâi METE'ye gerek tez konumun belirlenmesinde, gerekse tez çalışmalarım sırasında bana yol gösteren, değerli zamanını ayırarak bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan Sayın Doç. Dr. İbrahim SEZGİN'e, öğrencilik yıllarımdan kalan en büyük isteğim olan yüksek lisans çalışması yapma imkânını veren ve bana bu konuyu seçme olanağını sağlayan çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. İlker ALP'e en içten dileklerle teşekkür ederim.

Ayrıca kaynak araştırmaları sırasında yardımcı olan arşiv uzmanı H. Yıldırım Ağanoğlu'na, yardımlarını esirgemeyen Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakóltesi, Tarih Bölümü öğretim görevlileri ve diğer çalışanlarına, tezin hazırlanmasında emeği geçen herkese de teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

EDİRNE Haziran 2008

Sezer ARSLAN

ÖZET

Tezin Adı: Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları

Yazarın Adı: Sezer ARSLAN

Türkler, 1353 yılından itibaren Rumeli'ye yerleşmeye başlamıştır. Yaklaşık beşyüz yıl süren bu dönemde Türk Kültürü Balkanlar'da kalıcı bir hale gelmiştir. Yüzyıllar boyunca Türkler ve Balkanlar'da yaşayan diğer milletler huzur içerisinde hep beraber hayatlarını devam ettirmiştir.

Rumeli'ye geçişten itibaren sürekli büyüyen ve gelişme gösteren bir devlet olan Osmanlı Devleti, Balkanlar'ın fethedilmesi ve devamında en geniş sınırlara ulaşılması sürecini yaşamıştır. Duraklama ve dağılma dönemi ile başlayan geri çekilme süreci göç problemini de beraberinde getirmiştir.

1787-1792 Osmanlı-Rus savaşları sonucunda Balkanlardan Anadolu'ya kitleler halinde göçler başladı. Türk göç tarihinin en önemli halkalarında birini 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonraki göçler oluşturur.

II. Büyük göç dalgası ise XX. yüzyılın başlarında Balkan Savaşı sırasında yaşanan zulümlerden sonra gerçekleşmiştir. Rumeli'den gelen göçmenlerin sorunlarını çözmek için komisyonlar kurulmuştur. Muhacirlerin yerleşmesi için arazi sağlanmış, ev yapmaları için destek verilmiştir. Ayrıca askerlik ve vergi muafiyetleri sağlanarak daha rahat bir hayat sürmeleri için çaba harcanmıştır. Yaşanan sağlık sorunları nedeniyle hastaneler yapılmıştır. Tarım aletleri, tohumluk ve diğer ihtiyaçlar karşılanarak üretime katılmaları sağlanmıştır. Balkan Savaşları sonrası da Rumeli'den Türkiye'ye göçler yaşanmaya devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, göç, iskân, muhacir.

Thesis Name : Turks immigrations from Rumelia after Balkan Wars and their settlements in Ottoman Empire.

Author's Name: Sezer ARSLAN

ABSTRACT

The Turks started to settle in Rumelia since 1353. During this period lasting about 500 years, the culture of Turks became permanent. The Turks and the other nations living in Balkans lived together peacefully.

Ottoman Empire, which had been constantly developing and growing since the conquest of Rumelia, lived the period of the conquest of Balkans and reached its largest boundaries. The period of withdrawal which began with the decline and fall of Ottoman Empire brought the migration problem.

The mass immigrations from Balkans to Anatolian started as a consequence of 1787-1792 Ottoman –Russian War. The immigrations after 1877-1878 Ottoman- Russian War formed one of the most important chains of Turk's immigration history.

The second huge immigration came about after the oppressions during the Balkan Wars at the beginning of the 20 th century. The committees were set up to solve the problems of the immigrants coming from Rumelia. For immigrants land was provided to settle and they were supported to build their houses. Besides, in order to lead a more comfortable life, they were exempted from taxes and military services. The hospitals were built because of the health problems. Having been provided with farming tools and seeds and all the other needs, they were encouraged to take part in production. The immigrations from Rumelia to Turkey continued after Balkan Wars.

Key Words: Balkan Wars, Immigration, Settlement, Immigrant.

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
ATASE .	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DH. EUM.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH. HMŞ.	Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Kalem-i
DH. İD.	Dahiliye Nezareti İdare Kalem-i
DH. İMM.	Dahiliye Nezareti İskan-ı Muhacirin Müdüriyeti
DH. KMS.	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. MB. HPS.M.	Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik
DH.SN.M.	Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus Müdüriyeti
DH.ŞFR.	Dahiliye Nezareti Şifre Kalem-i
Fak .	Fakülte
Gn.kur.	Genel Kurmay
İ.A.M.M.	İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti
M.S.	Milattan Sonra
MEB.	Millî Eğitim Bakanlığı
MV.	Meclis-i Vükela
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
v.b.	ve benzeri
v.s.	vesaire
yy.	yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iv
KISALTMALAR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar ve EKLER LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

A. OSMANLI DEVLETİNİN BALKANLARA YERLEŞME POLİTİKASI

1. Balkanların Özelliği.....	7
2. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Fetih Politikası.....	8
3. Osmanlı Devleti İçin Edirne'nin Balkanlardaki Yeri ve Önemi.....	10
4. Balkanlarda Sosyolojik Durum.....	10
a) Milliyet.....	10
b) Din.....	11
5. Balkanlar'ın Türklerin Elinden Çıkmaya Başlaması.....	12

B. BALKAN SAVAŞLARI'NIN BAŞLAMASI

1. Balkan Savaşlarını Hazırlayan Nedenler.....	13
2. Balkan İttifakının Kurulması.....	18
3. I. Balkan Savaşı.....	23
a) Diplomasi Faaliyeti ve Savaş'ın Başlaması.....	23
b) Lojistik ve Askerî Durum.....	26
c) Kırklareli Savaşı (22-23 Ekim 1912)	28
d) Lüleburgaz Savaşı (28 Ekim – 2 Kasım 1912).....	29

e) Çatalca Savaşı (17-18 Kasım 1912).....	30
f) Balkan Savaşlarında Edirne	31
g) Batı Ordusu.....	32
h) Londra Antlaşması (30 Mayıs 1913)	36
4. II. Balkan Savaşı, ...	37
5. Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri.....	42
C. BALKAN SAVAŞLARI'NIN SONUÇLARI	46

İKİNCİ BÖLÜM

RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ

A. RUMELİ'DEN ANADOLU'YA GÖÇLERİN BAŞLAMASI

1. 877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'na Kadar Yaşanan Göç Hareketleri.....	48
2. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan Balkan Savaşlarına Kadar Yaşanan Göç Hareketleri.....	49

B. BALKAN SAVAŞLARI VE SONRASI GÖÇLERİN NEDENLERİ.....51

1. Sivil Halka Yapılan Mezalimler.....	54
a) Bulgar Mezalimi.....	56
b) Yunan Mezalimi.....	62
c) Sırp ve Karadağ Mezalimi.....	66
2. Dinî Nedenler.....	69
3. Göçün Ekonomik Nedenleri.....	72
4. Yapılan Mezalimin Sonuçları ve Osmanlı Devletine Etkileri.....	74

C. GÖÇLERİN BAŞLAMASI VE GÖÇ YOLLARI.....76

1. Karayolu İle Yapılan Göçler.....	78
2. Denizyolu İle Yapılan Göçler.....	80
3. Demiryolu İle Yapılan Göçler.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN MUHACİRLERİ İSKÂN SİYASETİ

A. BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİ GENEL İSKÂN SİYASETİ.....	83
B. BALKAN SAVAŞLARI SONRASI GENEL İSKÂN SİYASETİ	
1. Türklerin İskânı.....	86
2. Boşnakların İskânı.....	91
3. Arnavutların İskânı.....	92
4. Çingenerin İskânı.....	94
C. MUHACİRLERİN OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂNİ	95
1. Geçici İskân Yerleri.....	96
2. Geçici İskânlar Sırasında Yapılan Yardımlar.....	98
3. Kalıcı İskân Faaliyetleri	99
4. Muhacirlerin İskânları Sırasında Alınan Tedbirler.....	110
5. Muhacirlerin İskânında Dikkat Edilen Temel Prensipler.....	112
6. İskân Sonrası Muhacirlerlere Yapılan Yardımlar.....	114
a) Arazi Tahsisi.....	116
b) Geçim Araçları ve Kaynaklarının Temini.....	117
c) Yetim Çocuklara Yapılan Yardımlar.....	120
d) Muafiyetler.....	121
7. İskân Edilen Muhacirlerin Sicile Kayıtları.....	123
8. Muhacir Köyleri ve İmar Planları.....	125

D. MUHACİRLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

1. Muhacir Öğrencilerin Eğitimi Sorunu.....	129
2. Muhacirlerin Sağlık Sorunları.....	130
3. Muhacirlerle İlgili Malî Sorunlar.....	132
SONUÇ.....	134
KAYNAKLAR.....	138
EKLER.....	149
DİZİN.....	166

Tablolar Listesi

Tablo I: Makedonya'daki Nüfus Dağılımı.....	14
Tablo II: Balkan Ülkelerinin Savaş Sonunda Toprak Kazançları	43
Tablo III : Osmanlı Avrupa'sında 1911 Yılında Vilâyetlerdeki Din Temeline Dayalı Millet Nüfusları.....	53
Tablo IV : 1911'de Osmanlı Avrupası (Dine Dayalı) Millet Ayrımına Göre Yüzde Oranları.....	53
Tablo V: Göçmenlerin İstanbul'da Geçici Olarak İskân Edildiği Yerler.....	97
Tablo VI: Edirne Vilayeti Göç Tablosu (1914).....	103
Tablo VII: 1912- 1915 Yılları Arasında Balkanlardan Göç Eden Müslüman Muhacirler ve Bunların İskân Edildiği Yerler.....	105
Tablo VIII: 1912-1920 Döneminde Balkanlardan gelen Müslüman Sığınmacılar ve Bunların İskân Edildiği yerler.....	107
Tablo IX: 1912 Kasım ayından 1914 Martına kadar Makedonya'dan Osmanlı Devleti'ne göç eden Muhacirlerin aylara göre dağılımı.....	109

Ekler listesi

Ek 1: Edirne'de iskân olunan muhacirlerden diğer bölgelere firar edenlerin geri çevrilmesi, BOA. DH.EUM.LVZ.,21/ 102.....	150
Ek 2: Yaz mevsimini yaklaşmasıyla muhacirlerin iskân edildiği mahallerde koleraya karşı aşılama kampanyasının başlatılması, BOA.MV.,175/123.,.....	151
Ek 3: Muhacirlerin iskânı için kurulacak köylerin elli haneden az olmaması, aksi takdirde bunların evvelce mevcut köylere yerleştirilmesi, BOA. DH.MH., 72/ 43.,.....	152
Ek 4: Muhacirlerin iskân ve işahlerine ait arzuhallerin damga vergisinden muaf tutulması, BOA. DH. EUM.MH., 58/98.,.....	153

- Ek 5:** Muhacirin tarafından Osmanlı vatandaşlığını devam ettirmek için verilen istidaname ve beyannamelerin vergiden ve Hicaz ilmuhaberinden muaf tutulması, BOA. DH. EUM. MTK., 56/ 6.,.....154
- Ek 6:** Muhacirin Nizamnamesi gereğince askeri ve mali vergilerin bir süre alınmaması, BOA. DH. MB.HPS.M.,20/52.,.....155
- Ek 7:** Rumeli muhacirlerine zeytincilik ve dutçuluk usulünün öğretilmesi, BOA.DH.UMVM., 77/38.,.....156
- Ek 8:** Ne suretle olursa olsun Osmanlı ülkesine gelmiş olan muhacirlerin Askerlikten ve vergiden muaf olacağı, BOA.DH.EUM.MTK., 47/24.,.....158
- Ek 9:** Muhacirlerin iskânına tahsis olunan çiftliklerden ayrı olarak hazineye ait olan arazilere muhacir yerleştirilmemesi, BOA.DH.EUM.MH., 77/58.,.....159
- Ek 10:** Muhacirlerin iskânına ayrılan arazilerin müzâdeyeye konulmaması, BOA. DH. HPS.M., 10/8., ...160
- Ek 11:** Edirne’de iskân edilen muhacirlerden Anadolu’ya firar edenlerin hiçbir yerde iskânına izin verilmemesi, BOA. DH. MB. HPS.M., 13/64., ...161
- Ek 12:** Muhacirler arasında bulunan memurlara muhacir muamelesi yapılmaması, BOA. DH. EUM. MH., 87/ 16., ...162
- Ek 13:** Harp dolayısıyla Anadolu’ya hicret edenlerden muhacir sayılamayacakların sicil-i nüfusa kayıt ve askerlik muameleleri, BOA. DH. HPS.M., 13/62.,.....163
- Ek 14:** Ailesiz olarak gelen erkeklerin muhacir sayılamayacağı, BOA.DH. HPS. M., 9 / 68., ...164
- Ek 15:** Anadolu halkından olup Rumeli’den gelen muhacirler arasına karışanların ayrılması, BOA. DH. MB. HPS.M. , 8 / 33., ...165

GİRİŞ

Göç ve bunun doğal bir sonucu veya diğer bir ifadeyle sorunu olan iskân, devletlerin tarihini ve yapısını etkileyen önemli bir tarihi ve sosyal olgudur. Bu bağlamda göç ve muhacir meseleleri de Türkiye'nin son üç yüz yıllık tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Bilindiği üzere göç, kişinin yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmek maksadıyla ya da tabii, iktisadî, siyasî ve benzeri mecburiyetler neticesinde yaşadığı cemiyeti ve sosyal çevreyi değiştirmesi, bir başka çevreye, yabancısı olduğu çevre ve insan topluluğuna katılması olayıdır. Göç sadece bireylerin buldukları coğrafi çevreyi değiştirmelerinden ibaret değildir. Göç olgusu sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasî boyutlarıyla toplum yapısını da değiştiren nüfus hareketleridir¹. Göç hareketini gerçekleştiren kişiye de genellikle muhacir denilmektedir².

İskân ise sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme, yerleştirme faaliyetleridir³. En geniş anlamıyla bir beşerî yerleşmedir. Devletlerin kuruluşu ve parçalanması gibi olaylar, çok defa büyük nüfus kütlelerinin yer değiştirmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de bu şekilde göç olayları sonucu kurulmuştur⁴.

Göçü toplumlardaki diğer yer değiştirmelerden ayıran başlıca ölçü, göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi ve yeni yerleşim yerinde, yeni sosyal ve ekonomik ilişkileri kurmasıdır⁵. Bu noktada iç göç ve dış göç olarak temel tanımlaması yapılan kavramın bizim konumuzu ilgilendiren kısmı ise çoğunlukla uluslararası boyutta olan dış göç meselesidir. Çünkü Balkanlar'da kaybedilen her toprak parçası, oradan kopup gelen muhacir kabilelerini de beraberinde getirmiştir.

¹ Fahriye Emgili, Tarsus'ta Girit Göçmenleri (1897- 1912) , www.ankara.edu.tr/kutuphane/TarihArastirmalari/TarihArastirmalari_2006_c25_s39/11_

² N. İpek , *Mübadele ve Samsun*, T.T.K. Basımevi, Ankara 2000, s. 1.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Ltd.Şti. Ankara 1970, s.539.

⁴ Yusuf Halaçoğlu , *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin İskânı*, T.T.K., Ankara 2006, s.1.

⁵ Taylan Akkaya, *Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2573, İstanbul 1979, s.23.

Rumeli'ye geçişten itibaren sürekli büyüyen ve gelişme gösteren bir devlet olan Osmanlı Devleti, Balkanlar'ın fethedilmesi ve devamında en geniş sınırlara ulaşılması sürecini yaşamıştır. Duraklama ve dağılma dönemi ile başlayan geri çekilme süreci göç problemini de beraberinde getirmiştir. Bu göçün ana kaynağı olan Balkan Yarımadası, tarih boyunca birçok medeniyetlerin hâkim olmak noktasında güç harcadıkları büyük bir bölgedir. Balkanlar, bu bağlamda Avrupa ile Asya kıtalarındaki medeniyetler arasında çok önemli bir köprü vazifesi görmüştür.

Balkanlar coğrafi olarak, kuzeyde Tuna'nın aşağı kesimleri ve Sava ırmağı, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz ve batıda Adriyatik Denizi ile çevrilidir. Bugünkü ülkelerin siyasi sınırları düşünüldüğünde yüzölçümü 788.865 kilometrekaredir.

Balkanlar, tarihte dinlerin kesişme noktası olarak dikkat çekmiştir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle (M.S. 395), Hristiyanlık'da Ortodoks ve Katolik mezhepleri olarak ikiye bölünmüştür. Ortodoksluğun merkezi Bizans, Katolikliğin merkezi ise Roma olmuştur. Daha sonra Osmanlı'nın Balkanları fethetmesiyle mezhepler arası kesişme, dinler arası kesişme noktasına dönmüştür. Balkanlar İslâm ve Hristiyan kültürlerinin de birleştiği yerlerden birisidir. Hristiyanlık, Boğazlar üzerinden Balkanlar'a ve oradan da Avrupa kıtasına yayıldığı gibi İslâmiyet'de Anadolu ve Boğazlar üzerinden Balkanlar'a yayılmıştır⁶. Osmanlı Devleti'nin Viyana kapılarına kadar uzanması ve 1683 II. Viyana kuşatması sonrasındaki savaşlarda geri çekilmeye başlaması, bölgedeki hakimiyet mücadelesinin en önemli sebeplerinden bir tanesidir.

1800'lü yıllara gelindiğinde ise Balkanlar stratejik açıdan Slav ve Germen nüfuz alanlarının kesiştiği noktayı oluşturmuştur. Özellikle Rusya'nın Ortodoksların hamisi olma yolunda ilerlemesiyle Balkan Slavlarını kullanması, Osmanlı Devleti'nin başına birçok sorun açmış ve sonuçta Balkan devletçiklerinin bağımsızlığı ve Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle neticelenmiştir.

Günümüzde de stratejik açıdan büyük önem taşıyan Balkanlar, Rusya'nın etkinliğini kaybetmesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa arasında gizli bir hakimiyet mücadelesine sahne olmaktadır.

---

⁶Halil Şimşek, "Askeri ve Stratejik Açıdan Balkanlar" , *650. Yıl Sempozyumu, Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul 2002, s. 181.

Balkanlar etnik açıdan da dünyanın hiçbir yöresinde görülemeyecek derecede karmaşık bir etnik yapıya sahiptir. Birçok din ve ırk bir arada ve karma bir biçimde yaşamaktadır. Hatta, Balkanlar tanımlanırken buradaki ırk ve dinlerin çeşitliliğinden dolayı, karışık halde bulunan büyük bir antropoloji müzesine benzetilmektedir⁷. Balkanları coğrafi ve stratejik yönden kısaca değerlendirdikten sonra göç meselesini kavramak için, Osmanlı'nın bölgede ilk görülmesi ve yayılmasıyla, Türk, Arnavut, Boşnak, vs.'den oluşan Müslüman nüfusun Balkanlardaki durumuna değinmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, çok hızlı bir şekilde gelişmesindeki önemli bir sebep kendisine doğal büyüme alanı olarak Bizans topraklarını seçmesidir. Bu bağlamda Rumeli'de kazanılan ilk toprak parçası Orhan Bey zamanındaki Çimpi⁸ kalesidir. Süleyman Paşa, Ece Bey, Gazi Fazıl, Hacı İlbeyi gibi komutanlar Rumeli'nin Fethi ile görevlendirilmiştir⁹. Gelibolu ve çevresi Süleyman Paşa tarafından alınarak Rumeli'deki akınlar için bir üs olarak kullanılmıştır. Daha sonra Bolayır'a kadar bölge fethedilerek Rumeli'deki topraklara ilk olarak Karesi tarafından getirilen yörükleri iskân edilmişlerdi¹⁰. Bölgede bulunan Hristiyan halk da Osmanlı ordusunun arkasında tehlike oluşturma ihtimaline karşı Anadolu tarafına nakledilmiştir¹¹.

Trakya ve Makedonya tarafına yapılan fetihlerden sonra da Anadolu'nun Aydın, Biga ve Karesi gibi yerleşim birimlerinden getirilen on bin kadar Türk buralara iskân edilmişlerdi. Ayrıca askeri bir tedbir olarak buradaki Hristiyanlar da Anadolu'ya göçürülmekteydi¹². Osmanlı Devleti, İstanbul'a girmeden ve Anadolu birliğini sağlamadan Balkanlara yerleşmeye başlamıştır¹³. Osmanlı Devleti kimi zaman cezalandırmak amacıyla göç ettirip Rumeli'ye yerleştirdiği Türklere “sürgünler”

⁷ William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, Süreç Yayınları, İstanbul 1987, s. 40.

⁸ Bugün Gelibolu yakınlarında Bolayır'da bulunan bu kale bakımsızlıktan neredeyse harabeye dönmüştür. Rumeli'ye yerleşimin mihenk taşı olarak görülen bu kalenin sahipsiz kalması kültürümüz ve tarihimiz açısından üzüntü verici bir durumdur.

⁹ Ahmet Şimşirgil, *Birincil Kaynaklardan Osmanlı Tarihi Kayı*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2005, s. 67-68

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, s. 157.

¹¹ Sezai Sevim, “Türklerin Rumeli'ye İlk Geçişleri ve İskân Faaliyetleri”, *Balkanlar'daki Türk Kültürünün Dün, Bugünü ve Yarını*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2002, s. 43.

Bu durum göstermektedir ki iskân faaliyetleri tek yönlü olmamıştır. Rumeli'den de Anadolu yönüne güvenlik nedeniyle ters yönde iskân faaliyetleri gerçekleşmiştir.

¹² H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati Tarih Dizisi, İstanbul 2001, s. 27.

¹³ Mustafa Balbay, *Balkanlar*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007, s. 9.

diyordu. Bu zorunlu iskân neticesinde nüfusta etnik dengeler sağlanmış ve Rumeli daha süratli olarak fethedilmişti. Mesela bu sürgünlerden biri olan Paşa Yiğit Bey'in de Rumeli'deki fetih ve iskân işlerinde rolü olmuştur¹⁴.

Rumeli'nin Türkleştirilmesindeki en önemli etkenlerden bir diğeri de orduyla birlikte ya da daha sonra Rumeli'ye giden dervişlerin ıssız yerlere kurdukları medrese ve zaviyelerde çevrelerine topladıkları insanlarla iskân işine katkıda bulunmasıydı¹⁵.

Osmanlı bir uç beyliği olarak Söğüt'e yerleşirken, savaş hariç yerli halka dokunmamış ancak kendi dindaş ve ırkdaşlarını da iskân etmekten kaçınmamıştır. Bu anlayış ile Anadolu'ya olduğu kadar Rumeli'ye de göçü teşvik ederek göçürme, şenletme hareketi ile fethedilen toprakların güvenlik ve iktisadî gelişmesini sağlamayı hedeflemiştir. Osmanlıların Gelibolu'ya yerleşmeye başlaması Devletin güçlenmesinde önemli yer tutar. Çünkü, boş ve zengin toprak bulup yerleşmek maksadıyla, birçok göçebe unsurlar, fakir köylüler, Rumeli'nin zengin tımarlarına sahip olmak isteyen sipahiler, Orta Anadolu'dan, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe gibi sahil beyliklerinden Trakya'ya ve Makedonya'ya geldiler. Devletin iskân maksadıyla naklettiği kitlelerden başka, şahsî arzularıyla gelenlerin de her halde büyük bir yekûn tuttuğu tahmin olunabilir¹⁶. Sultan I. Murad zamanında devletin sınırları Vardar vadisine ulaştığı ve Selanik dahi feth olunduğu zaman Anadolu'nun bazı yerlerinden gönüllü olarak Türkleri, Rumeli'ye göç ettirmiştir. Osmanlı Devleti sistemli bir iskân politikası izlemiştir. Kırsal yörelerde yaşayan Hristiyan halk Balkanların iç bölgeleri ve dağlık kesimlerine hareket ettikçe onlardan boşalan yerlere Anadolu'dan Türkmenler getirilmiştir¹⁷. Batı Anadolu'da yeni otlaklar aramak zorunda kalan göçebeler için de Balkanlar çekici bir yer olmuştur. Göçebeler Varna'dan Tuna'ya, Üsküp'ten Manastır'a uzanan Doğu Balkanlara yerleştiler. 1530'lu yıllarda Rumeli'de 50.000 yörük ailesi iskân edilmişti¹⁸.

I. Mehmet ile II. Mehmet, Hristiyan bölgelerinde daha güçlü bir yerleşik Müslüman taban oluşturabilmek için Yörüklerin Rumeli'ye tehcir ve iskân edilmesi

¹⁴ H.Y. Ağanoglu, a.g.e., s. 27

¹⁵ Y. Halaçoğlu, a.g.e., s. 3.

¹⁶ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1991, s.107.

¹⁷ Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. IX., s. 158.

¹⁸ Murat Küçük, *Bir Nefes Balkan*, Horasan Yayınları, İstanbul 2005, s. 20. Kesin olarak kaç kişinin yerleştiğini başka bir kaynakta görmedim.

yönünde çalışmalar yapmışlardır. Bu bağlamda bazı topluluklar çiftçi olarak iskân edilmiş bazıları da kamu hizmetini yerine getirmekle görevlendirilmiştir¹⁹.

Sultan I.Murad zamanında Kavala, Drama, Serez ve Karaferye taraflarının fethedilmesi üzerine Saruhan'daki göçer yürükleri Serez taraflarına getirtmiştir. Yıldırım Bayezid, Saruhan halkından bazılarını Filibe civarına sürmüştür. I. Mehmet döneminde, Samsun'un fethedilmesi üzerine dönüşte İskilip Tatarlarını Filibe yakınlarındaki Konuş vadisine yerleştirmiştir²⁰. Fatih Sultan Mehmet devrinde Kastamonu ve Sinop fethedildikten sonra İsfendiyaroğulları bütün cemaatiyle birlikte Filibe taraflarına iskân edilmişlerdi. Osmanlılar çeşitli sebeplerle boşalan araziler, köprüler, derbentler, menzil mahallerinin muhafazası ve emniyetini sağlamak amacıyla yeni yeni köyler kurmuşlardı. Böylece Rumeli'deki (özellikle XVI. yüzyılda olmak üzere) hakimiyet, bu göçler sayesinde, Türkleşme ve İslâm dininin yayılmasıyla her geçen gün büyüyerek devam etmiştir²¹.

Rumeli'ye bu tür metotlarla çok sayıda Türk yerleştirilmesi yanında yapılan fetihlerden sonra Osmanlı idarecilerinin halka iyi davranmaları ve adil idareleri neticesinde (istimalet politikası) Balkanlardaki kavimlerden olan Arnavut ve Boşnaklar da kendi istekleriyle İslâm dinini seçmişlerdi. Bu kavimlerin İslâmiyet'e girmeleriyle Balkanlar'daki Osmanlı varlığı da sağlamlaşmış oldu. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çıkışına kadar zaman zaman çeşitli isyanlar yaşansa da günümüze kadar bu kavimlerle çoğunlukla birlikte iyi bir şekilde yaşanmıştır.

Arnavutlar, Türklerin baskıcı olmayan idarecilikleri sayesinde İslâm dinine kolaylıkla girmişlerdir. Bunlardan İslâm dinine ilk girenler ise tımar sahibi beyler olmuştur. Genellikle sanıldığığının aksine tımar sahibi olabilmek için Müslüman olma şartı yoktu. XV. yüzyılda Hristiyanlara da tımar dağıtılıyordu. İşte bu gibi politikalar neticesinde 1466 senesinde İlbasan, Tesalya Yenişehir gibi merkezler kısa sürede Müslüman Arnavutların merkezleri haline gelmiştir.

Boşnakların İslâm dinine girmelerindeki önemli sebeplerden biri de kendilerinin Bogomil mezhebine tabi olmalarından dolayı bölgedeki Katolik ve Ortodokslardan çok baskı görmeleriydi. Ayrıca Hristiyanlığın bir mezhebi olan Bogomillik İslâmiyet'le çok

¹⁹ Ali Rıza Gökbnar , “Osmanlı Devleti’nde Yörüklerin Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçirilmesinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Sosyal Sonuçları”, *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa 2003, c. I., S. 2 , s. 61.

²⁰ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Sabah Yayınları, c. 1, İstanbul 1999, s. 418.

²¹ Hüseyin Arslan, *16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân ,Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 180-184.

benzerlikler gösteren bir inanıştır²². İşte bu yüzden Boşnakların önemli aileleri ve zaman içinde tamamının Müslümanlığı kabul etmeleri kolay olmuştur.

---

²² İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e., c. 2, s. 84-85.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

A. OSMANLI DEVLETİNİN BALKANLARA YERLEŞME POLİTİKASI

1. Balkanların Özelliği

Balkan Yarımadası, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan dağlık bir arazidir²³. Adını bölgede bulunan Balkan Dağları'ndan alır²⁴. Akdeniz'e doğru uzanan üç büyük yarımadadan, en doğuda yer alanıdır²⁵. Bu coğrafi bölge, geniş alanda ele alındığı takdirde Tuna Nehri üzerinde bulunan Demirkapı geçidindeki Banat Dağları vasıtası ile Karpat Dağlarına temas edip, buradan itibaren geniş bir kavis çizerek Karadeniz'e doğru uzanan dağ silsilesini içine alan büyük bir yarımadayı kapsamaktadır²⁶. Bu yarımadanın kuzey sınırı ihtilaflıdır. Tabii coğrafya bakımından kuzey sınırının Tuna-Sava olması gerekir. Ancak siyasî-beşerî coğrafya bakımından bu sınırı çok daha kuzeye götürmek gerekir. Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Eski Yugoslavya ve Romanya, Balkan devletleri sayılırlar. Türkiye de Avrupa'daki toprakları (Doğu Trakya ve İstanbul) ile Balkanlar'da toprağı olan bir devlettir. Macaristan, Balkanlar'a değil, Orta Avrupa'ya dahildir.

Yarımadanın batısı -kuzeyden güneye- Adriya Denizi, Otranto Boğazı ve Yunan (İyonya) Denizi'dir. Bu denizlerle İtalya Yarımadasından ayrılır. Doğusu Ege Denizi ile Karadeniz'dir. Güneyde asıl Akdeniz'le Afrika'dan ayrılır.

Osmanlı'nın "Adalar Denizi" ve şimdi bizim "Ege Denizi" dediğimiz deniz, Balkanlar'la Anadolu arasındadır. Avrupa ile Asya'yı ayırır. Bugün Yunanistan'a ait bulunan Anadolu'ya yapışık gibi duran adalar (Midilli, Sakız, Rodos vs.) Asya kıtasında, dolayısıyla Balkanlar dışındadır. Diğer adalar ve en güneydeki Girit ise, Avrupa kıtasındadır ve Balkanlar'a bağlı adalar durumundadır²⁷.

²³ Besim Darkot, "Balkan" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.2., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 280.

²⁴ Ramazan Özey, "Balkanların Coğrafi Yapısı", *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yayınları, Çorum 2006, s. 13.

²⁵ Yılmaz Öztuna, *Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Babiali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 11.

²⁶ Besim Darkot, a.g.m., s. 280.

²⁷ Y. Öztuna, a.g.e., s. 11-12.

“Balkan” Türkçe kökenli bir kelimedir. Anlamı ise, “ormanla örtülü sarp dağ” veya “dağlar silsilesi” demektir²⁸. Ayrıca “sarp, geçit vermez, dağlık arazi” anlamlarında da kullanılır. Türkler, Meriç’le Tuna arasında onlara paralel uzanan dağlara bu adı vermişlerdir. Kocaman bir yarımada Türkiye kelimesini bu dağların isminden alarak verenler ise Türkler değil, Avrupalı coğrafyacılar. Osmanlıya göre bu ülkelerin genel ismi “Rumeli”dir²⁹. Osmanlı padişahlarına ise diplomatik haberleşmelerde, diğer Müslüman hükümdarlar tarafından “Kayser-i Rum” (Caesar of Rome) şeklinde hitap edilirdi³⁰. İslâm dünyası ise buradaki toprakları Bilâd-ı Rum veya Memleket’ül Rum olarak adlandırmıştır³¹.

2. Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda Fetih Politikası

"Rumeli Fatihi" denilen ve mezarı Gelibolu'da bulunan Orhan Gazi'nin büyük oğlu ve Birinci Murad'ın ağabeyi Veliâhd-Şehzade Gazi Süleyman Paşa, 1353'te Gelibolu yarımadasına geçerek Avrupa'ya ayak bastı. Bu durum Türk tarihinin en mühim bir kaç olayından biridir. Gerçi bu Süleyman Paşa'nın karşı yakaya ilk geçişi değildir. Fakat fetih maksadıyla ilk geçiş 1353'te olmuş ve 1354'te Gelibolu kale ve limanı Bizans'tan alınarak yarımada Osmanlı hükümlüğüne girmiştir. 1357'de Çorlu, Lüleburgaz, Tekirdağ, Şarköy, Malkara, Keşan, İpsala alınmış, Meriç'e ulaşılmıştır. Rumeli'de ilk kez kurulan Osmanlı şehirleri ise Cisir-i Ergene (Uzunköprü) , Saruhan Beyli (Tatar Pazarı) ve Eski Zağra olmuştur³².

Balkanlar'ın gerçek fatihi, Gazi Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine veliahd ve daha sonra babası Orhan Gazi'nin ölümüyle padişah olan (1362) Birinci Sultan Murad Han'dır. Süleyman Paşa'nın da kardeşidir. Yıldırım hızıyla Balkan fütuhatına başlamıştır. Tahta geçer geçmez Edirne'yi (Temmuz 1362), aynı yıl Meriç'i atlayarak, 1363'te Filibe ve Zağra'yı almış, Meriç vadisine hâkim olmuştur. 1389'da öldüğü zaman Osmanlı yönetimi Tuna'ya, Tuna deltasına, Adriya Denizi'ne ve Attika yarımadasına dayanmış bulunuyordu.

²⁸ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 275.

²⁹ Y. Öztuna, a.g.e., s. 11-17.

³⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı ve Dünya*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2006, s. 43.

³¹ Halime Doğru, “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. IX., Ankara 2002, s. 165.

³² Havva Selçuk, “Rumeli’ye Yapılan İskânlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. IX., Ankara 2002, s. 177.

Türk nüfusu devamlı olarak Anadolu'dan Rumeli'ye göç etmekteydi. Çünkü Osmanlılar sadece Anadolu'yu değil Rumeli'yi de vatan saymıştır. Edirne'yi başkent yapmaları bu gerçeği kanıtlamaktadır³³. I. Murat'ın oğlu Yıldırım Bâyezid (1389-1402), Balkanlardaki Türk hâkimiyetini kesinleştirdi. Osmanlıların, Avrupa kıtasında fetihlere başlamaları, Avrupa'yı telaşlandırdı. Osmanlı'ya karşı, onu Avrupa'dan, Balkanlar'dan atmak için, bir çok askeri koalisyon düzenlendi. Bu birleşik Haçlı kuvvetlerine karşı I. Murat, Yıldırım Bâyezid ve onun torunu II. Murat ile, Sırsındığı'nda (1364), Çirmen'de (1371) zafer elde edildi³⁴. Çirmen zaferi, Türklere Makedonya kapılarını açmış ve Batı Trakya'yı ele geçirerek bölgede tam egemenlik kurmalarını sağlamıştır³⁵.

Daha sonra I. Kosova'da (1389), Niğbolu'da (1396), Varna'da (1444), II. Kosova'da (1448), Haçlı ordusunu mağlup ettiler. Balkanlar, Türkler'den geri alınamadı. İkinci Kosova, Osmanlı'yı Balkanlar'dan sürmek için Avrupa'nın son teşebbüsüdür. Ondan sonraki iki buçuk asırda Avrupa, Osmanlı'ya karşı sadece savunma savaşı yapabildi. 1683'e kadar bu süreç devam etti³⁶.

Yıldırım Beyazıd, Eflak (Ulahya) denen Güney Romanya'yı itaat altına alarak, Tuna'yı kuzeye doğru atlamıştı. Fâtih Sultan Mehmet (1451-1481), babasının yanında II. Kosova muharebesine katılmış ve Avrupa koalisyonuna karşı Türk topraklarını savunmuştur.

Fâtih, tek başına, müttefiksiz, Avrupa koalisyonunun üyelerini yenerek, savaşlardan galip olarak çıktı. Atina'ya, Bükreş'e girdi. Balkanlar'ın tek hâkimi oldu. 1461'de Mora ve kıta Yunanistan'ın da Osmanlı egemenliğini sağlamıştır³⁷.

Kanûnî (1520-1566), ilk seferinde Orta Avrupa'nın kilidi sayılan Belgrad kalesini aldı (1521). Üçüncü seferinde Mohaç'ta Macar ordusunu yok ederek, Macaristan Fâtihisi oldu (1526). Macaristan'ın fethiyle artık Balkanlar, kuzeye doğru tam bir müdafaa şeridiyle sarıldı. Balkan ülkeleri, Osmanlı'nın iç memleketleri hâline geldi. Osmanlı Rumeli'si, tam anlamıyla oluşturuldu.

Çok sayıda Türk, Anadolu'dan Balkanlar'a geçti. Bundan sonra Balkanlar'da büyük Türk şehirleri ortaya çıktı.

³³ Muzaffer Tufan, "Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri", *Erdem*, c. V, S. 15, Eylül 1989, s. 691.

³⁴ Y. Öztuna, a.g.e., s. 17-18.

³⁵ Hakan Baş, *Unutulan Batı Trakya Türkleri*, İzmir 2005, s. 17.

³⁶ Y. Öztuna, a.g.e., s.18.

³⁷ Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. IX., Ankara 2002, s. 193.

Balkanlarda, Rumeli Türklüğü'nün doruk noktası 1683 yılıdır. Dorukla beraber geri çekilme ve çökme başlamıştır³⁸. Bu tarih Avrupa'nın savunmadan saldırıya geçişinin ilk aşaması ve tarihin doğudan batıya doğru gelişen olayların yazımı olmaktan çıkmasına yol açmıştır. Avrupa devletleri gözünü yine İstanbul'a çevirmiştir³⁹.

3. Osmanlı Devleti İçin Edirne'nin Balkanlardaki Yeri ve Önemi

Balkanlar, Türk şehirleriyle dolu idi. Ancak Türklüğün Balkanlar'daki göstergesi, Edirne'dir. 1362 yılında Lala Şahin Paşa tarafından ele geçirilmiştir. Balkanlara geçişi kolaylaştırmak için ve Balkanlar'da kalıcı olmak amacıyla 1368 yılında başşehir yapılmıştır⁴⁰. II. Murad döneminde Edirne bütün Balkan yarımadasında Osmanlı-Türk Medeniyetinin en yüksek örneğini oluşturuyordu⁴¹. Büyük Edirne, Balkanlar'daki Türk hâkimiyetinin mükemmelliğinin, küçülmüş Edirne ise en dar sınırlara itilmişliğin sembolü haline gelmiştir. 1669 yılında Edirne'de 160 mahalle, 300 kadar cami ve mescid, bazıları yüksek tahsil veren 24 medrese, 220 mektep, 6.000 dükkân, 28 kütüphane, 32 umumî hamam, 53 kervansaray, 53 ticaret hanı, 8 kagir ve 5 ahşap köprü bulunuyordu. Edirne'deki padişah sarayı, Topkapı Sarayı'ndan büyüktü. 1700'de Edirne 350.000 nüfusuyla Avrupa'nın İstanbul, Paris ve Londra'dan sonra dördüncü büyük şehri idi. 1825'te bile 300.000 nüfusuyla Londra, İstanbul, Paris, Napoli, Petersburg, Viyana'dan sonra Avrupa'nın yedinci büyük şehri idi. 1850'de 200.000 nüfusla yirmi üçüncülüğe düşmüştü⁴². 1870'ler de 68.661 kişilik bir nüfusa sahipti. Rus işgalinden sonra 100.000'i geçen nüfus XX. yüzyılın başlarında 87.000'e inmiştir. Balkan Savaşları ve Yunan işgali sırasında nüfus azalmış 1927'de 34.528 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir⁴³.

4. Balkanlarda Sosyolojik Durum

a) Milliyet

Balkanların en eski sakinleri İlliryalılar'dır. Avusturya'da bulunan Hallstatt kültürüne bağlanmaktadır. Hunlar 380 yılından itibaren Balkanlar ve Avrupa'da

³⁸ Y. Öztuna, a.g.e., s. 18-19.

³⁹ Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. IX., Ankara 2002, s. 746.

⁴⁰ H. Baş, a.g.e., s. 17.

⁴¹ M. Tayyib Gökbilgin, "Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne", *Edirne*, Ankara 1993, s.134.

⁴² Y. Öztuna, a.g.e., s. 19-20.

⁴³ M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 10, İstanbul 1994, s. 428- 429.

görülmektedir. VII. yüzyılda Türk asıllı Bulgar kabileleri Tuna çevresindeki Slavları hakimiyet altına almıştır. XI. Ve XII. yüzyılda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara göç etmiştir. Bizanslılar 900'den 1204'e kadar bölgede hakimiyetini devam ettirmiştir.⁴⁴

Öteden beri Balkan Yarımadası üzerinde yerleşmiş olan milletlerin başlıcaları: Bulgarlar, Sırp, Rumlar, Arnavutlar ve Uhlardı. Bunlardan başka, Bizanslıların göç ettirerek yerleştirdiği bir miktar da Türk vardı.

Sonradan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, büyükçe topluluklar halinde çeşitli bölgelere yerleşmiş Müslüman Türkler, Bosna Hersek'in asıl sakinlerini teşkil eden Müslüman Boşnaklar, Hristiyan unsurlar arasına karışmış bir halde yaşamaktaydılar.

b) **Din**

Batı harekât alanını meydana getiren coğrafi bölgede yaşayan topluluklardan Türkler, Boşnaklar ve Pomakların tamamı, Arnavutların çoğunluğu Müslüman; bütün bölgeye yayılmış olan Sırp, Bulgar, Karadağlı, Ulah ve Rumların tümü ile bir kısım Arnavutlar (Pek azı Katolik olmak üzere) Ortodoks Hristiyan idiler⁴⁵. Günümüzde en kalabalık grubu Hristiyan Ortodokslar oluşturur. Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar, Romenler, Makedonyalıların bir kısmı ve Karadağlılar Ortodoks'tur.

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul Rum Patrikhanesine bağlanmışlardır. Sokullu Mehmet Paşa'nın yardımıyla Ohri ve İpek'te Bulgar ve Sırp Ortodoks başkiliseleri açılmışsa da XVIII. yüzyılda Fenerli Rumların oyunları ile kapatılmıştır. XIX. yüzyılda ise milliyetçilik hareketleri din alanında da etkisini göstermiştir. Bağımsızlıklarını elde eden Balkan ülkeleri millî Ortodoks kiliselerini kurmuştur.

İkinci büyük din grubunu ise Müslümanlar oluşturur. Halkın % 15'i Müslüman olup toplam sayıları dokuz milyonu geçmektedir. En fazla Müslüman Arnavutluk da yaşamaktadır. Makedonya'da ise Kosova ve Bosna-Hersek Müslüman sayısının en çok

⁴⁴ Kemal H. Karpat, "Balkanlar" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. V, İstanbul 1992, s. 28.

⁴⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı ATASE, *Balkan Harbi (1912-1913) , c. III, Kısım I, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusunun Harekat ve Muharebeleri*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1979, s. 21-22.

olduğu şehirlerin başında yer almaktadır. Üçüncü din grubunu Hristiyan Katolikler oluşturur.⁴⁶

c) Balkanlar'ın Türklerin Elinden Çıkmaya Başlaması

Balkanlar, 1683'ten sonra karışmaya başladı. 1699 Karlofça Anlaşması, Avrupa'da Türklüğün tasfiyesinin ilk aşamasıydı. Hırvatistan, Slovenya, Macaristan, Transilvanya, Slovakya, Dalmaçya gibi Balkan ülkeleri ve Balkan Türklüğü'nü koruyan Orta Avrupa memleketleri, Osmanlı Devleti'nin elinden çıktı. Artık Osmanlı Cihan Devleti yoktu. Türkiye, 1770'e kadar, dünyanın birinci devletiydi. Fakat dünyaya etkilerini yaydığı dönem kapanmaya başlamıştı.

XIX. yüzyılda Balkan milletleri arasında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalar başladı. İsyanlar ihtilâllere dönüştü. Arkalarında Rusya, Avusturya, bazen de Avrupa'nın büyük devletleri vardı. Romanya'ya, küçük bir Sırbistan'a ve küçük bir Karadağ'a otonomi, iç yönetimlerinde özerklik verildi. Yunan ihtilâli ise, büyük bir mesele hâline getirildi. Rusya, İngiltere, Fransa, bir arada Osmanlı Devleti'ne saldırdı. Osmanlı donanması Navarin'de yakıldı (1827)⁴⁷.

1828-1829 Osmanlı Rus savaşında, Rus orduları Balkanları aşarak Edirne'ye kadar ilerlemişlerdi⁴⁸. Rusya, ilk defa olarak Edirne'yi işgal eder (1829). Bâb-ı Âlî pes etmeye mecbur kalır. Bugünkü Yunanistan'ın üçte biri kadar toprakların kendisinden ayrılarak üzerinde tamamen bağımsız bir Yunan Krallığının kurulmasına izin verir.

Böylece Yunanistan, 1821'den 1829'a kadar sekiz buçuk yıl Rusya, İngiltere ve Fransa desteği ile sürdürülebilen bir isyan ve çok ilginç bir trajikomik bağımsızlık savaşından sonra kendi ulusal gücü ve iradesi dışında - *Üçlü Koruyucu Gücün* - "Protecting Powers"- Osmanlı Devletinin "Petersburg Protokolü"nü onaması için kendi aralarında imzaladıkları anlaşmalarla kuruldu. 22 Mart 1829 "Londra Protokolü" ve Yunan isyanını desteklemek için Osmanlı İmparatorluğuna savaş açan Rusya'nın Osmanlı yönetimine kabul ettirdiği 14 Eylül 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın önce özerkliği ve sonra da İngiltere, Fransa ve Rusya'nın 22 Mart 1829 Londra Antlaşmasından vazgeçerek 13 Şubat 1830'da yaptıkları ikinci bir Londra Protokolü (Üçüncü Londra Protokolü) ile de bağımsızlığı ilan edildi. Osmanlı Devleti, yayılmacı ve zorba üçlü koruyucu gücün, Üçüncü Londra Protokolü ile yarattığı bağımsız Yunanistan

⁴⁶ K. H. Karpat, a.g.m., s. 27.

⁴⁷ Y. Öztuna, a.g.e., s. 21.

⁴⁸ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999, s. 3.

devletinin varlığını 24 Nisan 1830'da kabul etmek zorunda kalır. Bab-ı Âli'nin kabul etmesiyle Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden kopararak ayrılan ilk devlet olma özelliğini kazanıyordu⁴⁹.

Böylece ilk Balkan devleti 1830'de ortaya çıkar. Balkanlar'da Türk hâkimiyeti ve tekeli bozulmaya başlamıştı⁵⁰.

B. BALKAN SAVAŞLARI'NIN BAŞLAMASI

1. Balkan Savaşlarını Hazırlayan Nedenler

Balkan Savaşları'nın sebebini Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını devamlı genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak gayesi bu savaşların sebepleri olarak görülebilir.

Ayrıca bunlara Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki kışkırtmalarını da eklemek mümkündür. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya Balkan milletleriyle daha sıkı ilişki içine girdi. Rusya'nın gelişip modernleşmesinden sonra Balkanlardaki etkinliğinin daha da arttığı bir gerçektir. Rusya'nın Balkan Slavları ile ilişkileri, Batı Avrupa'nın tersine, ticaretle değil kilise aracılığıyla olmuştur⁵¹. Kırım Savaşı'ndan sonra Ruslar Moskova'da bir kongre topladı. Bu kongreden sonra Rus Panistlavistler Balkanları dolaşarak propagandalara başladılar⁵². Balkanlar'ın önemli bir kesimini oluşturan Slavlarda tarih ve milliyetçilik şuurunun uyanmasını sağladılar⁵³.

Bütün bu hadiselerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlarda genişleme faaliyetleri ve bu faaliyetlerin önemli safhasını teşkil eden Bosna-Hersek'in ilhakı bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Rusya'yı Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya'nın yayılmacı politikasına karşı koymaya sevkettiği kadar,

⁴⁹ Hakkı Akalın, *Ege Gül Mü Diken Mi!..*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2000, s. 61.

⁵⁰ Y. Öztuna, a.g.e., s. 21.

⁵¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2005, s. 65-66.

⁵² Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999, s. 5.

⁵³ Haluk Harun Duman, "Öncesi ve Sonrasıyla Balkan Savaşları", *650. Yıl Sempozyumu, Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul 2002, s. 195.

Balkanların Slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları gidererek, birleşmeye ve Balkanlarda geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür⁵⁴.

Slav birliği düşüncesi daha çok Sırbistan'da ve Yunanistan'da okuyan Bulgar aydınlarında vardı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Slavlar, Yunanlıların tersine Batı Avrupa'nın ve Rusya'nın desteğinden çok kendi özgün örgütlenmeleriyle ulusçu eylemlerini sürdürdüler. Slav ulusalcılığı Sırp ve Karadağ ihtilalleriyle başlar ve Bulgar bağımsızlığıyla biter⁵⁵. Balkanlarda bir takım yeni milli devletler kurulduğu halde Makedonya'nın Osmanlı yönetimine bırakılması sebepsiz değildi. Çünkü ırk, din ve milliyet ayrılıkları olan bu bölge halkını Türkler, Rumlar, Bulgarlar, Sırp, Ulahlar, Arnavutlar ve Yahudiler teşkil ediyordu⁵⁶. Makedonya sınırları, Trakya ile Arnavutluk arasında güneyde Ege Denizi, kuzeyde Sar Dağları ve batıda Ohri Gölüyle çevrili bir toprak parçasıdır⁵⁷. Burası Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleriyle⁵⁸ Serez, Ohri, Üsküp ve Bitola kentlerini içine alır⁵⁹. 1905 yılında Makedonya Vilayetlerindeki nüfus dağılışı aşağıdaki tablo gibidir.

*Tablo I: Makedonya'daki Nüfus Dağılımı*⁶⁰

	Selanik Vilayeti	Manastır Vilayeti	Kosova Vilayeti
İslâm	485.555	260.418	752.536
Rum	323.227	291.238	13.452
Bulgar	217.117	188.412	170.005
Ulah ve Sırp	————	30.116	169.601
Toplam	1.025.899	770.184	1.105.594

⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1997, s. 652-653.

⁵⁵ İlber Ortaylı, a.g. e., s.73-75.

⁵⁶ Nevzat Gündoğ, *1913 Garbi Trakya Hükümeti Müstakilesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 81.

⁵⁷ Stanford J.Shaw- Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, E Yayınları, İstanbul 1983, s. 258.

⁵⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c . VIII , T.T.K. Basımevi, Ankara 1983 , s. 148.

⁵⁹ S. J.Shaw- E. K. Shaw, a.g.e., s. 258.

⁶⁰ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1995, s. 9.

Şarkî Rumeli vilâyetinin 18 Eylül 1885 yılında Bulgaristan tarafından ilhakından sonra, bu vilâyetin ve Balkan Sıradağları'nın elden çıkması Osmanlı Devleti'ni Rumeli'de, özellikle de Kırklareli, Edirne, Cısr-i Mustafa Paşa, Dedeâğaç ve Gümülcine bölgesinde büyük kuvvetler bulundurmaya mecbur etmişti⁶¹. Zira Şarkî Rumeli'yi ilhaktan sonra Trakya ve Makedonya'ya da göz diken Bulgaristan'la Trakya arasında savunmaya elverişli Tuna nehri ve Balkan Sıradağları gibi tabii bir hudut yoktu⁶². Diğer Balkan devletçiklerinin Bulgaristan'la birleşerek, hep birlikte Doğu Rumeli'ye saldırımları ihtimaline karşı Kırklareli, Edirne ve Bizanslılar zamanından beri İstanbul için önemli bir savunma hattı olan Çatalca'nın böyle bir savaş için hazırlanması gerekirdi. Ancak Balkan devletçiklerinin birleşmesine pek ihtimâl vermeyen ve Bulgar ordusunu önemsemeyen Osmanlı Devleti, Rumeli'nin savunması için gereken tedbirleri almamıştı⁶³. Aslında II. Meşrutiyet'in ilânından sonra (23 Temmuz 1908) ordunun bir politika âleti olarak kullanılması Osmanlı ordusunun savaş gücünü zayıflatmıştı⁶⁴.

Bu arada Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet sonrası seçimlerle uğraşırken, fırsattan istifade eden Avusturya 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıkladı⁶⁵. Avusturya'nın bu şekilde davranmasının sebebi 1908'de Osmanlı Meclis-i Mebûsanına Bosna-Hersek'ten milletvekili seçilmesi ve bu durumun Bosna-Hersek'le Osmanlı Devleti arasındaki bağı daha da kuvvetlendireceği endişesi idi. Bu yüzden Avusturya, daha Meşrutiyet'in heyecanı yatışmadan, Berlin Anlaşmasında kazanmış olduğu bu toprakların işgal ve idaresi hakkını kaybetmek istememişti. Aynı gün Girit Adası da Yunanistan ile birleştiğini ilân etti⁶⁶.

Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i ilhakından önce, Avusturya ile anlaşılan Bulgaristan ise, Slav dünyasının bu ilhaka gösterecekleri tepkiyi önlemeye söz vermişti. Buna karşılık Avusturya, bağımsızlığını ilân etmeye kararlı olan Bulgaristan'a askerî ve diplomatik yardımda bulunacaktı. Bu şekilde Avusturya'nın da desteğini sağlayan Bulgaristan, 6 Ekim 1908 günü bağımsızlığını ilân etti⁶⁷. Zaten son yıllarda Avrupalı büyük devletler tarafından tam bağımsız bir devlet olarak görülen Bulgaristan Prensiği'nin Osmanlı Devleti ile olan tek bağı, verdiği vergilerdi. Osmanlı Devleti

⁶¹ E. Z. Karal, a.g.e., s.105- 106 .

⁶² S.J. Shaw- E. K. Shaw, a.g.e., s. 258.

⁶³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, c. I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1987, s.28.

⁶⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, c. II, Kısım I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1983, s. 230.

⁶⁵ A. Halaçoğlu, a.g.e, s. 11.

⁶⁶ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 654.

⁶⁷ Y.H.Bayur, a.g.e., Kısım II , Ankara 1983, s. 113.

bütün bu sorunlarla uğraşırken, 31 Mart Vak'ası meydana gelmiş (31 Mart 1325/13 Nisan 1909), II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle, ittihatçılar ülkede yeni bir baskı rejimi kurarak, kendilerine muhalif olan bir grubun ortaya çıkmasına sebep olmuşlardı⁶⁸. Öte yandan, Nisan 1910'da çıkan Arnavut isyanları da Osmanlı Devleti'nin gücünü zayıflatan ve düşmanlarına cesaret veren bir hadise olarak ortaya çıkmıştı⁶⁹.

Bu arada, bütün bu hâdiseler İtalya'nın, Osmanlı Devleti'nin bir vilâyeti olan Trablusgarb'a saldırmasına zemin hazırlamış, sonuçta İtalya 28 Eylül 1911'de Trablusgarb'a asker çıkarmıştır. Ayrıca İtalya, Adriyatik ve Balkanlar üzerinde de durmaya başlamıştı. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katmasından dolayı, 24 Ekim 1909'da İtalya'nın Rusya ile yaptığı karşılıklı menfaat anlaşması dolayısıyla, İtalya'nın Trablusgarp'taki menfaatlerine sahip çıkması hakkını doğuruyordu.

Balkan Harbi, meşrutiyetten sonra gerek iç, gerekse dış politikada yapılan ağır hataların devamından kaynaklanmıştır. Bulgaristan bu harbe daha II. Abdülhamid devrinde hazırlanmaya başlamıştı. Aslında 1909 senesinde II. Abdülhamid de, bir Bulgar taarruzu olduğu takdirde hemen harbe girmek niyetindeydi. Çünkü bu şekilde hareket etmekle, Bulgarların diğer Balkan devletleriyle birleşmelerini mani olacağını düşünüyordu. Zaten bu sıralarda Yunan Hükümeti de Bulgarlarla anlaşamadığından, Osmanlı Devleti bünyesinde uygun görülen yerlerde birkaç konsolosluk açmasına müsaade edilmesi hâlinde, Osmanlı-Bulgar savaşında Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi teklif etmişti⁷⁰.

İttihat ve Terakki Hükümeti bu teklifi değerlendirmedeği gibi, Makedonya'daki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla, bir "*Kilise Kanunu*" çıkarmıştır (3 Temmuz 1910). Böylece çıkarılan bu kilise kanunu ile Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasındaki anlaşmazlık giderilmiş, Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti aleyhinde birleşmelerine yol açılmıştır⁷¹. Böylece de o güne kadar Balkan Devletleri arasında kanlı bıçaklı kavganın en önemli sorunu ortadan kalkmış ve yeni yönetim bilmeden kendi elleriyle Balkan Devletlerinin anlaşabilmeleri için uygun bir ortam yaratmıştı. Kiliseler Kanunu ile Ortodoks cemaatine bağlı dinî bir kuruluş, o yerde hangi unsur nüfus bakımından

⁶⁸ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 11.

⁶⁹ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 63.

⁷⁰ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 12.

⁷¹ Y. Öztuna, a.g.e., s. 83.

çoğunlukta bulunuyorsa ona bağlı olacaktı. Sultan Reşat bu kanun ile Hristiyan unsurlar arasında süregelen anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak istediklerini açıklamıştır⁷².

Bu haberi duyduğunda Abdülhamit'in hayreti büyük olmuştu. Padişahın sürgünde bulunduğu Selanik'te onun muhafız komutanı olan Kurmay Yarbay Fethi (Okyar) Bey, anılarında şunları yazar :

“ Abdülhamit başını iki eli arasına alarak , eyvah!... Şimdi Yunanlılarla Bulgarların elele vererek üzerimize çullanmalarını bekleyin. Ben bu birleşmeye otuz sene binbir bahane ve sebeple mani olmuşum,” demişti⁷³.

Gerçekten de İttihatçıların kendi yönetimleri sırasında katı davranışlarıyla Arnavutların ayaklanmasına sebep oluşları, bazı ödünler vererek Yemen isyanını önleyebilecekleri halde bunu beceremeyişleri ve bir de, işte bu kilise ve okul çekişmesine son vererek Balkan Devletlerinin birleşmelerindeki en büyük engeli, hem de en kritik bir zamanda ortadan kaldırmaları büyük hata olmuştu. Bulgar-Sırp, Bulgar-Yunan gizli anlaşmalarından ne o sırada iş başında bulunan Sait Paşa Hükümeti, ne de bu işler olup bittikten sonra bu devletler arasında başlayan askeri görüşmeler sırasında iktidarı devralan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti bir haber alabilmişti.

Balkan gizli antlaşmalarının yapılmasından iki ay sonra Sadrazam Sait Paşa, tüm Balkan Devletleri için meclis kürsüsünden : “*Balkan hükümetleriyle ilişkilerimiz en iyi şekilde yürümektedir.*” demiştir.

Yunanistan için: “Mösyö Venizelos, iyi bir devlet adamı olarak, bir savaştan çok bir barış aramakta ve bu uğurda gayret göstermektedir.” diye devam etmiştir.

Rusya için “*Rus Dışişleri Bakanı Mösyö Sazanof gibi uzak görüşlü ve ortak ilişkilerimizi takdir eden bir kişinin Rus Dışişleri Bakanlığı gibi bir makamda bulunması, o devletle ilişkilerimizin iyi gittiği hakkında yeterli bir güvence olduğunu*” söylüyor ve milletvekilleri tarafından alkışlanıyordu. Sofya orta elçisi iken Hariciye Nazırlığına getirilen Asım Bey, Bulgarların nabzının avuçları içinde olduğu iddiasında idi. Bulgaristan'ın niyetleri hakkında kendisini ikaz etmek isteyenlere, alaycı bir nezaketle tebessüm edip, cahillikleriyle alay ediyordu.

⁷² Çetinkaya Apatay- Can Kapyalı, *Anadolu , Rumeli , Sonrası: Edirne'nin Doğusunda , Batısında Bir İmparatorluk Serüveni*, İstanbul 2000, Yayınevi belirtilmemiştir, s. 178.

⁷³ İbrahim Artuç, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 71.

Gaflet bu derece idi. Zira Türk Dışişleri Bakanı, Rusya gibi büyük bir devletin, bir Balkan savaşına izin vermeyeceği hakkındaki teminatına aldanmıştı. Harbiye Nazırı'nın gafleti ondan ileriydi. Zira o da aynı teminata güvenerek Balkan'lardaki en kıdemli 120 tabur askeri terhis edip memleketlerine, Anadolu'nun çeşitli yerlerine göndermişti⁷⁴. Rus teminatını harbiye Nezareti'ne bildirerek terhisi sağlayan Asım Bey'in yerine geçen Noradunkyan Efendi'dir. Bu adam 15 Temmuz 1912'de Osmanlı parlamentosunda dış durumu açıklarken ünlü: “Balkanlar'dan imanım kadar eminim” tarihi cümlesini telaffuz etmiştir.

Hariciye Nazırlığına getirilen Ermeni asıllı Noradunkyan Efendi, Balkanlar konusunda tam bir güvenlik ve rahatlık içindeydi. Balkan Savaşı'ndan bir ay önce “Balkan Devletlerinin Osmanlı Devletine saldırmayacaklarına dair meclise teminat veririm” diyecek kadar olaylardan habersizdi⁷⁵.

Harbin patlamasına birkaç gün kala Osmanlı istihbaratı hala dört Balkanlı devletin askeri ve siyasi ittifakını ve Rusya'nın bu birleşmede oynadığı rolü kavrayamamıştı. Zira Sultan Abdülhamit'in istihbarat teşkilatının yerine yenisi kurulamamıştı⁷⁶.

2. Balkan İttifakının Kurulması

Rus Çarı'nın aracılığı ile 13 Mart 1912'de Sırp-Bulgar ittifak anlaşması imzalandı⁷⁷. Buna göre Osmanlılarla bir savaş halinde iki devlet birlikte hareket edecekti. Makedonya'nın paylaşılması şimdilik ayrıntılarıyla saptanmamış, genel olarak Kuzey Makedonya'nın Sırbistan'a, Güney Makedonya'nın ise Bulgaristan'a verileceğini belirtmekle yetinilmişti. Paylaşmada bir anlaşmazlık çıkması halinde Rus Çarının hakemliğine başvurulmasını iki tarafta şimdiden kabul etmekteydi. Bu birbirlerine düşman milletler arasında bir ittifak için ilk, fakat çok önemli bir adımdı. Geçmiş kinler unutulmuş, menfaatler iki ülkeyi yıllar sonra birleştirmişti. Burada Rusların aracılığı en büyük rolü oynamıştı⁷⁸.

⁷⁴ Y. Öztuna, a.g.e., s. 91

⁷⁵ İ. Artuç, a.g.e., s. 71-74.

⁷⁶ Y. Öztuna, a.g.e., s. 92-93.

⁷⁷ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 13.

⁷⁸ İ. Artuç, a.g.e., s. 68-69

Bu ittifakı iki ay sonra (29 Mayıs 1912) Bulgar-Yunan ittifakı izledi⁷⁹. Balkan ülkeleri arasındaki gizli anlaşma Bulgar ve Yunan kralları tarafından 15 Haziran 1912'de resmen açıklandı. Temmuz ayı ortalarında Bulgaristan Başbakanı Gusov, Sofya'daki Yunan elçi ile görüştü; *"Türkler en zayıf dönemlerini yaşıyorlar. Yunan parlamentosu, Giritli milletvekillerini adanın temsilcileri olarak kabul etsin. Böylece Türkler'i tahrik etmiş oluruz. Savaşı onların başlatması bizim işimizi kolaylaştırır"* demiştir. Bulgar Genelkurmay Başkanı General Fitsef ise: *"Bulgaristan, Sırp ve Karadağlılarla birlikte Türkler'e karşı savaşımaya kararlıdır. Bu savaşa 500.000 asker, 1.500 top ile başlayacağız. Türkler'in 300.000 asker ve 850 topları var. Bulgar askerleri Meriç'te toplanıp Türk topraklarına saldıracaklar"* demiştir.

Yunan elçisi, Bulgar genelkurmay başkanı ile görüştüktan 48 saat sonra Yunanistan seferberlik hazırlıkları yapmaya başlamıştır⁸⁰.

Görüşmelerde anlaşmayı bir çıkmaza sokmamak için toprak paylaşımından bahsedilmemişti. Ama her iki tarafta kendine has hesaplar içindeydi. Bulgarlar, Girit Adası ile bazı Ege adalarını ve Makedonya'dan küçük bir parça toprak vermekle işi halledeceklerini düşünüyorlardı. Yunanlılar ise Girit ve diğer adaların zaten kendisinin sayılacağını, asıl Makedonya'dan önemli bir pay koparacaklarını düşünüyordu⁸¹.

Teşkil edilen bu Balkan ittifaklar zincirinin üçüncü halkasını Karadağ'ın katılması oluşturmuştu. Önce Bulgaristan'la (27 Eylül), arkasından Sırbistan'la (6 Ekim) bir askeri sözleşme imzalayarak, Balkan koalisyonuna katıldı⁸². Karadağ'ın bazı küçük toprak istekleri karşılanır ve kendisine para yardımı yapılırsa kırk bin asker ile Osmanlılara karşı harbi herkesten önce başlatır ve en az yüz bin kişilik bir Osmanlı ordusunu üzerine çekebilirdi. Böylece de Karadağ üzerine yürüyen Osmanlılara karşı az sonra savaşa girecek Bulgar, Sırp ve Yunan ordularının baskın şeklinde taarruzları, harbi kazanmada çok etkili olurdu. Ağustos 1912'de Bulgar-Sırp sözlü anlaşması gerçekleşti. Yani 1912 yılı Eylülünde dört küçük Balkan ülkesi hiç umulmayan bir rüyayı gerçekleştirmişler, yorgun ve ihtiyar Osmanlı'nın Balkanlardaki son topraklarını bölüşmek için dost olmuşlardı⁸³. Osmanlı Devleti'ne bir saldırı ve topraklarının yağmalanması esası üzerine

⁷⁹ Y. Öztuna, a.g.e., s.93.

⁸⁰ Ramazan Balcı, *Sarıkamış Yolun Sonu*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 34.

⁸¹ İ. Artuç, a.g.e., s. 69

⁸² Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi XIX., (Yüzyılın Başlarından Yıkılışına), c. II.*, Çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 255.

⁸³ İ. Artuç, a.g.e., s.70.

oluşan Balkan İttifakı'nın temelini Bulgaristan oluşturmaktadır. Diğer devletler ayrı ayrı ittifaklarla Bulgaristan'la anlaşmışlardır⁸⁴.

6 Ekim 1912'de ise Karadağ-Sırbistan ittifak anlaşması imzalanmıştır. Balkan Devletleri arasında yapılan ittifak anlaşmalarına bir başka yönden bakılacak olursa, bunlarda Sırbistan'ın Makedonya'daki ihtiraslarına rağmen, Bulgaristan'la bir ittifaka yanaşması, Bosna-Hersek meselesinde Avusturya'ya karşı bir müttefik araması ve Balkan topraklarını Slav devletleri arasında paylaştırmak isteyen Rusya'nın çaba harcaması olarak izah edilebilir. Yunanistan'ın aynı ittifaka katılması ise, o sırada Yunan başbakanı olan Venizelos'un Girit meselesine Makedonya'dan daha fazla önem vermesindedir.

Ekim ayının ilk haftası içinde Giritli milletvekillerinin Yunan Meclisi'ne katılmaları sebebiyle meclis başkanı yaptığı konuşmada; "*Girit adası şu andan itibaren Yunanistan'ın bölünmez bir parçasıdır*" demişti. Böylece Girit oyunu tamamlanmış, ada Yunanistan'a ilhak edilmiştir⁸⁵.

Karadağ'ın ittifak içinde geç yer alması ise, 1903 yılında Kara Georgevich'erin Sırbistan'ın başına geçmesinden itibaren, Sırbistan ile münasebetlerinin iyi olmaması ve Sırbistan'ın küçük Karadağ'ı nüfuzu altına almaya çalışmasına dayanır.

Balkan Devletleri, aralarında bu anlaşmaları yaparken, Balkanlar da günden güne karışmakta idi. Sırp-Bulgar ittifakının imzasından sonra Bulgaristan'da Osmanlı Devleti aleyhine gösteriler başladı. Bulgaristan ve Sırbistan'ın kışkırtmaları ile Makedonya'da komitacılık faaliyetleri birdenbire arttı ve anarşi hortladı⁸⁶. Bulgaristan, Makedonya'daki karışıklıkları bastıramadığı için Osmanlı Devleti'nden şikâyet ediyor, Bulgar kamuoyu savaş istiyordu. Makedonya'daki Yunan tedhişçileri de kışkırtmalarına hız verdiler. 1912 Ağustosundan itibaren Yunanistan, Osmanlı sınırına asker yığmaya, Karadağ ise Bulgaristan'la anlaşır anlaşmaz Osmanlı sınırında hâdiseler çıkarmaya başladı. Bu sebepten Eylül 1912'de Osmanlı-Karadağ münasebetleri iyice gerginleşti⁸⁷. 1910'lu yıllarda cereyan eden Arnavutluk ayaklanması ve 1912 Nisanında Kuzey Arnavutluk'ta başlayan ayaklanma Mayıs ve Haziran aylarında Yakova Priştine'ye sıçradı. Ağustos 1912'de Arnavutlar Üsküp'ü işgal ederek hapishanede tutuklu bulunan mahkumları

⁸⁴ Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 1998, s. 2.

⁸⁵ R. Balcı, a.g.e., s. 34.

⁸⁶ A. Halaçoğlu ,a.g.e., s. 13.

⁸⁷ F. Armaoğlu ,a.g.e., s. 337.

salıverdiler⁸⁸. İttihatçılar, kendi yönetimleri sırasında, katı davranışlarıyla Arnavutların ayaklanmalarına sebep olmuştur⁸⁹.

Jön Türkler'in Balkanları elde tutabilmek için dini ikinci plana atıp Türkleştirme politikaları uygulamaları Arnavutların isyanının en önemli sebeplerindendi. Bu durum Türklerin Slavlara karşı olan üstünlüklerinde en önemli yardımcıları olan Arnavutları kaybetmelerine sebep oldu. Bu gelişmeler Makedonya'daki diğer Hristiyanların isyan ve özgürlük ateşinin daha çok parlamasına neden oldu ve Balkan Harbi'nin çıkmasında önemli bir etken olmuştur⁹⁰. Bütün bu hâdiseler devam ederken, İtalyanlar Trablusgarp'taki mukavemetten kurtulmak için, 1912 Mayıs'ında Arnavutluk'ta bir ayaklanma çıkardılar. O bölgedeki nüfuzunu kaybetmemek için Avusturya'nın da desteklediği bu isyan, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki nüfuzunu iyice sarstı⁹¹.

Bu arada ordudaki kaynaşmadan dolayı ortaya çıkan "Halaskar Zabitân Grubu"nun arka çıkmasıyla Arnavutluk isyanı daha da alevlendi. İttihat ve Terakî'nin kötü yönetimine karşı yapıldığı söylenen bu ayaklanma, bu yönetimin iktidardan düşürülmesi ile sonuçlandırıldı⁹². Subaylar arasında çıkan "İttihatçılık-İtilafçılık" kavgaları Osmanlı ordusunu maddi ve manevi yönde çok zayıflatmış ve küçük Balkan devletlerini Osmanlı Devletine saldırmaya teşvik etmişti. Ordunun politikaya girmesi subaylar arasında ikilik yaratmıştı. Hatta İttihat ve Terakî'nin içinde dahi birçok ayrılıklar vardı. İç bozuklukların yanı sıra eğitim, öğretim ve disiplin durumu da bozuktur⁹³.

Savaşın çıkış nedenlerini Balkan devletleri açısından değerlendirirsek:

1- Karadağlılar, daha fazla genişlemek arzusuyla Sancak ve Arnavutluk'ta büyümek istiyordu.

2- Yunanlılar, büyük idealleri olan Adriyatik'ten İstanbul'u içine alacak bir şark imparatorluğu kurma sevdasında ve harp öncesi hedefleri ise Makedonya kısmını almaktı.

3- Sırpalar, eski Sırbistan topraklarını ihya etmeyi düşünüyorlardı ve harp öncesi hedefleri ise Kosova ve Makedonya'yı almaktı.

⁸⁸ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 46.

⁸⁹ İ. Artuç, a.g.e., s. 71.

⁹⁰ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 47.

⁹¹ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 661-662.

⁹² A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 14.

⁹³ Zekai Güner, a.g.e., s. 3.

4- Bulgarlar ise kendilerini Balkanlarda yaşayan bütün milletlerin özünü teşkil ettikleri inancıyla, Balkanlarda dinî ve siyasî bir birlik kurmak azmindeydiler. Harp öncesi hedefleri ise Trakya ve Bulgarlarla meskûn Makedonya kısmını almaktı⁹⁴.

Balkan devletçiklerinin büyüme isteğinin ardında yatan sebep ise siyasi olduğu kadar ekonomiktir. Toprak açlığı olarak da ifade edilen demografik büyüme 1880-1910 yılları arasında Romenleri 4.6 milyondan 7 milyona, Bulgarları 2.8 milyondan 4.3 milyona, Sırpı ise 1.7 milyondan 2.9 milyona çıkmıştı. Bu nüfusa yetecek kadar toprağa ihtiyaç vardı. Bu da ancak işgallerle gerçekleşebilirdi. 1911'de kırsal kesimin toplam nüfusa oranı Bulgaristan ve Sırbistan'da % 80, Romanya'da % 75, Yunanistan'da % 60 idi. Fakir köylüler tefecilere olan borçlarını ödeyemediklerinden kentlere doğru göç edip işçi sınıfını oluşturmaktaydı. Bu sıkıntılı hayattan Balkan ülkelerindeki siyasi partiler istifade edip, savaşı teşvik ettiler. Balkanlı milletlerin Avrupa ile temasa geçmeleriyle Batı kültürü yayılmaya başladı ve Balkan Devletleri'nin hayatında önemli bir yer işgal etti. Devletler düzeyindeki politik çekişmeler milliyetçilerin yararına olarak grupların dayanışmasını kuvvetlendirdi. Bütün bu sayılanlar ülke içindeki sıkıntıları kapatmak ve halkı savaşa yönlendirmede milliyetçiliği ön planda tutan politikacıların yararına oldu⁹⁵.

Balkan Harbi öncesinde Osmanlı Devleti'nin karadan bağlantısı bulunmayan Trablusgarp'ta, İtalya'nın saldırısı üzerine girdiği savaşta, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bağlı olan Oniki Adalar işgale uğramıştı. Yine Çanakkale Boğazı'nın İtalyan Donanması tarafından ablukaya alınması Osmanlı'yı zor duruma düşürmüştü. Neticede Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya karşı mağlup olması Balkan Devletleri'nin Balkan Harbi öncesinde Osmanlı'ya karşı birleşmelerinde ve savaşın çıkışında önemli bir etken olmuştur. Osmanlı'nın seferberlik hazırlıkları sırasında, Ege Denizi'nde İtalyan ablukası devam ettiği için, Balkan limanlarına denizden asker sevketmesi de mümkün olamıyordu⁹⁶.

Büyük devletlerin Balkan Savaşları öncesi yaptığı tek şey, Bab-ı Ali'ye baskı yapıp Makedonya' da ıslahata girişmesini istemek olacaktır. Bu, savaşa bahane yaratmak için

⁹⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi*, c. I., Ankara 1970, s. 56-57.

⁹⁵ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 47-48.

⁹⁶ Y.H.Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.II. Kısım I., T.T.K., Ankara 1991, s.382.

ilk giriştir⁹⁷. Büyük Devletlerin böyle bir tutum sergilemesinin asıl sebebinin Şark Meselesi'nde aramak gerekir. Şark Meselesi ile Avrupa Devletleri:

- 1- Balkanlardaki, Hristiyan milletleri Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak. Bunun için Hristiyan toplumları isyana teşvik etmek.
- 2- Bunu gerçekleştiremezlerse Hristiyanlar için reform talep etmek.
- 3- Türkleri, Balkanlar'dan tamamen atmak.
- 4- İstanbul'u Türklerden geri almak.
- 5- Anadolu'yu paylaşmak ve Türkleri Anadolu'dan çıkarmak⁹⁸.

Buradan da anlaşılacağı gibi bu düşünceye sahip olan devletlerden barış adına hiçbir olumlu çabanın gösterilmemesine hayret etmemek gerekir.

Balkan Harbi öncesinde ittifakları ortadan kaldırmak için Osmanlı devlet adamları gerekli tedbirleri alamadıklarından yenilgi kaçınılmaz olmuştu. Atina Sefareti Müsteşarlığı'nda bulunan Galip Kemali Bey'in 1912 Nisan'ında İstanbul'a gönderdiği raporlarda, Bulgar ve Yunan kralları arasındaki gizli haberleşmeler ve bunun neticesinde Rum ve Bulgar Patrikhaneleri arasında gelişmekte olan iyi ilişkilerin dikkat çekici olduğunu, ayrıca Bulgar ve Yunan komiteleri arasında da bir anlaşma zemini oluşturulmak istendiği noktasında İstanbul'a haberler göndermiş, ancak bu raporlar dikkate alınmamıştı⁹⁹.

3. I. Balkan Savaşı

a) Diplomasi Faaliyetleri ve Savaş'ın Başlaması

İttihat ve Terakkî döneminde yapılan Balkan Harbi'ni teşvik edici hatalar, İttihat ve Terakkî'nin iktidardan düşmesinden sonra Ahmed Muhtar Paşa kabinesi döneminde de devam etmiş, Balkan ittifakını el altından hazırlayan Rusya'nın, Osmanlı Hâriciye Nazırı Noradunkyan Efendi'ye, Balkanlar'da savaş olmayacağı konusunda verdiği sahte teminâta dayanılarak, Rumeli'deki yüz yirmi tabur (75 bin) talimli asker terhis edilmişti¹⁰⁰. İşte daha Arnavutluk isyanları yatışmadığı ve Osmanlı Devleti'nin 75 bin

⁹⁷ Stefanos Yerasimos , *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye* , Çev: Babür Kuzu , Belge Yayınları, İstanbul 1987, s. 448.

⁹⁸ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 6-7.

⁹⁹ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 49.

¹⁰⁰ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., c. I., s. 64.

talimli askerinin ordudan terhis edildiği sıralarda (30 Eylül 1912) Balkan Devletleri seferberlik ilân ettiler.

İlk olarak 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. Bunun ardından diğer Balkan Devletleri 13 Ekim 1912'de Rumeli'ye özerklik verilmesini ve illerin millî nüfuslara göre ayrılmasını¹⁰¹, Rumeli'de yapılacak olan ıslahatın, büyük devletlerle birlikte kendi kontrolleri altında yapılmasını Osmanlı Devleti'nden ağır bir nota ile istediler¹⁰². Osmanlı Devleti, bu notayı Balkan Devletleri ile olan münâsebetini kesmekle cevaplandırdı¹⁰³.

Balkan İttifakı, büyük devletleri bir emrivaki karşısında bırakmak ve beklenen teşebbüslerini boşa çıkarmak için savaşı başlatmayı Karadağ'a bırakmış ve onu ileri sürmüştü¹⁰⁴. Karadağ'ın Kuzey Arnavutluk ve Yeni Pazar sancağına girmesiyle Balkan Savaşı başladı¹⁰⁵. Zaten Karadağlıların hudutlardaki tecâvüzâtları uzun süreden beri devam etmekteydi¹⁰⁶. Savaşı ilk önce bu en küçük Balkan Devleti'nin ilân etmesi Avrupa diplomasisinin durumunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Aslında başlangıçta büyük devletlerce Balkanlarda bir savaşı önleyecek tedbirlerin alınması mümkün olabilirdi. Ancak Avrupa Devletlerinin hiç biri görünüşte Balkanlarda bir savaşı arzu etmemelerine rağmen, politikaları gereğince, Balkan buhranını önleyecek yerde, menfaatlerini koruma yoluna gitmeleri, yani siyasî hesap ve düşüncelerin insanlık idealine galip gelmesi bu savaşın çıkmasına yol açan en büyük etkenlerden birisiydi¹⁰⁷.

8 Ekimde Balkan Devletleri'nin en küçüğü Karadağlıların savaş ilanı ile birden yükselen tansiyon, diğerlerinin ona katılmayışi nedeniyle biraz düştüğü sırada, gerilimi daha da azaltan ve barış konusunda yeni ümitler uyandıran bir olay oldu. Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya devletleri tarafından dört Balkan Devletine ve Osmanlı imparatorluğuna 10 Ekim 1912'de aşağıdaki nota verildi :

1. Büyük Devletler, barışı bozacak her davranışın karşısındadırlar.

¹⁰¹ Zekai Güner, a.g.e., s. 3.

¹⁰² Y.H.Bayur, a.g.e., II. Kısım, c. I., s. 419-420.

¹⁰³ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, Cem Yayınevi, s. 105-106.

¹⁰⁴ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, Çev. Zaven Biberyan, Aras Yayınları, İstanbul 1999, s. 208.

¹⁰⁵ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 23.

¹⁰⁶ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 14.

¹⁰⁷ *Talat Paşa'nın Hatıraları*, Yayınlayan Enver Bolayır, Bolayır Yayınevi, İstanbul 1946, s. 17-18.

2. Büyük Devletler, Berlin Antlaşmasının 23. maddesine dayanarak, Osmanlı halklarının yararı için, idare sisteminde reformu gerçekleştirmeyi üstleneceklerdir. Bu reform, Sultanın egemenlik haklarına ve Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğüne dokunmayacaktır.

3. Eğer her şeye rağmen Balkan ülkeleriyle Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş çıkarsa, Büyük Devletler savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarının statüsünde hiç bir değişikliği kabul etmeyeceklerdir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümetinin yüreğine biraz su serpilmişti. Rusya'nın da içlerinde bulunduğu Büyük Devletler bir savaş istemiyorlardı. Onların asıl ilgilendikleri nokta savaşın bir Avrupa Savaşı haline dönüşmemesi idi¹⁰⁸. Sonra, eğer savaş olsa bile şimdiki hudutların aynen korunacağını kesinlikle belirtiyorlardı. Reformların yapılmasını Osmanlılara ve Balkan Devletleri'ne bırakmayarak kendi üstlerine almaları hoş olmadığı düşüncesi hakimdi. Fakat zamanla buna da bir çare bulunabileceği düşünülüyordu¹⁰⁹. Bâbiâli ye verilen bu isteklere, Osmanlı Devleti cevap bile vermedi¹¹⁰.

Büyük Devletlerin notasının Babiâli'ye verilmesinden üç gün sonra, bu sefer Balkan Devletleri'nin ortak notası geldi. Bulgar Başbakanı Geşof'un 13 Ekimde Sofya'daki Türk elçisine verdiği nota, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan adınaydı. Karadağ beş gün önce Osmanlılara savaş ilan etmişti. Bu nedenle notada imzası yoktu. Aynı gün benzer notalar, ayrıca Sırp ve Yunan dışişleri bakanları tarafından Osmanlı elçilerine verildi. Artık bu üç Balkan Devleti'nin ve Karadağlıların anlaşmış buldukları ve birlikte savaşa karar vermiş olduklarına şüphe yoktu. Üç gün önce Büyük Devletlerin aynı konudaki notasından sonra Balkan Devletleri'nin bu çıkışının başka bir açıklaması da yoktur. Zaten notada ileri sürdükleri de, bir anlaşma yolu aramaktan çok, savaş için bahane yaratmak istediklerini gösteriyordu.

Babiâli yavaş yavaş işin ciddiyetinin farkına varmaya başlamıştı. Büyük Devletler'in savaşa engel olmalarının beklentisi, Balkan Devletleri korkarlar, kış yaklaştı böyle bir mevsimde savaş olmaz düşünceleri, bir yanılgıdan başka bir şey değildi. Sürekli seferberlik yapan tüm Balkan Devletleri'nin bir savaşa başlamaları artık uzak

¹⁰⁸ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Yayınları, Ankara 1953, s. 449.

¹⁰⁹ İ. Artuç, a.g.e., s. 85.

¹¹⁰ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 667.

değildi. Notanın bir sürü ağır koşullar içermesi ve bir ultiatom havasında sert ifadelerle kaleme alınmış olması bunun bir kanıtıydı. Ertesi gün Bâb-ı Âlî Hükümeti bu notalara cevap bile vermeye gerek görmeyecek ve Sofya ile Belgrad'daki elçilerini geriye çağırarak 15 Ekim 1912 gününden itibaren Bulgar ve Sırp Devletleriyle resmi ilişkilerini kesecekti. 16 Ekim'de de Yunanistan'la resmi ilişkiler kesildi¹¹¹.

17 Ekim 1912 günü Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim 1912 günü de Yunanistan savaşa katıldı¹¹². Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde, adı geçen devletlere ayrı ayrı savaş ilân etti. Osmanlı Devleti'nin savaşa karar verişinde, Ekim 1912'lerde İstanbul ve taşrada cereyan eden "Harp mitingleri"nin de etkili olduğu söylenmektedir¹¹³.

b) Lojistik ve Askerî Durum

Osmanlı Devleti savaşa çok büyük imkânsızlıklar içinde girdi. Ekonomik durumu oldukça kötüydü¹¹⁴. Özellikle ordunun ulaşım ve ikmâli çok kötüydü. O dönemde yollar az, kara ulaştırma araçları ise at, eşek, manda, öküz gibi canlılara ve onların sürüklediği kağnı ve arabalara dayanıyordu. Asıl yük Anadolu'dan İstanbul'a buradan da Selanik ve Manastır'a uzanan demiryoluna kalıyordu. Ege Denizi, İtalyan donanması yüzünden kullanılamıyordu. 15 Ekimde İtalya ile barış yapılmıştı. Barış antlaşmasından sonra Balkan Savaşı başlamış ve bu sefer Yunan donanması Ege'ye hakim olduğundan, Ege yine Osmanlı Deniz ulaştırmasına kapalı kalmıştı. Seferberliğin ilanından 16 gün gibi kısa bir süre sonra savaş başladı. Bu kadar kısa bir zaman içerisinde çok sayıda askerin silah altına alınması, araç ve gereçlerin tamamlanması, birliklerin sefer görev yerlerine gitmeleri oldukça zordu¹¹⁵.

Savaşın ilk gününden itibaren askerin yiyecek ve beslenme sıkıntısının yanısıra, ordunun politikaya girmesi komutanlar arasında ikiliğin doğmasına sebep olmuştu. Bundan başka Osmanlı ordusu 1909 yılından beri esas savaş alanı olan ve her an bir saldırının gelebileceği Trakya ve Makedonya'dan uzak yerlere gönderilmiş, bir kısmı da terhis edilmişti¹¹⁶. Balkan Savaşı'ndan iki ay önce çoğu İstanbul'dan olmak üzere 35 tabur asker Yemen'e gönderildi. Devletin başında Trablusgarb belası da vardı. Oniki

¹¹¹ İ. Artuç, a.g.e., s. 86-88.

¹¹² Zafer Toprak, "Cihan Harbi'nin Provası Balkan Harbi", *Toplumsal Tarih*, Sayı 104, Ağustos 2002, s. 47.

¹¹³ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 15.

¹¹⁴ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993, s. 10.

¹¹⁵ İ. Artuç, a.g.e., s.108-109.

¹¹⁶ Y.H.Bayur, a.g.e., II.Kısım,C.II.,s.6.

Ada'yı işgal eden İtalyanların bir çıkarmasına karşı Selanik ve İstanbul ordularından bir kısım birliklerin İzmir bölgesine kaydırılması Balkan ordularının büyük ölçüde zayıflamasına sebep olmuştu¹¹⁷.

Meşrutiyetin ilanından sonra Alman askeri uzmanlarının da yardımıyla ordu da bir dizi reform girişimlerinde bulunulmuştur. Ancak bu reformların oturması zaman gerektiriyordu¹¹⁸. Gayri Müslimlerden bir kısmı, ilk defa alındıkları askerlikten kaçmak için akla gelmedik yollar buluyorlar, Müslüman Arnavutlar ise silah ve donatılarıyla kıtalardan kaçıyorlardı¹¹⁹.

Savaşan taraflardan Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 23.806.000, Balkan Devletleri'ninki ise 10.167.000 kişi idi. Ancak Osmanlı Devleti'nin nüfusu Anadolu ve Arabistan'a kadar uzanan geniş topraklar üzerinde yayılıyor, bunun da ancak 15 milyon kadarından asker alınabiliyordu. Bu sebeple Balkanlarda ancak 450.000 kişilik Türk ordusu bulunmasına karşılık, 510.000 kişilik Balkan Devletleri ordusu vardı. Alemdar Gazetesi'nde yer alan bir habere göre Osmanlı ordusu sayısı 415.000 kişi idi¹²⁰.

Osmanlı Devleti savaşın ilk aşamasında Bulgarlara karşı savaşan Doğu ordusu ve Sırlara karşı savaşan Batı ordusu adında iki ordu kurmuştu¹²¹. İstanbul'daki I. Ordu "Doğu", Selanik'teki II. Ordu "Batı" orduları adını alacaktır. Doğu Ordusu Trakya'da Bulgar ordusuna karşı, Batı Ordusu ise Sırp, Yunan ve Karadağ ordularına karşı savaşacaktı. Batı ordusu, Makedonya hududundaki Bulgar tehlikesine karşı da bir kısım kuvvet ayıracaktı¹²².

Karayolları ulaştırmasının yetersizliği, halkın ihtiyacından fazlasını stok yapacak kadar tarım ürünü olamaması, hayvan cins ve türlerinin askeri ihtiyaca elverişli nitelik ve yeterliğe ulaşamaması, et ihtiyacını karşılayacak kesimlik hayvanların sınırlı bir seviyede olması, ulaştırma olanaksızlığı nedeniyle ormanlardan yeteri kadar yararlanılamaması ve genel olarak ticari, sınai ve mali gücün halkın ihtiyacına dahi yetersizliği nedeniyle bu bölgede yapılacak harekâta yöresel olanaklardan bile tam anlamı ile yararlanma mümkün olamıyordu. İkmalin merkezden yapılması zorunluluğu

¹¹⁷ İ. Artuç, a.g.e., s.109.

¹¹⁸ Z. Toprak, a.g.e., s.47.

¹¹⁹ İ. Artuç, a.g.e., s.111.

¹²⁰ A. Halaçoğlu, a.g.e., s.15.

¹²¹ Z. Toprak, a.g.e., s. 48.

¹²² İ. Artuç, a.g.e., s. 107.

vardı. Bu da ancak demiryollarının sürekli elde kalmasıyla mümkündü. Demir ve denizyolları elden çıktığı takdirde Batı ordusunun savaş gücü azalmış olurdu¹²³.

c) Kırklareli Savaşı (22-23 Ekim 1912)

Bulgarlar, Türk Ordusunun seferberliğini tamamlayamadığını öğrenmişti. Osmanlı ordusunun toplanmasına fırsat vermeden Istranca Dağları'nı aşarak Kırklareli'yi ele geçirmeyi amaçlıyorlardı. İkinci ordu ile de Edirne'ye saldıracaklardı. Edirne gibi demiryolu ve karayolu kavşak merkezi alınacak ve iki ordu birleşerek İstanbul üzerine yürüyecekti.

Doğu Ordusu ise 22 Ekim de Bulgaristan üzerine taarruza geçmeyi amaçlıyordu. Ancak taarruz emri küçük birliklere geç ulaştı. Türk-Bulgar Savaşı Kırklareli'nin batısında Gerdelli civarında başladı¹²⁴. Yağmur sebebiyle çamurlaşan yollarda Şevket Turgut Paşa'nın Kolordusu yardıma yetişemedi. İki taraf arasında akşama kadar süren çarpışmalardan bir sonuç alınamadı. Bulgar Ordusu, takviye kuvvetlerle beklenmedik bir şekilde gece taarruzuna geçti. Mahmut Muhtar Paşa da hiç beklemediği Istrancalar bölgesinden saldırıya uğradı. Doğa şartları da Bulgarlardan yanaydı. Hava çok soğuk, yağmurlu ve sisliydi. Redif (yedek) askerleri paniğe kapılarak kaçmaya başladı. Uzun süre ordudan uzak kalmış, eğitimi unutmuş redif askerlerin kaçması bütün ordunun bozulmasına sebep olmuştu.

Kolordular birbiriyle haberleşemiyordu. Telefonlar çalışmıyordu. Eldeki kuvvetlerin korunması amacıyla geri çekilme kararı alındı. Doğu ordusu, doğu cephesinde Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğramış, 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise (Kırklareli) muharebesinin de kaybedilmesiyle Lüleburgaz'a çekilmişti¹²⁵. Kırklareli bölgesinde yaşayan Bulgar ahalî savaş sırasında casusluk yapmıştır. Türklere düşman olan Rum ve Bulgar ahalî küçük birliklere ve emir nöbetçilerine saldırmıştır¹²⁶.

Paris Matin gazetesinin muhabiri Stephane Lauzanne, Kırklareli yenilgisi için şöyle yazıyordu:

¹²³ T.C. Genelkurmay ATASE, a.g.e., s. 24.

¹²⁴ İ. Artuç, a.g.e., s. 122-124.

¹²⁵ İ. Artuç, a.g.e., s. 124 – 134.

¹²⁶ Mehmet Ali Nüzhet, *Balkan Harbi 1912*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 26.

“ Dışişleri Bakanı'nın evinde akşam yemeğine davetliydim. Bakanın rengi sararmış, yüzü asılmıştı. Üzgün bir sesle :

-Tarihimizde şimdiye kadar misli görülmemiş bir olay meydana geldi. Yenilmemişler, Ordumuz Kırkkilise'yi terk etmiş, korkmuş ve kaçmış. Ordumuzda bir çok Rum ve Bulgar erleri var. Halbuki subay pek az. Bir de ordu siyasetle gereğinden fazla uğraşiyor.” Bu itiraf felaketin nedenini kısmen yansıtıyordu¹²⁷.

d) Lüleburgaz Savaşı (28 Ekim – 2 Kasım 1912)

Yorgun, çamurlara bulanmış ve soğuktan donan askerler komutanların emrine uyarak Lüleburgaz hattında durdu. Gerçekte kabahat erlerde ve küçük komuta kademelerinde değil seferberlikte geç kalan yüksek komuta kademelerindeydi. Komutanlar arasında yaşanan Lüleburgaz – Çorlu hattı çekişmesi zaman kaybına neden oldu. 28 Ekim de başlayan savaşta her iki tarafta ağır kayıplar verdi. 30 – 31 Ekim de başlayan geri çekilme yine karışıklığa yol açtı. Bu panik ve bozgun karşısında haber alamaz ve emir veremez duruma gelen komutanlar çaresiz hale geldi. Yarbay Hafız Hakkı Bey gibi bu savaşa katılan bir başka yazar, Kurmay Yüzbaşı Nihat Bey, “*Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebeleri*” adlı eserinde, o feci bozgun için şunları yazmaktadır:

“Doğu Ordusu, gerçekte ve daha 30 Ekim saat 10.30'da bir avuç aç, cephanesiz, perişan bir topluluktan ibaretti. Pınarhisar-Vize dolaylarındaki ordu denen acaip kalabalık ise, durdurulması imkânsız bir surette çözülmüştü. Bu vaziyeti düzeltecek, lehe değiştirecek bir şekilde ağırlığını koyabilecek bir yedek kuvvet de ortada yoktu.

Lüleburgaz istasyonunda düşmana çok miktarda erzak ve cephane terkedilmişken, ordunun felaketine erzaksızlık ve cephanesizlik özellikle etkili oldu.

Başlayan yağmurlar ise felaketi tamamladı. Ordu bir sürü haline geldi. Çok miktarda malzeme, top ve gereç araziye serpilip kaldı. Doğu Ordusu, ciddi hiç bir düşman baskınına uğramadan keşifsizlik, bilgisizlik yüzünden, hiç bitmeyen 'geliyor, gidiyor' havadisleri arasında bocaladı ve nihayet büsbütün dağıldı.

¹²⁷ Stephane Lausanne, *Balkan Acıları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 34.

Yazar, kitabında “yenilmişler” ifadesini kullanmıştır. Aram Andonyan ve İbrahim Artuç kitaplarında , “yenilmemişler” şeklinde yazmıştır.

Bulgarlara gelince, muharebe baştan sona kadar onlar tarafından da başarı ile idare edilememiş ve duruma hakim olunamayarak rastgele bir çatışma sürdürülmüştü”¹²⁸.

Lüleburgaz Savaşı’nda da ordu kötü yönetilmişti. Ordu Lüleburgaz’da, Kırklareli’de olduğundan daha fazla yokluk içindeydi. Orduda yiyecek sıkıntısı ortaya çıktı. Bozgunun en önemli sebebi açlıktı¹²⁹. Silah, cephane, giyim, kuşam zaten yetersizdi. Sağlık ve diğer hizmetler de yetersizdi. Kırklareli çekilişinde tonlarca yiyecek düşmana terk edilmişti. Memleketin içlerinden hemen hemen hiçbir şey gelmiyordu. Trakya’nın meşhur yağmur ve çamuru, zaten zar zor işleyen bütünleme hizmetini içinden çıkılmaz bir hale getirmişti¹³⁰.

e) Çatalca Savaşı (17-18 Kasım 1912)

Doğu ordusu 28 Ekim 1912’de burada yaptığı ikinci bir muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı. Böylece Bulgarların bir hafta içerisinde Çatalca önlerine kadar gelmeleri, onları İstanbul’a çok yaklaştırmıştır¹³¹.

Bunun üzerine İstanbul’un etrafında bir müdâfaa hattı oluşturulmuş ve Boğazlar takviye edilmiştir. Çatalca, İstanbul için en son müdâfaa hattı olduğundan, civarının şüpheli unsurlardan arındırılması hususunda devletçe bir karar dahi alınmıştır¹³². İstanbul’dan gönderilen dikenli teller hendeklerin önüne çekildi. Toplar için yerler hazırlandı. Belirli yerlere cephane ve yiyecek depolanarak, komuta yerlerine telefon hatları çekildi.

Bulgarlar, Kamil Paşa Hükümeti’nin anlaşma başvurusunu kabul etmedi. Bulgar kuvvetleri bundan sonra Türk direnişi karşısında ilerleyemedi. Geri çekilmek zorunda kaldı. Asker, Kırklareli ve Lüleburgaz’daki gibi değildi. İhtiyaçları giderildiği ve biraz düzen sağlandığı zaman tarihin teslim ettiği güzelliklerini tekrar kazanmıştı. Ummadığı direniş karşısında Bulgarlar taarruzdan vazgeçerek kuvvetlerini savunmaya çekmek

¹²⁸ İbrahim Artuç, a.g.e., s. 140 -147. Yüzbaşı Nihat Bey’in anlatımı İ. Artuç’un kitabından aynen alınmıştır.

¹²⁹ S. Lauzanne, a.g.e., s. 58.

¹³⁰ İ. Artuç, a.g.e., s. 150-154.

¹³¹ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 669.

¹³² A. Halaçoğlu ,a.g.e. , s.16.

zorunda kaldı. Bulgarların kaybı 12.000, Türklerin ise 1300 civarındaydı. Çatalca civarında yenilgiye uğrayan Bulgar ordusu durmak zorunda kalmıştı¹³³.

f) Balkan Savaşları'nda Edirne

Bulgarlar, Edirne önünde de ilerleyemedi. Edirne'de savaşın başlamasından önce 52597'si subay ve er, 106.000'i de halktan olmak üzere 159.000 kadar insan bulunuyordu. Bazı konsolosluklar ve yabancı okullar hastaneye çevrildi. Doktor, dişçi ve eczacı yetersizdi.

Edirne kuşatmasının başlangıcı Lüleburgaz – Vize savaşlarından sonra olmuştur. Askeri uzmanlar Edirne'nin uzun dayanamayacağı görüşündeydi¹³⁴. Edirne müdafaasının askeri tarihin en şanlı sayfalarında yer alacağını ne Bulgarlar ne de müttefikleri düşünememişti. Günler geçtikçe gıda ve ihtiyaç maddeleri bulunmaz oluyordu. Kolera gibi hastalıklar yayılmıştı.

Savaş'ı sona erdirmek amacıyla 17 Aralık 1912'de Londra müzakereleri başladı. Londra müzakerelerinde Edirne içinden geçen Bulgar trenlerinin askerlerine yiyecek götürmesine izin verildiği halde Edirne'ye yiyecek verilemiyordu.

Londra müzakerelerinden bir sonuç alınamadı. 21 Ocak'ta Edirne'ye saldırılar tekrar başladı. Bulgarlar, Çatalca'yı geçemeyeceklerini anladıkları için Edirne'yi alarak ileride yapılacak olan barış anlaşmalarında avantaj sağlamak istiyorlardı. Ancak Şükrü Paşa şehri kahramanca savunmuştur. Edirne Fransız Konsolosu Marsel Köyne Matin gazetesine:

“Maraş ve Karagöz Tepelerine obüs ve şarapnel parçaları yağmaktadır. Türk askerleri bu halde bile zaruri ihtiyat tedbirlerini göz ardı ederek ateşe karşı büyük bir cesaretle mücadele veriyordu.” demiştir¹³⁵.

Edirne Bulgarlarca birçok defa bombalandı. Hattâ Bulgarlar, Edirne'deki halkı etkilemek ve dolayısıyla mukavemeti kırmak gayesiyle havadan uçaklarla asılsız beyannameler atmışlardı¹³⁶.

¹³³ İ. Artuç, a.g.e., 166-174.

¹³⁴ Nazmi Çağan, “Balkan Harbinde Edirne”, *Edirne*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993, s. 200-201.

¹³⁵ N. Çağan, a.g.e., s. 204.

¹³⁶ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 17.

24 Mart'tan itibaren Bulgarlar bütün kuvvetleriyle saldırıya geçti. Türk topçusu ve piyadeleri kahramanca vazifelerini yaptı. Ancak sayıca ve silah yönünden üstün olan düşman kuvvetleri karşısında son dakikaya kadar direnmelerine rağmen 26 Mart'ta teslim olmak zorunda kaldılar¹³⁷. Londra Barışı ve Edirne'nin elden çıkması, Osmanlı Devleti'nin iç durumunu yeniden karıştırdı. Ordu politikaya daha çok karıştı. Balkan Devletleri arasında çıkacak olan II. Balkan Savaşı'ndan yararlanarak Edirne'nin geri alınmasında bu subaylar önemli rol oynamıştı¹³⁸. 22 Temmuz 1913'te simge kent durumundaki Edirne geri alınmıştır¹³⁹.

g) Batı Ordusu

Batı ordusunun karargâhı Selanik'tedir¹⁴⁰. Batı Ordusu da Doğu Ordusu gibi seferberlikten 1,5 ay önce askerlerinden çoğunu terhis etmişti. Bir kısım askerini de Yemen'e gönderdiği için oldukça zayıflamıştı. Bölge halkının direnişi sebebiyle redif askerleri tamamıyla silah altına alınamadı. Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli'deki en büyük desteği olan Müslüman Arnavutlar eskisi gibi dost değildi. İtalya ve Avusturya'nın kışkırtmaları ile bağımsız bir Arnavutluk düşüncesine girmişlerdi. Böylece Osmanlı Devleti, Rumeli'deki en büyük asker kaynağını kaybetmiş oldu¹⁴¹.

Sırplar, 20 Ekim'de Priştine'yi aldılar. 22 Ekim'de Türk Garp Ordusunu yenilgiye uğrattılar. Yenipazar'ı aldıktan sonra batıdan gelen Karadağ ve doğudan gelen Bulgar kuvvetleriyle birleştiler. Güneyden de Yunan baskısı altında kalan Türk Batı Cephesi çöktü¹⁴². Batı ordusunun başarısız olmasının en büyük nedeni Makedonya ve Arnavutluğu kapsayan çok geniş bir alanda dört Balkan Devleti ile birden savaşılmasıdır¹⁴³. Batı ordusu, 23-24 Ekim'de Kumanova da giriştiği savaşta yenilerek Manastır'a çekildi. Bilgisizlik, idaresizlik ve olumsuz iklim koşulları nedeniyle diğer savaşlar gibi Kumanova Savaşı da kaybedilmiştir¹⁴⁴. Manastır'da yapılan savaşta da başarılı olunamayınca Filorina'ya çekilme kararı alındı. Yolun çamurlu olması nedeniyle

¹³⁷ N. Çağan, a.g.e., s. 205-207.

¹³⁸ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 679-680.

¹³⁹ Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, s. 262.

¹⁴⁰ Genelkurmay ATASE, a.g.e., s. 89.

¹⁴¹ İ. Artuç, a.g.e., s. 182-183.

¹⁴² Y. Öztuna, a.g.e., s. 106-107.

¹⁴³ İ. Artuç, a.g.e., s. 184.

¹⁴⁴ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1998, s. 67.

30 km.lik yol 30 saatte alınabildi¹⁴⁵. I. Sırp ordusu Kumanova'da vakit kaybetmedi. Türk ordusunun affedilmez bir hata işleyerek çekilme sırasında tahrip etmediği demiryolundan yararlanarak, Üsküp'e doğru yürümeye devam etti¹⁴⁶. Sırplar eski Sırbistan'ın başşehri olan Üsküp'e girdiler¹⁴⁷.

Karadağlılara karşı Yenipazar'da İpek Müfrezesi oluşturulmuştu. 30 Ekim'de İpek, Karadağlıların eline geçti. Burası Slavlar için dinî bakımdan önemliydi. İşkodra'yı kuşatmışlar, şiddetli direniş karşısında alamamışlardı. İpek müfrezesinin dağılmasıyla Batı Ordusu için Karadağlılarla olan savaş kaybedilmiş demektir¹⁴⁸.

Yunanlılara gelince, Vistriça Suyu'nu geçip Karaferya'yı işgal ederek Vardar Irmağına yaklaşarak Yunan Makedonyası'nda saldırıya geçtiler, 8 Kasım 1912 de Yunan ordusu Selânik'e girdi. Bulgarlar da Selânik'e yönelik olarak harekete geçtilerse de, Yunanlılar Selânik'i Bulgarlar'dan önce ele geçirdiler. Selanik'in Yunanlıların eline geçmesinden bir hafta önce burada bulunan II. Abdülhamit İstanbul'a nakledildi¹⁴⁹.

Diğer taraftan, Yunan donanması da Bozcaada, Limni, Samotraki (Semadirek) ve Taşoz adalarını ele geçirdi. Ege Adaları'nı eline geçiren Yunanistan, ayrıca Girit'e asker çıkararak yüzyıllık rüyasını fiilen gerçekleştirmiş oldu. Adadaki Türk varlığı kısa süre içerisinde katliam ve sürgünlerle sona erdirildi¹⁵⁰.

Bu adaların Yunanlıların eline geçmesi ile Makedonya (Rumeli) ile İstanbul ve Anadolu'nun deniz bağlantısı kesilmiş oluyor, dolayısıyla Makedonya'daki kuvvetlerin de başkomutanlık karargâhı ile bağlantısı da kesilmiş oluyordu. Çünkü, Bulgar kuvvetlerinin Çatalca'ya kadar gelmesiyle, Makedonya'daki kuvvetlerle kara bağlantısı da kesilmiş bulunmaktaydı.

Bu sırada Karadağlılar da İşkodra'yı kuşatmış bulunuyorlardı. Kısacası, Ekim 1912 sonunda, Türk kuvvetleri Makedonya'da Balkan Devletleri karşısında yenilgiye uğramış ve sadece Edirne Bulgarların, Yanya Yunanlıların ve İşkodra da Karadağlıların

¹⁴⁵ Genelkurmay ATASE, a.g.e., s. 288.

¹⁴⁶ A. Andonyan, a.g.e., s. 335.

¹⁴⁷ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 669.

¹⁴⁸ İ. Artuç, a.g.e., s. 189-190.

¹⁴⁹ Y. Öztuna, a.g.e., s. 110.

¹⁵⁰ Ramazan Balcı, a.g.e., s. 34.

kuşatmasına dayanmaktaydı¹⁵¹. İşkodra, Türklerin Avrupa'daki son şeref kalesi olarak Karadağ ve Sırp ordularına karşı savunmasına devam ediyordu¹⁵².

Yunanlılar ise, Kasım ayı başlarında Selânik'i ele geçirdikten sonra, donanmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiç bir mukavemetle karşılaşmadan işgal ettiler. Yalnız Yunanlılara görünmeden Ege Denizi'ne çıkmaya muvaffak olan Rauf Bey (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Yunanlılarla tek başına savaştı¹⁵³. Yunan donanması, Arnavutluk sahilindeki ablukayı sürdürüyordu. Ordunun memlekete dönecek yolları da kapanmıştı. Böylece Osmanlı ordusunun denizde ve karada aldığı bu yenilgiler, Makedonya ile olan bağlantının kesilmesine sebep oldu¹⁵⁴. Osmanlı Donanmasında Hamidiye zırhlısı istisnaydı. Çanakkale Boğazı'ndan Ege Denizi'ne açılarak Yunan limanlarını bombaladı. Yunan gemilerine ağır kayıplar verdirdi¹⁵⁵.

Sonuçta Osmanlı Devleti'nin askerî durumu birkaç hafta içinde ancak facia olarak nitelendirilebilecek bir hâle gelmiş, hemen hemen bütün Rumeli Bulgarların eline geçmişti.

Balkan Devletleri'nin elde etmiş olduğu bu zafer ve Osmanlı Devleti'nin birkaç hafta içinde geri çekilmesiyle Balkanlar'da bıraktığı boşluk, yeniden milletlerarası bir buhran ortaya çıkardı. Sırbistan'ın birden bire genişleyip, Arnavutluk'u işgal etmesi ve Adriyatik'e inmesi Avusturya ve İtalya'yı korkuttu. Bu sebepten Avusturya, bağımsız bir Arnavutluk Devleti kurarak Sırbistan üzerinde baskı vasıtası olarak kullanmayı uygun gördü. Bu konuda İtalya'nın da Avusturya'yı desteklemesi sonucu 28 Kasım 1912'de Arnavutlar bağımsızlıklarını ilân ettiler. Rusya'nın meselede Sırbistan tarafını tutması, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın da müttefik oldukları devletin yanında yer almalarını gerektirdi. Zaten Balkan ittifakını el altından hazırlayan Rusya, Balkan Harbi'nden dolayı, doğuda da Osmanlı Devleti aleyhine Ermeni meselesini uyandıracak faaliyetlere başlamıştır.

Bütün bunlara rağmen, Bulgarların İstanbul kapılarına kadar gelmiş olmaları, Rusya'nın Bulgaristan'a karşı aleyhte bir politika takip etmesine yol açmış, Bulgarların İstanbul'a girmesi halinde, donanmasını İstanbul'a göndereceğini, Meriç'in doğusunda

¹⁵¹ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 669.

¹⁵² İ. Artuç, a.g.e., s. 278.

¹⁵³ A. Halaçoğlu, a.g.e., s.16. Yunan donanmasını uzun süre uğraştırmış, onları korku ve endişeye sevk etmiştir. Bu yüzden Rauf Bey "Hamidiye Kahramanı" ünvanı ile anılmıştır.

¹⁵⁴ Y.H. Bayur, a.g.e., II. Kısım, c. II. , s. 21-22.

¹⁵⁵ İ. Artuç, a.g.e., s. 280-286.

kalan toprakların Bulgaristan tarafından ilhakını tanımayacağını bildirmişti. Ayrıca Ege Denizi'ndeki adaların Yunanistan tarafından işgali, Rusya açısından, Çanakkale Boğazı'nı da tehlikeye sokuyordu¹⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nin bu çaresiz durumu karşısında Ahmed Muhtar Paşa sadâretten çekildi ve yerine 29 Ekim 1912'de Kâmil Paşa görevi devraldı. Bu arada, Arnavutluk meselesi yüzünden Avrupa'da çıkan anlaşmazlık kritik bir safhaya girmişti. Fakat İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey bu buhranı gidermek için, Arnavutluk meselesinin milletlerarası bir konferansta ele alınmasını teklif etti.

Balkan buhranı bu şekilde gelişmeler gösterirken, 12 Kasım 1912'de Bulgarlar Çatalca hattındaki Osmanlı savunmasına karşı son bir taarruza girişmişlerdi. Bu taarruzlar da sonuç vermeyince, Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin daha önce teklif ettiği mütârekeyi kabul etti¹⁵⁷. 3 Aralık 1912'de imzalanan ateşkes antlaşmasına göre; Bulgarlar Edirne-İstanbul demiryolu vasıtasıyla Çatalca'daki ordularına her türlü ihtiyaç maddesini götürecekler, fakat aynı hakka Türkler Edirne'deki orduları için sahip olamayacaklardı¹⁵⁸. Bulgaristan bu mütârekeyi hem kendi adına, hem de Karadağ ve Sırbistan adına imzalamıştı. Yunanistan çok aşırı isteklerde bulunduğu ve Osmanlı Devleti de bu istekleri kabul etmediğinden, mütârekeyi imzalamayıp, sadece barış görüşmelerine katılmıştır.

Londra Konferansı 17 Aralık 1912'de toplantılarına başladı. Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasındaki barış görüşmeleri, Arnavutluk meselesini inceleyecek olan ve "Büyükelçiler Konferansı" denen milletlerarası konferansın başladığı gün ve adı geçen bu konferansın aracılığında yapılmıştı¹⁵⁹.

Barış Konferansı çok uzun süre devam etmesine rağmen, Arnavutluk, Ege Adaları ve Edirne'nin bırakılmak istenmemesi yüzünden dağıldı. Bu arada Rusya yeni bir savaşta kayıtsız kalamayacağını ve Kafkaslardan ilerleyeceğini bildirmiştir. Almanya da Rusya'yı tehdit edince Rusya geri çekildi ve böylece durum biraz sakinleşmiştir¹⁶⁰.

Bu sırada savaşan devletlerin murahhasları yapılacak barışın esaslarını tespit ettikleri anda İstanbul'da bir hükümet darbesi meydana geldi. Balkanlarda alınan

¹⁵⁶ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 17-18.

¹⁵⁷ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 673.

¹⁵⁸ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., c. I., s.65.

¹⁵⁹ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 674-676.

¹⁶⁰ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 18.

yenilgiler ve mütârekede aleyhimize verilen kararlar, bilhassa ordunun genç subayları arasında, Kâmil Paşa hükümetine karşı bir hoşnutsuzluk doğurmuştur. Bu hava içerisinde "*Bâb-ı Alî Baskını*" adı verilen hükümet darbesiyle İttihat ve Terakki mensupları iktidarı tekrar ele geçirdi (23 Ocak 1913)¹⁶¹. Başkumandan Nâzım Paşa öldürüldü ve Sadrazam Kâmil Paşa istifaya zorlandı. Yerine Mahmud Şevket Paşa sadarete getirilmiştir¹⁶². Yeni kurulan bu hükümetin başkumandan vekili Ahmed İzzet Paşa, Edirne'yi kurtarmak için Osmanlı-Bulgar Mütârekesine son vererek, Şubat 1913 başında Çatalca hattında yeniden savaşa başladı¹⁶³. Daha çok Enver Bey'in ısrarıyla yapılan bu teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 26 Mart 1913'te Bulgarların yaptıkları ani bir hücumla Edirne teslim oldu¹⁶⁴. Bunun sonucunda Yanya Yunanlılara, İşkodra da Karadağlılara teslim olmak zorunda kaldı. Bu aleyhte gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Nisan ortalarında savaşı durdurup, tekrar barış masasına döndü.

h) Londra Antlaşması (30 Mayıs 1913)

Barış antlaşması 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalandı. Bu barış ile Osmanlı Devleti:

- *Arnavutluk ve Ege Adaları'nın kaderi büyük devletlerin vereceği karara bırakıldı.
- * Arnavutluk sınırları büyük devletler tarafından çizilecekti.
- *Yunanistan, Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i alacaktı.
- *Sırbistan, Orta ve Kuzey Makedonya'yı alıyordu.

*Bulgaristan ise Kavala, Dedeağaç ve Edirne ile bütün Rumeli'yi alarak, Ege Denizi'ne çıkıyordu. Böylece bu anlaşmayla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybediyor ve Balkanlarda sadece Bulgaristan'la sınır komşusu oluyordu¹⁶⁵.

Arnavutluk ve Makedonya'nın büyük bir kısmında Türklerin çoğunlukta olduğu dikkate alınmaksızın, "kuvvetin hakka üstünlüğü" sözü böylece bu anlaşmayla bir defa daha gerçekleşmiş oluyordu. Beş yüz seneden beri Türk Devleti'ne bağlı olan birçok vilâyet, halkın dini ve Osmanlı Devleti'yle olan münâsebetleri dikkate alınmaksızın,

¹⁶¹ A.L. Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları*, Çev. Damla Acar , Funda Soysal, Kitap Yayınevi , İstanbul 2003, s. 90.

¹⁶² Y.H.Bayur, a.g.e., II.Kısım, c. II., s. 254-271.

¹⁶³ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., c. I., s. 65.

¹⁶⁴ İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 180.

¹⁶⁵ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara 1990, s. 70-71. F. Armaoğlu Balkan Devletleri'nin tazminat taleplerinin reddedildiğini belirtmiştir.

merhametsizce devletten koparılıyordu¹⁶⁶. Batı Trakya Bulgaristan'a bırakılmıştı. Oysa 1913 yılında Batı Trakya nüfusunun %80'i Türklerden meydana gelmekteydi. Bulgarlar ise sadece %5 nüfus oranına sahipti¹⁶⁷. Osmanlı Devleti'nin, I. Balkan Savaşı'ndaki yenilgisi Güneydoğu Avrupa'da Balkan milliyetçiliğinin Osmanlı Devletine karşı ilk başarısı olmuştur¹⁶⁸.

2. II. Balkan Savaşı

Balkan Savaşları iki safhadan teşekkül eder. Birinci safhayı Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı mücâdeleleri teşkil eder ve bu safha, yukarıda görüldüğü üzere, Londra Barış Antlaşması'yla kapanır. Balkan Savaşı'nın ikinci safhasını ise Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Makedonya kavgası oluşturmuştur. Makedonya kavgasının başlamasında, Osmanlı Devleti'nin muharebe alanlarında beklenmedik bir şekilde bozulması önemli bir faktör olmuştur. Ortaya çıkan durumu Balkan Devletleri de beklememiştir¹⁶⁹.

Londra Antlaşmasıyla, Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısında kalan topraklarını Balkanlı müttefiklere bırakmak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de kaybettiği toprakların paylaşılması konusunda çıkan anlaşmazlık II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur¹⁷⁰. Bulgaristan'ın daha önce Balkan Devletleri arasında yapılan paylaşma planına uymaması da, bu savaşın Bulgaristan aleyhine gelişmesine yol açmıştır. İlk savaşlar sırasında Sırbistan, Sırp-Bulgar ittifakının çizdiği ve kendisine ayırdığı parçadan daha büyük bir parça ele geçirmişti. Yunanistan ise, Güney Makedonya ve Batı Trakya'yı (Kavala-Dedeağaç) tabii toprakları sayıp, kendisiyle bir anlaşma yapılabilmesi için, bu toprakları Bulgaristan'dan istemektedir. Bu sebeplerden dolayı, Osmanlı Devleti ile savaşın sona ermesinden hemen sonra, adı geçen devletler birbirleriyle kavgaya başladılar. Bulgaristan'ın kendisine karşı sert bir tutum aldığını gören Sırbistan, 1913 Haziran'ında Bulgaristan'a karşı Yunanistan'la bir ittifak yaptı. Buna göre, Bulgaristan Makedonya'dan atılacak ve Makedonya, küçük bir kısmı Bulgaristan'a bırakılmak şartıyla, iki devlet arasında paylaşılacaktı. Bu arada

¹⁶⁶ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 19.

¹⁶⁷ Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yayıncılık, Çorum 2006, s. 60.

¹⁶⁸ Marc Mazower, *Selânik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 297.

¹⁶⁹ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 681.

¹⁷⁰ Y.H. Bayur, a.g.e., II. Kısım, c. II., s. 397-402.

Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Osmanlı Devleti ile de bir ittifak yapmak istemişse de, Osmanlı Devleti Balkanların bu karışık kombinezonlarına ve özellikle de saldırı emellerine karışmak istemedi.

Bu gelişmeler üzerine, ittifakla hakemlik hakkını kullanmak isteyen Rusya duruma müdâhale ederek, Sırbistan ve Yunanistan'ın toprak hakkı iddialarını yumuşatmaya gayret harcamanın yanında, Bulgaristan'ı da I. Balkan Savaşı'nda elde ettiği yerlerin bir kısmını onlara vermeye razı etmeye çalıştı¹⁷¹. Rus çarının uyarılarına kulak asmayan Bulgar çarı Ferdinand, bu iki devlet iyice hazırlanmadan darbeyi indirmek düşüncesiyle, 29-30 Haziran gecesi Sırbistan ve Yunanistan'a aniden saldırdı.

Fakat Bulgaristan'ın hesapları yanlış çıkararak, her yerde eski müttefikleri olan Sırp ve Yunan orduları tarafından bozguna uğratıldı. Bu arada, Romanya da durumdan gereği şekilde istifade ederek, 300.000 kişilik bir ordu ile, kuzeyde Tuna ve Dobruca üzerinden harekete geçti ve Tutrakan-Balçık hattına kadar olan bölge ile Bulgar Dobruca'sını işgal etti¹⁷².

Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti de fırsattan istifade ile Türk menfaatlerini korumak istemiş, fakat Alman ve İngiliz hükümetleri de dâhil olmak üzere büyük devletlerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu sebeple, Osmanlı hükümeti ilk zamanlar hattı geçmekte tereddüt göstermiş ve nasıl davranması gerektiği konusunda 2 Temmuz 1913'te yabancı devletlerdeki büyükelçilerine düşüncelerini sormak ihtiyacını hissetmiştir. Bunlardan, Londra'da bulunan elçilerimizden Tevfik ve Hakkı Paşalar, uslu durulması, ancak ordunun terhis edilmeyip, beklenilmesini, Paris'ten Rıfat Paşa ise, Dışişleri Bakanı Pişon'un Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması gerektiği konusundaki görüşlerini bildirmişlerdir. Berlin sefiri Mahmut Muhtar Paşa da, 4 Temmuz 1913 tarihli telgrafta Osmanlı Devleti'nin Bulgarlarla savaşması ögüdünü vermiş, 13 Temmuz 1913 tarihli diğer bir telgrafında da, Yunanlıların Dedeağaç'ı aldıklarını ve buradan Edirne'ye geçebileceklerini, bunun için Osmanlı Devleti'nin daha çabuk davranması hususunu belirtmiştir¹⁷³. Bu sırada başkumandan vekilliği görevini üstlenmiş olan Ahmed İzzet Paşa, bazı kabine üyeleriyle birlikte, Londra Antlaşması'nın çizmiş olduğu sınırın geçilmesini memleket için tehlikeli görmekteydi.

¹⁷¹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 20.

¹⁷² F. Armaoğlu, a.g.e., s. 685.

¹⁷³ Y.H. Bayur ,a.g.e., II. Kısım, c. II., s. 403-412.

Kararın mesuliyeti gerçekten çok ağır olup, başarı hâlinde İstanbul'un stratejik sınırı elde edilmiş olacaktı. Fakat telâfisi çok zor yeni mağlûbiyetlere uğramak tehlikesi de vardı. Yabancı devletler nezdinde girişilen girişimlerde, gelen cevaplar ise cesaret kırıcı idi. İngiliz Hâriciye Nâzırı Sir Grey, sefirimize "*Büyük bir çılgınlık yaparsanız İstanbul'u da kaybedersiniz*" diyor, Rus Hâriciye Nâzırı Sazanov, maslahatgüzarımıza, Harbiye ve Bahriye Nazırıyla görüştüktan sonra cevap vereceğini söylüyordu¹⁷⁴.

Bütün bunlara rağmen, sonunda Talat, Enver ve Cemâl Bey'lerin baskısıyla Bâb-ı Âlî Meriç nehrine kadar Doğu-Trakya'yı geri almak üzere Osmanlı ordusunun Midye-Enez hattını geçmesine karar verdi¹⁷⁵. Bu kararda Mahmud Muhtar Paşa'nın 4 ve 13 Temmuz tarihli telgrafının etkili olduğu da söylenmektedir¹⁷⁶.

Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılması kararı alındıktan sonra, Çatalca'daki Hurşit Paşa ve Süleyman Şefik Paşa'ların kumandasındaki kolordular, Edirne'ye doğru 20 Temmuz'da harekete geçtiler¹⁷⁷.

Hurşit Paşa Kolordusu'na bağlı akıncı müfrezesi ile bu kolordunun kurmay başkanı Enver Bey(Paşa) ve İbrahim Bey emrindeki süvari tugayı, müfrezenin başında Enver Bey olduğu halde, bir baskın hareketiyle Edirne'ye girdi. Böylece şehir harap olmadan, 23 Temmuz 1913'te Bulgarların elinden kurtarıldı.

Bâb-ı Âlî, Osmanlı ordusunun Edirne üzerine yürüyüşü sırasında dış devletlere yayınlamış olduğu beyanname ile Meriç'in batısına geçilmeyeceğini açık bir şekilde ifade etmiştir¹⁷⁸. Osmanlı ordusu, Bâb-ı Âlî'ce verilen bu talimata bağlı kalmış, Edirne'yi aldıktan sonra, Meriç'in batısına geçmemiştir¹⁷⁹. Rodoplar ve ahalsinin yüzde doksanı Türk olan Batı Trakya Bulgaristan'a terk edilmiştir¹⁸⁰. Edirne'nin ele geçirilmesi bir tarafa bırakılırsa, artık I. Dünya Savaşı'na kadar Balkanlarda siyaset sahnesini meşgul eden mesele Osmanlı'dan kalan ganimetin paylaşılması olacaktır. Bu sahnede Osmanlı

¹⁷⁴ A. Halaçoğlu, a.g.e., s.21.

¹⁷⁵ Y.H.Bayur, a.g.e., II. Kısım, c. II., s. 424.

¹⁷⁶ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., c. I., s. 68.

¹⁷⁷ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 688.

¹⁷⁸ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 22.

¹⁷⁹ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., c. I., s. 63.

¹⁸⁰ Abdürrahim Dede, *Balkanlarda Türk İstiklâl Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul 1978, s. 36.

Devleti'nin ağırlığı yoktur. Büyük Devletler ise kendi aralarındaki nüfuz mücadeleleri sebebiyle bu meseleyi iyice karıştıracaklardı¹⁸¹.

Savaş sonrasında Balkan Devletleri arasında 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te barış imzalandı. Buna göre; Bulgaristan, Silistre dahil olmak üzere Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya verdi. Yunanistan Kavala'yı alarak, Dedeağaç bölgesinde, yani Mesta-Karasu ırmağı ile Meriç arasında, Ege Denizi'ne çıktı. Böylece Yunanistan Güney Makedonya'dan başka, Batı Trakya'nın bir kısmını da elde etmiş oldu. Sırbistan Manastır, İştıp, Üsküp, Priştine; Karadağ da Plevliye ve Cakova'yı aldı. Fakat bütün arzularına rağmen İşkodra'yı elde edemedi. Bu paylaşma sonucunda Bulgaristan'a Makedonya'dan küçük bir kısım kalmış oldu¹⁸².

Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleriyle ayrı ayrı imzalamış olduğu anlaşmalardan birincisi, Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da imzalandı¹⁸³. Buna göre Kırklareli ve Edirne Osmanlı Devleti'nde kalıp, Türk-Bulgar sınırı genel olarak Meriç nehri kabul ediliyor, sadece Edirne ile Meriç'in batı kısmında kalan Dimetoka Türk sınırları içine alınıyordu.

İstanbul Antlaşması, sınır tespitinden başka, Bulgaristan'da kalan Türkler hakkında da maddeler içermektedir. Bu maddelere göre: Bulgaristan'a terk edilecek arazide yaşayan Türkler dört yıl içinde Osmanlı sınırlarına göç edip etmeme hakkına sahip olacaklardı (Madde 2). Eğer göçmeye karar verirlerse mallarını satabilecekler, kalanlar ise, Hristiyan komşuları gibi, sivil ve siyasî haklara sahip olacaklardı (Madde3). Ayrıca burada kalan Türkler her türlü din ve mezhep hürriyetine sahip olacaklar, okullarda devlet dili dışında eğitim-öğretim Türkçe olacaktır. Bunlar müftü ve başmüfettişlerini kendileri seçecekler ve bunların maaşları Bulgar hükümetince ödenecektir. Müftüler evlenme, boşanma, vasiyet, miras ve nafaka konularında mutlaka karar yetkisini sahip olacaklar ve Bulgar makamları da bu kararları aynen uygulayacaktı. Bunlardan başka Bulgarlar, Bulgaristan'daki Türklerin mülkiyet haklarına saygı gösterecek, zorunlu olmadıkça kamulaştırmayacak, kamulaştırma hâlinde değerini peşin olarak ödeyecekti¹⁸⁴.

¹⁸¹ Ayfer Özçelik, *Osmanlı Devleti'nin Çöküşünde Ekonomik- Politik Baskılar üzerine Bir Deneme (1838-1914)*, Ecdad Yayıncılık, Ankara 1993, s. 123-124.

¹⁸² F. Armaoğlu, a.g.e., s. 688.

¹⁸³ Y.H.Bayur, a.g.e., II. Kısım, c. II., s. 484.

¹⁸⁴ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 689.

Antlaşmada, Türk azınlığı, Bulgarların yararlandıkları bütün medenî ve siyasî haklardan yararlanacaktır. Türk-Müslüman azınlığın, Bulgarlar gibi din hürriyeti, açıkça ayın yapma hürriyeti olacaktır. Müslümanların âdetlerine riayet edilecektir.

Bu Antlaşma ile Bulgaristan'da bulunan Türk-İslâm azınlığı, okullar, vakıflar, cemaat teşkilâtlanmaları, müftülükler, dil, din ve örf ve âdet konusunda hak ve menfaatlere sahip olmuşlardı¹⁸⁵.

Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasındaki barış anlaşmasının imzalanması ise, adalar meselesi yüzünden biraz uzadı. Osmanlı Devleti, Ege Adalarını Yunanistan'a terketmek istemiyor, Yunanistan ise, işgal ettiği bu adaları vermeye yanaşmıyordu. Hattâ bu yüzden iki devlet arasında durum gerginleşmiş, büyük devletlerin araya girmesiyle bu gerginlik ortadan kalkmıştı. Nitekim adalar meselesinin uzayacağı anlaşılınca, Osmanlı Devleti'yle Yunanistan 14 Kasım 1913'te Atina Barışı'nı imzaladılar¹⁸⁶. Bu anlaşmaya göre, Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakıldı.

Güney Epir'i, Selanik'i, Makedonya'nın büyük bir bölümü ve Ege Adalarının bir kısmını elde eden Yunanistan topraklarını iki misline çıkardı¹⁸⁷. Adalar meselesi için Londra'da toplanan elçiler konferansında ise, 1914 Şubat'ında Meis Adası hariç, İtalya'nın işgal ettiği adaların İtalya'da, İmroz ve Bozcaada hariç, Yunanistan'ın işgal ettiği diğer adaların Yunanistan'da kalması kararı alındı. Fakat daha bu antlaşmalar imzalanmadan I. Dünya savaşı patlak verdi¹⁸⁸. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Ege kıyısındaki Bulgar topraklarının Yunanistan'a geçmesi dışında, Trakya ve Makedonya'da çizilen bu sınırlar günümüze kadar değişmemiştir¹⁸⁹.

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki barış ise 13 Mart 1914 günü İstanbul'da imzalanmıştır. İki devletin ortak sınırı bulunmadığı için, bu antlaşmada bir sınır tesbiti söz konusu olmamıştır¹⁹⁰.

Bu arada hem Yunanistan ve hem de Sırbistan ile yapılan antlaşmalarda, aynen Türk-Bulgar antlaşmasında olduğu gibi, oralarda kalan Türklerin statüsüne ait hükümler de yer almakta olup, bu hükümler Türk-Bulgar antlaşmasındakinin hemen hemen

¹⁸⁵ Hamza Eroğlu, "Bulgaristan'da Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1985, s. 29.

¹⁸⁶ Nihat Erim, a.g.e., s. 477-478.

¹⁸⁷ Hakkı Akalın, a.g.e., s. 73.

¹⁸⁸ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 691.

¹⁸⁹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s.24.

¹⁹⁰ F. Armaoğlu, a.g.e., s.693.

aynısıdır. Sadece kamulaştırmaya ait hükümlerde Sırbistan'la önemli bir istisnâ koyulmuştur ki, o da, Sultan Murad-ı Hüdâvendigâr (I. Murad)'ın Kosova'da bulunan türbesine ait bina ve arsaların hiç bir şekilde kamulaştırılmayacağıdır.

İki safhada sonuçlanan Balkan muharebeleri sonunda neşr olunan geçici istatistiklere göre, Balkan Devletleri'nden Bulgaristan 84.000, Sırbistan 22.000, Yunanistan 11.000 ve Karadağ 6.000 asker kaybetmiştir. W. M. Sloane'ye göre ise, Sırbistan 71.000, Karadağ 11.200, Yunanistan 68.000, Bulgaristan 156.000, Türkiye ise 150.000 ölü ve yaralı vermişlerdir¹⁹¹.

Balkan Savaşları sonrasında, Balkanların siyasî haritası önemli ölçüde değişti. Bu yeni haritada Romanya'nın, Sırbistan'ın, Yunanistan'ın hudutları tamamen, Bulgaristan'ın hududu kısmen Bükreş Antlaşması ile belirlendi. Türkiye-Bulgaristan sınırı da İstanbul Konferansı kararıyla tayin edilerek, bütün Balkanların yeni siyasî haritası çizilmiş oldu¹⁹². II. Balkan Savaşı'ndan sonra Makedonya'nın yeni sahipleri millet sistemi içinde Eksarklık mensuplarına otonomi sağlayan Osmanlılar değildi. Makedonya, kendi kültürlerini tüm Makedonyalılara zorla benimsetmeye çalışan saldırgan ve milliyetçi devletlerin eline geçmişti¹⁹³.

3. Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri

Bu yeni haritaya göre Osmanlı sınırları hayli küçülürken, diğer Balkan hükümetlerinin bazısı az, bazısı oldukça çok genişledi. Yeni sınırlara göre Balkanlardaki Türk-İslâm unsurunun büyük çoğunluğu Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak Balkan Devletleri idaresine geçti.

Son değişikliklere göre ise, Sırbistan ile Karadağ'a (sınırları henüz çizilmemiş) 1.749.000 nüfus katılarak, iki devletin nüfusu % 56 oranında arttı. Böylece ikisinin birlikte nüfusu 4.922.000 kişiye yaklaşmıştır¹⁹⁴. Yunanistan'ın nüfusu ise 2.632.000'den 4.777.000'e çıkarak, % 81 oranında artmıştır. Bulgaristan ise, bir taraftan 633.000 nüfus kazandığı halde, diğer taraftan (Dobruca'dan) 305.000 nüfus kaybettiğinden, nüfusu

¹⁹¹ W.M. Sloane, a.g.e., s.146.

¹⁹² A. Halaçoğlu, a.g.e., s.25.

¹⁹³ R. J. Crampton, Bulgaristan Tarihi, İstanbul 2007, Jeopolitika Yayınları, s. 121.

¹⁹⁴ S. J. Shaw, E. K. Shaw, a.g.e., s. 359.

ancak 328.000 kadar artmıştır. Böylece Bulgar nüfusu da % 7 arasında artarak, 4.657.000 kişiye ulaşmıştır¹⁹⁵.

Yukarıda görüldüğü üzere Balkan Devletlerinin hepsi, Balkan savaşlarından az veya çok kazançla çıkmışlardır. Bu savaşlarda zarar gören sadece Osmanlı Devleti olup, Avrupa'daki topraklarının % 83'ünü, nüfusunun % 69'unu ve bunlara ilâveten devlet gelirlerinden önemli bir kısmı ile önemli ölçüde bir ziraat potansiyelini kaybetmiştir¹⁹⁶.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonunda 33 vilayet, 158 ilçesini kaybetmiştir¹⁹⁷. Balkan Savaşı'na katılan devletlerin Osmanlı Devletinden toprak kazançları aşağıdaki gibidir.

*Tablo II: Balkan Ülkelerinin Savaş Sonunda Toprak Kazançları*¹⁹⁸

Ülke Adı	Savaştan Önceki Durum	Savaştan Sonraki Durum	Kazanç (km ²)
	Yüzölçümü (km ²)	Yüzölçümü (km ²)	
Bulgaristan	96.345	121.062	25.257
Yunanistan	64.859	120.060	55.919
Sırbistan	45.427	87.300	41.873
Karadağ	9.427	15.017	5.590
Arnavutluk	-----	25.734	-----

Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşları neticesinde kaybettikleri sadece bunlarla kalmadı. Bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Türkler, yapılan antlaşma hükümlerine aykırı olarak, idaresi altında girdikleri devletlerin hükümetleri veya ahalisi tarafından baskılara uğradılar ve gördükleri zulüm yüzünden, tarlalarını, evlerini ve barklarını, kısacası bütün maddî varlıklarını bırakıp, Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kaldılar. Adeta kaçmak şeklinde cereyan eden bu göçler,

¹⁹⁵ A. Halaçoğlu , a.g.e., s.26. Not: Y. Öztuna'nın , savaş sonrası nüfus rakamları farklıdır. Y. Öztuna'ya göre: Bulgaristan; 5.322.000, Yunanistan; 4.400.000, Sırbistan; 4.942.000, Karadağ ; 435.000 kişi olarak verilmiştir. Bkz. Öztuna, a.g.e. , s. 196.

¹⁹⁶ S. J. Shaw-E. K. Shaw, a.g.e., s. 359.

¹⁹⁷ İsmet Görgülü- İzzeddin Çalışlar, *On yıllık Savaşın Günlüğü , Balkan, I. Dünya ve İstiklâl Savaşları* , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 57.

¹⁹⁸ Y. Öztuna, a.g.e., s. 196.

en kötü şartlar altında Osmanlı Devleti'nin kontrol ve irâdesi dışında yapıldığından, büyük sıkıntılar doğurdu¹⁹⁹.

I. Dünya Savaşı'ndan önce, sadece Yunanistan'ın idaresine giren Trakya, Makedonya ve Epir'den Osmanlı topraklarına 200.000'den fazla Türk göçmeni geldi. Makedonya'dan Türklerin çıkarılması ve zulüm görmesi, Osmanlı Devleti'nde tepkilerle karşılandı. Bunun üzerine Balkan harbinde hıyanetleri görülen unsurlardan memleketi temizlemek için çalışmalara başlanmıştır. İlk olarak İstanbul muahedesiyle Edirne, Kırklareli ve civarındaki Bulgarlar, Bulgaristan'a sevk edildi. Ardından Rumların sevki için hazırlıklar yapıldı²⁰⁰.

Tehcir Yunanistan tarafından başlatılmakla birlikte, Osmanlı Devleti Makedonya'dan sürülen 240.000 Türk'e karşılık, Yunanistan'ın beklemediği bir şekilde Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan aşağı yukarı aynı oranda Rum nüfusu çıkarttı. Makedonya'dan çıkarılan Türklerin Trakya ve Anadolu'daki Rumların yerlerini almalarının önüne geçemeyeceğini anlayan Yunan hükümeti, bu işi durdurmak için savaşı da göze alamayınca, bir anlaşmaya varmak zorunda kaldı. Sonuçta Osmanlı ve Yunan hükümetleri, Makedonya'da kalan Türklerle, Doğu Trakya ve Aydın vilâyetlerindeki Rumların karşılıklı olarak, ihtiyarî bir şekilde mübadelesi konusunda 1 Temmuz 1914'te bir anlaşmaya vardılar²⁰¹. Fakat bir ay sonra dünya savaşının başlaması bu anlaşmanın uygulanmasına imkân vermedi. Yalnız anlaşmadan evvel 240.000 Türk'ün Yunanistan'da kalan Batı Trakya ve Makedonya'dan Osmanlı Devleti'ne ve bilhassa Doğu Trakya ve Batı Anadolu'ya sığındıkları anlaşılmıştır. Buna karşılık, yine anlaşmadan evvel, Batı Anadolu'dan 80.000 Rumla, Doğu Trakya'da yaşayan 250.000 Rumdan bir kısmının Yunanistan'a kaçtıkları kabul edilebilir.

Trakya bölgesinden göç eden Rum ve Bulgarların terk ettikleri emlâk ve arazi, geçici olarak, emvâl-i emiriyeden sayılıp, icar bedellerinin hazineye teslimi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında bazı evler de Rumeli'den gelen göçmenler ile fakir ahalinin ikametlerine tahsis edilmiştir²⁰².

¹⁹⁹ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 92.

²⁰⁰ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 26-27.

²⁰¹ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 92.

²⁰² A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 28.

Batı Trakya'da yaşanan en önemli değişim, Balkan Savaşlarıyla olmuştur. Batı Trakya bölgesinde 550 yıl süren Osmanlı egemenliği Balkan Savaşları'nda yenilmesiyle sona ermiştir²⁰³. Diğer bir deyişle Osmanlı Devleti, Avrupa-i Osmanî'yi kaybetmiştir²⁰⁴.

Diğer taraftan Bulgaristan'da kalan Batı-Trakya Türkleri de barış antlaşması hükümleri ve vaatlere rağmen, Bulgar komitacılarının ve hükümetinin baskı ve zulümlerine uğradılar. Balkan savaşları esnasında olduğu gibi -ki, bu bizim araştırmamızın ana konusunu teşkil etmektedir- savaştan sonra da Dimetoka, Ortaköy, Ferecik, Sofulu ve Cısr-i Mustafa Paşa'nın tamamı, Gümölcine ve İskeçe'nin ise bir kısım ahalisi Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kaldılar. Yaklaşık 200.000 kişiyi bulan bu Müslüman ahalinin yerine dönmesi için yapılan bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bulgar hükümeti göç eden Türklerin yerine Makedonya'ya Bulgar mültecilerini yerleştirmiştir²⁰⁵. Balkan Savaşları'nda uğranılan yenilgi Osmanlı Devleti'nin daha önce uğradığı yenilgilerden daha önemli bir özellik göstermektedir. Sınırların genişliği ve coğrafi konum nedeniyle daha önceki yenilgiler de Osmanlı Devleti'ni küçültmüştür. Ancak Rumeli'deki yenilgi Anadolu'nun da durumunu tehlikeye açık hale getirmiştir²⁰⁶.

Kısaca, Balkan Harbinin felaketli ortamı sonunda, Balkan Devletleri İstanbul yakınlarına kadar sokulmuşlardır. Rumeli ve "barut fıçısı" Makedonya kaybedilmiştir. Selanik artık Osmanlı ülkesinde yoktur. Son bir çaba ile Edirne geri alınabilmiştir²⁰⁷. Balkan devletlerine Türkiye'ye savaş ilan etme ve savaş sonunda kendileri için arazi koparma hakkı tanındığı halde, Türkiye'ye Bulgaristan'a savaş ilan etme ve beş yüz yıldan beri sahibi bulunduğu toprakları geri alma hakkı tanınmıyordu. *Sir Edward Grey, elçimizi "Edirne'ye gittiğiniz takdirde İstanbul'u da kaybedersiniz" diye tehdit etmiştir. Bay Sasanov, Edirne'ye yürüyüşümüz hakkında Harbiye ve Bahriye Nazırlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda hazırlayıp sunmuş olduğumuz ayrıntılı notaya cevap vereceğini*

²⁰³ Rifat Üçarol, *Siyasi Tarih (1789- 1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 446.

²⁰⁴ Rumeli'nin Osmanlı Devleti'ndeki resmî adı Avrupa-i Osmanî' dir. Bkz. Münevver Ayaşlı, *Rumeli ve Muhteşem İstanbul*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s. 9.

²⁰⁵ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 93.

²⁰⁶ Mahmut Muhtar Paşa (1867- 1935), *Balkan Harbi Hezimetini*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul Haziran 1985, S. 5, s. 46.

²⁰⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.III., Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 235.

*bildirmiş ve Bay Pichou da Londra kararlarına karşı gelmeye hakkımız olmadığını öne sürmüştü. Hepsi bizi Türkiye'nin ortadan kalkmasıyla tehdit ediyorlardı*²⁰⁸.

C. BALKAN SAVAŞLARININ SONUÇLARI

Balkan Savaşları, ikinci Meşrutiyet hareketinin doğurduğu dış sorunlar zincirinin son halkası, fakat en şiddetli darbe indiren halkası olmuştur. Bu darbe, sadece Osmanlı imparatorluğu üzerinde yaptığı etkilerle kalmayıp, Balkanlar'daki rekabet ve çatışmaları şiddetlendirmek ve I. Dünya Savaşı'nın ateşlenmesine gayet uygun bir zemin hazırlamak suretiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu da yaklaştırdı. Eğer Balkanlar'daki çatışmalar bir dünya savaşına varmamış olsaydı, İmparatorluk, gerek içte, gerek dışta kendisine yönelen darbelere herhalde bir süre daha dayanabilirdi.

Balkan Savaşları, özellikle I. Balkan Savaşı'ndaki hızlı ve peşpeşe yenilgiler, Türk askerinin prestiji bakımından da çok kötü oldu. Osmanlı Devleti'nin askerî bakımdan bir çöküntüye gittiği, genel bir düşünce haline geldi. Bu da dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göz koyanların iştahını kabarttı. Bu düşünce ile, İtilâf devletleri, I. Dünya Savaşı içinde yaptıkları bir dizi gizli anlaşmalarla, daha savaşın içinde, Osmanlı topraklarını paylaştılar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun geldiği doğrudur. Ancak Türk askerinin savaş gücünü kaybettiği doğru değildir. Başta Çanakkale olmak üzere, büyük savaş sırasında Türk askerinin beş cephede birden savaşması ve arkasından Millî Mücadele, bu yanlış kanıyı yeteri kadar ispat etti. Esasında sadece Çanakkale Savaşları, Balkan hezimetinin intikamını yeteri kadar almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alacak Yeni Türkiye'nin kuruluşu, Çanakkale Savaşları ile başlamıştır²⁰⁹.

Balkan Savaşlarını önlemek, Avrupa Büyük Devletleri için basit bir işti. Büyük Devletlerden herhangi birinin ciddi bir tavır takınması bu kadar kan dökülmesine engel olmak için yeterliydi. Fakat siyasi hesaplar ve düşünceler sağduyuya ve insanlık ideallerine baskın çıkmıştı²¹⁰.

²⁰⁸ *Talat Paşa'nın Anıları*, Haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 27.

²⁰⁹ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 694.

²¹⁰ *Talat Paşa'nın Anıları*, s. 25.

Balkan Savaşları, hemen her safhasında ve sık sık, Üçlü İttifak ile Üçlü İtilâf bloklarını karşı karşıya getirdi. Fakat genel bir savaşın çıkması korkusu, her iki tarafa da egemen olduğundan, olayların şiddetlenmesinin önüne geçilebildi. Balkan Savaşları, özellikle Sırbistan ile Avusturya'yı çok çatıştırdı. İki devletin münasebetleri zaman zaman çok kritik dönemlerden geçti. Fakat Almanya'nın Avusturya'yı, ve İngiltere ile Fransa'nın da Rusya'yı ve dolayısıyla Sırbistan'ı frenlemeleri, işin çığrından çıkmasını önledi. Buna karşılık, Avusturya'nın Almanya'ya, Sırbistan'ın da Rusya'ya ve onun da İngiltere ve Fransa'ya kırgınlıkları da bir gerçektir.

1914 Haziranında, basit sayılabilecek bir suikast olayının, koca bir dünya savaşına varmasında, Balkan Savaşlarında iki bloğun da takındıkları tutumları tekrarlamamaları, Almanya'nın Avusturya'yı, Rusya'nın Sırbistan'ı ve İngiltere ile Fransa'nın Rusya'yı, bu sefer kesin olarak desteklemeleri büyük rol oynayacaktır. Avusturya'nın, 1908 den beri, Sırbistan'a bir ders vermek için yanıp tutuşması, belki de savaşın en önemli sebebi olmuştur. Bosna-Hersek üzerinden Adriyatik'e çıkmak isteyen Avusturya ile aynı düşüncede olan Sırbistan'ın çıkar çatışması ilişkileri gerginleştirmiştir²¹¹.

Avusturya'nın, 1908, 1912 ve 1913 de Sırbistan'a indiremediği darbeyi, 1914'te indirmek istemesi, barut fiçisini ateşlemeye yetti. Ne var ki, çıkan büyük savaş, Balkanlar üzerinde mücadele etmekte olan her üç imparatorluğun da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonlarını getirdi. Balkanlar mücadelesi, üç büyük imparatorluğu Balkanlar sahnesinden silmiştir²¹²

²¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)*, c. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994, s. 54.

²¹² F. Armaoğlu, a.g.e., s.695.

İKİNCİ BÖLÜM

RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ

A. RUMELİ'DEN ANADOLU'YA GÖÇLERİN BAŞLAMASI

1. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'na Kadar Yaşanan Göç Hareketleri

Göç olayları her ülkede farklı zamanlarda ve farklı nedenlerden ortaya çıkmıştır. Türkler XVIII. yüzyıl sonlarına doğru göç meseleleriyle karşı karşıya kalmaya başlamışlardır. Türkiye'de muhacir meselesinin Avrupa'dan daha önce başlamış olmasında Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettikleri siyaset önemli bir rol oynamıştır. Türklerin Avrupa'daki topraklarından çıkarılması âdetâ Hristiyan âleminde bir ideoloji gibi telakki olunmuştur. Böylece, Türkiye'ye ilk göç akınları da, başta Rusya olmak üzere Osmanlı Devleti'ne komşu olan devletlerin fütühat emellerinden doğan savaşlarla başlamıştır²¹³.

1683-1699 yılları arasında yaşanan Osmanlı – Avusturya Savaşları sonucunda Balkan şehirleri önemli zararlar görmüştü. Bunun sonucunda halk yaşadığı bölgelerden göç etmeye başlamıştır. Bu şehirlerden Üsküp, Edirne'den sonra Müslümanların yaşadığı en önemli ikinci merkezdir. Avusturya'lı General Piccolomini'nin Üsküp şehrini yakmasıyla şehrin nüfusunun büyük bir kısmı muhacir durumuna düşmüştür. İstanbul'a göç eden muhacirler ise Üsküp Mahallesi'ni kurmuştur²¹⁴.

Sırp, Rum ve Bulgarların yaptığı zulümlerden sonra 1806- 1812 yılları arasında 200.000'e yakın Türk ve Müslüman muhacir durumuna düşmüştür²¹⁵.

1828- 1829 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında da Rusların kasaba ve köyleri talan etmesi nedeniyle Güney Trakya Türkleri yurtlarını bırakarak İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır²¹⁶.

²¹³ N. İpek, a.g.e., s.1.

²¹⁴ Nazif Hoca, “ Üsküp” maddesi, *MEB, İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul 1986, s. 124. Yine Kırklareli iline bağlı Üsküp beldesi de Balkan göçmenleri tarafında kurulan bir yerleşim yeridir.

²¹⁵ A. Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, Tanzimat Devri, İlk Kurulan Muhacir Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966, s. 33.

²¹⁶ H. Y. Ağanoğlu, a.g.e. , s. 33.

2. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) Balkan Savaşlarına Kadar Yaşanan Göç Hareketleri

Rusya XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıflamasından da faydalanarak, önce Karadeniz'in kuzeyini ele geçirmek, sonra da Kafkaslara, Boğazlara ve Balkanlar'a kısacası Osmanlı sınırlarından güneye inmek politikasını gütmeye başlamıştı. Böylece İstanbul ve Boğazlara yaklaşmayı amaçlamıştır²¹⁷.

1787-1792 Osmanlı-Rus savaşları sonucunda Türkiye'ye kitleler halinde göçler başladı²¹⁸. XIX. Yüzyılda çeşitli nedenlerle Balkanlar'dan, Kırım'dan, Kafkasya'dan, Türkistan'dan ve diğer Türk ülkelerinden Osmanlı Devleti'ne göç hareketleri olmuştur²¹⁹. Türk göç tarihinin en önemli halkalarında birini 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonraki göçler oluşturur²²⁰.

1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonra göç etmek zorunda kalan muhacir miktarı hakkında kesin bir sayı vermek biraz zordur. Günün gerektirdiği şartlardan dolayı hiç kimsenin yoldaki muhacirleri sayma imkânı yoktu. Bu sayı ancak kesin bir yerleşim sağlandıktan sonra net olarak belirlenebilirdi. Avrupa ve Osmanlı kaynaklarında açıklanan tahmini muhacir sayısı 1.250.000 ile 1.253.500 arasında değişmektedir²²¹.

1878 baharı ile 1879 sonu arasında yerlerini değiştirenlerin sayısının 1.300.000' i aştığı tahmin edilmektedir. Göçler Rumeli'nin etnografik yapısını da değiştirmiştir²²².

Göçlerin bir kısmı karayolu ile gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 25.000 kişi hayvanları ve eşyaları ile birlikte Balkanlar üzerinden Kırkkilise ve Çorlu taraflarına sevk edildi. Eşyası ve hayvanı olmayanlar ise Varna'dan deniz yolu ile İzmit ve

²¹⁷ E. Ziya Karal, a.g.e., c. VI., s. 73.

²¹⁸ N. İpek, a.g.e., s. 1.

²¹⁹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 29.

²²⁰ N. İpek, a.g.e., s. 1.

²²¹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998, s. 104-105. N. İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri adlı eserinde 1877-1879 yılları arasında 1.230.000'in üzerinde göç edenlerin olduğunu belirtmiştir. Bu tarihten sonra da göçler devam etmiştir. (Bkz. N. İpek, a.g.e., s. 41)

²²² N. İpek, a.g.e., s. 129.

Mudanya'ya sevk edildiler. Trenler ise ihtiyaca cevap veremediği için ek seferler konulmuştur. Çorlu İstasyonu'nunda 100.000 kişinin biriktiği belirtilmektedir²²³.

Rusya'nın, Bulgaristan Türklerine saldırması, Rus askerî politikasının pratik, bilinçli ve acımasız bir amacı idi. Bulgaristan'da ki Türk varlığına son vermek için cinayet işleme ve dehşet saçma yolunu takip etmişlerdir. Böylece Türkleri öldürerek veya ölüm korkusuyla yurtlarından kaçırmayı amaçlamışlardır. Bu iş içinde en uygun güç olarak Kazakları görmüşlerdir. Türk köyleri üzerine girilen Kazak saldırıları çoğu kez yörenin Bulgar köylülerinin işbirliğiyle gerçekleştiriliyordu. Örneğin Hıdır Bey köyünde Kazaklar, Türklerin elindeki silahları toplayarak Bulgarlara verdiler. Bulgarlar da bundan sonra köyün 70 erkeğinden 15'i dışında hepsini öldürdüler. Kazaklar da kimsenin kaçmaması için önlem almıştır²²⁴.

Süleyman Paşa'nın, 4 Ağustos 1877 tarihinde, Sadrazam'a arzettiği telgrafta ve İngiliz kraliyet deniz kuvvetlerinden Yüzbaşı Gunnet'in, Times Gazetesi muhabiri Austin'e 4 Ağustos 1877 tarihinde çektiği telgrafta, Hain Boğaz'a yakın olan Elifanlı köyünde Bulgarlarla Ruslar tarafından korkunç bir şekilde katledilen 120 kişinin cesetlerini gördüklerini, güzel kadınların tecavüze uğradıktan sonra öldürülüp çırılçıplak olarak yol kenarına bırakıldıklarını ve bunların dışında çok sayıda insan cesedinin kuyulara atılmış olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca, Osmanlı ordusunun Hain Boğaz'a doğru geldiğini haber alan Bulgarlar, esir aldıkları otuz yaşın altındaki pek çok Türk kadını ve küçük yaştaki çocukları balkanlara kaçırdıklarını bildirmektedirler²²⁵.

Savaş öncesi Tuna ve Edirne Vilayetlerinde yaşayan Müslüman nüfus toplam 1.500.000 civarındaydı. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında savaş ve katliamlar nedeniyle 515.000 kişi Osmanlı topraklarına yerleştirilmiştir. Bunlardan bir kısmı eski topraklarına geri dönmüştür. Savaş sırasında 261.937 kişi yani eski nüfusun % 17'si katledilmiş ya da sürgünler esnasında ölmüştür²²⁶.

Rus ve Bulgar saldırılarına direnme kararı alan Rodoplu Rumeli Türkleri 16 Mayıs 1878'de, Sultanyeri kazasının Karatarla Köyü'nde Rodop Türk Muvakkat Hükümeti'ni

²²³ N. İpek, a.g.e., s. 33- 35.

²²⁴ J. McCarthy, a.g.e., s. 72-73. Bahsi geçen Kazaklar , Kazakistan Cumhuriyeti halkı olan Türk- Moğol karışımı Kazaklar değildir. Rus Kazakları farklıdır.

²²⁵ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878 – 1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s. 19.

²²⁶ H.Y. Ağanoğlu , a.g.e., s. 35.

(Rodop Türk Geçici Hükümeti) kurdular. Amaçları kurtuluş savaşlarına, siyasal bir yapı ve silahlı direnişlerine diplomatik boyut kazandırmaktı²²⁷.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Avusturya-Macaristan'ın işgaline bırakılan Bosna – Hersek'te Müslüman Boşnaklar çeşitli zulümler nedeniyle Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir. 1882- 1900 tarihleri arasında 120.000 kadar Boşnak, anavatan olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir²²⁸.

Balkan Savaşı öncesinde Sırbistan'dan da göç edenler olmuştur. Osmanlı Devleti göçmenlerin emlak ve arazileri için Sırbistan'dan tazminat talep etmeyi kararlaştırmıştır²²⁹.

Balkan Savaşı'ndan önceki göçlerin önemli bir kısmı da Girit Adası'ndan gerçekleştirilmiştir. 21 Kasım 1898'de Batılı Devletlerin baskısıyla Girit özerk bir yönetim dönemi başlamıştır²³⁰. Güvenliği kalmayan halk Ada'dan göç etmeye başlamıştır. 1913 yılına kadar yaklaşık 20.000 civarında muhacir İzmir'e yerleşmiştir²³¹.

B. BALKAN SAVAŞLARI VE SONRASI GÖÇLERİN NEDENLERİ

Türkler yaklaşık 500 yıl Balkan milletleriyle huzur içinde yaşamıştır. Fransız ihtilali ve dış güçler bu huzur ortamını bozmuştur²³². “Doksanüç Muhacereti” olarak da tarihimize geçen bu göç dalgası Balkanlardan Anadolu'ya ilk kitlesel göç hareketidir. Doksanüç Muhârebesi'nin ilk günlerinden başlamak üzere masum Türk halk kitlelerine karşı girişilen acımasız katliâm gayr-i insanî mezâlim hâline dönüşmüştür. Katliâmlardan kurtulabilenler, işgal edilmeyen bölgelere, Rumeli ve İstanbul istikametlerine doğru mal ve mülkünü terk etmiş olarak sadece canlarını kurtarabilmek amacıyla göç etmeye başlamıştır²³³. Doğu Rumeli'den Türk askerinin çekilmesiyle birlikte Doğu Rumeli'deki Türkler de bölgeden büyük ölçüde göç etmiştir²³⁴.

²²⁷ H. Baş, a.g.e., s. 23.

²²⁸ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 37.

²²⁹ BA ,BEO, nu. 288980-288584, Safer 1329 / 22 Kanun-i sani 1326 (4 Şubat 1911) , A. Halaçoğlu'nun a.g. eserinden aktarılmıştır.

²³⁰ F. Armaoğlu , a.g.e. , s. 563.

²³¹ H.Y. Ağanoğlu , a.g.e., s. 40.

²³² Ahmet Akgün, “Bulgaristan'da Asimilasyon ve Zavallı Pomaklar Adlı Bir Risale”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 8, S. 13, m.1, s. 2, Balıkesir 2005.

²³³ N. İpek, a.g.e., s. 5.

²³⁴ H. Baş, a.g.e., s. 24.

Rusya, Bulgar devletinin kurulması için Türkleri Balkanlardan çıkarma politikasını uygulamaya koymuştur. 93 Harbinin sonrasında 600.000'den fazla Türk göçe zorlanmış, savaş esnasında 350.000 Türk vahşice öldürülmüştür²³⁵. Türk tarihinin ve Türk insanının vicdanında "*Bulgar mezalimi*" ve "*93 Göçleri*" olarak yer alan bu büyük yıldırma politikası günümüze kadar devam etmekte olan Türk Tarihi'nin en acılı ve en unutulmaması gereken sayfalarından birini teşkil etmektedir²³⁶. 93 harbinden sonra Anadolu'ya sürekli bir göç hareketi meydana gelmiştir²³⁷.

Göç durup dururken meydana gelen bir olgu değildir. İnsanların bütün kurulu düzenlerini bozup iç veya dış göçlere kalkışmalarının nedenleri vardır. Etnik farklılıklardan dolayı bir ayrıma tâbi tutulup baskı, zulüm görme ve en korkuncu sistematik bir şekilde, etnik soykırıma tâbi tutulma, din farklılığından kaynaklanan baskı ve zulümler, bir de ekonomik şartlardan dolayı hayatı sürdüren şartların zorlaşması gibi faktörler, göçün meydana gelmesini sağlayan sebeplerinden önemlileridir. Balkan Harbi ve sonrasında bu saydığımız etkenlerin birçok yerde tümünün birden görülmesi üzerine XX. yy. Avrupa Tarihi'nin en önemli göç süreçlerinden biri de başlamış oluyordu²³⁸.

Zaman zaman büyük kitlelere ulaşan bu göç hareketi barış zamanında bilhassa Rum ve Bulgar komitacılarının baskılarından kaynaklanan bir durum haline gelmiştir. Nitekim Bulgaristan sınırları içinde kalmış olan 100 hanelik Küçükköy halkı Bulgar askerlerinden gördükleri zulme dayanamayarak köylerini terk ederek Anadolu'ya göç etmiştir. Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde göç edenlerin artması kendilerine yapılan zulümlerden kaynaklanmaktadır. Yerlerine de derhal Bulgarlar yerleştirilmiştir²³⁹.

Balkan Savaşı esnasında gerek Bulgar askerleri gerek komitacılar çeşitli bahanelerle halka zulüm etmekte, akla gelmeyecek zulümler yapmaktaydı. Savaşta esir edilen Bulgar askerlerinin ceplerinden küpe ve yüzüklerle süslü kulak ve parmakların çıkması zulmün derecesini göstermesi açısından önemlidir²⁴⁰.

---

²³⁵ A. Akgün, a.g.m., s. 3.

²³⁶ N. İpek, a.g.e., s. 10.

²³⁷ A. Akgün, a.g.m., s. 3.

²³⁸ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 61.

²³⁹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 29.

²⁴⁰ A. Akgün, a.g.m., s. 3-4.

J. McCarthy'nin dine dayalı millet sistemine göre, Balkan Savaşları'ndan önce vilayetlerdeki nüfus oranı aşağıdaki gibidir²⁴¹.

Tablo III : Osmanlı Avrupa'sında 1911 Yılında Vilâyetlerdeki Din Temeline Dayalı Millet Nüfusları

Vilâyet	Müslüman	Rum	Bulgar	TOPLAM
EDİRNE	760.000	396.000	171.000	1.427.000
SELANİK	605.000	398.000	271.000	1.348.000
YANYA	245.000	331.000	-----	561.000
MANASTIR	456.000	350.000	246.000	1.065.000
İŞKODRA	218.000	11.000	-----	349.000
KOSOVA	959.000	93.000	531.000	1.063.000
TOPLAM	3.242.000	1.558.000	1.220.000	6.353.000

Balkan Savaşlarından önceki duruma bakıldığında Müslümanların çoğunlukta olduğu görülmektedir²⁴².

Tablo IV : 1911'de Osmanlı Avrupası (Dine Dayalı) Millet Ayrımına Göre Yüzde Oranları

MİLLET	YÜZDE ORANI
Müslümanlar	% 51
Rumlar	% 25
Bulgarlar	% 19
Diğerleri	% 5

Balkanlardan göçün en büyük sebebi Rusya ve onun Panislavist akımın şemsiyesi altındaki Hristiyan Balkan devletlerindeki Türk düşmanlığı taassubudur. Bu noktada

²⁴¹ J. McCarthy , a.g.e. , 144. Not : Toplam sayıların içinde Yahudiler ve Katolikler gibi, tabloda görülmeyen topluluklarda hesaba katılmıştır.

²⁴² J. McCarthy , a.g.e. , 145. * Not : Yazar Makedonya'nın Bulgarcaya çok yakın bir dil konuşan Slav halkını Bulgar kilisesine bağlı oldukları için, Bulgarlara eşitlenmektedir.

Türklerin Balkanları terk etmesinin sebepleri Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 23 Eylül 1923'de Hakimiyet-i Milliye gazetesine verdiği demeçte şöyle ifade edilmektedir:

“Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa kavimleri arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Batı zihniyetine yerleşmiş bu fikirler hususi bir zihniyet meydana getirmiştir. ...Avrupa'da Türk'ün her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren gelişime gayri müsait bir adam olduğu zannedilmektedir.” demiştir²⁴³.

1. Sivil Halka Yapılan Mezalimler

Balkanlarda sivil halka karşı yapılan mezalim Balkan Savaşları'ndan çok daha önce başlamıştır. Türkler arasında huzur kalmamıştır. Bu yüzden Balkanlar'dan önce Edirne'ye oradan da İstanbul'a göçler yaşanmaya başlamıştır. Balkan Savaşları'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle birlikte göçler daha da hızlanmıştır. Balkan Savaşları Osmanlı Devleti ve Rumeli'de yaşayan Türkler için büyük bir felakete dönüşmüştür. Savaşlardan yararlanan Balkan milletleri yaptığı zulümlerle Rumeli'de yaşayan Türk ve Müslümanları yaklaşık 550 yıldır yaşadıkları topraklarından göç etmeye zorlamıştır.

Hikmet gazetesi 14 Ekim 1912 tarihli nüshasında “30 seneden beri Bulgarlar Müslümanları kovma planını eksiksiz yerine getirmektedir. Bu defa da 30-40.000 Müslümanı türlü vahşetlerle hicrete mecbur edecekleri anlaşılıyor” diye yazarak durumun vehametini açıklamıştır²⁴⁴.

Müslüman nüfusa karşı katliam yapıldığından Rumeli'den göç kaçınılmaz olmaktadır. Balkanlarda başta Ruslar olmak üzere bütün Balkan milletlerinin Türk topraklarında atacakları her adım Türk ailelerin yok olmasına ve ocaklarının sönmeye yol açmıştır. Çiftçi olan ve kazancını toprağa bağlı olarak sürdüren ahalinin ölüm tehlikesi olmaksızın, her şeylerini kaybedip büyük sıkıntılara katlanarak göç etmesinin, vatanlarını gözleri yaşlı olarak terk etmelerinin tek nedeni Türklere ve Müslümanlara uygulanan mezalimdir²⁴⁵.

Osmanlı Devleti yaklaşık 550 yıl boyunca sınırları içinde yaşayan milletlere büyük bir dinî hoşgörü göstermiştir. Buna karşılık hemen hemen hiç takdir görmemiştir. Tam tersine

²⁴³ Hakimiyet-i Milliye gazetesinden aktaran H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 61.

²⁴⁴ Hikmet, 74, Teşrin-i evvel 1328 (14 Ekim 1912) . s. 3, gazeteden aktaran A. Halaçoğlu, a.g.e., s.31-32 .

²⁴⁵ T. Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 20.

bunun karşılığı olarak büyük bir bedel ödemek durumunda kalmıştır. Büyük Devletler, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için bahane olarak Hristiyan milletlerinin koruyuculuğu bahanesini kullanmıştır.

Balkan milletlerinin Türk ve Müslüman halka eziyetler yaparak göç ettirmek istemesini tetikleyen olayların gelişim sürecini şöyle sıralayabiliriz.

- 1- Osmanlı Devleti'nin XIX . yüzyılda ekonomik ve askerî gücünü kaybetmesi,
- 2- Rusya'nın panislawizm politikası gereği emperyalist yayılması,
- 3- Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının etkisidir.

Osmanlı Devleti, eğer eski gücünü kaybetmemiş olsaydı Türk ve Müslümanlar'ın öldürülmesini ve memleketlerini terk etmesini önleyebilirdi. Düşmanlardan gelen sürekli askerî baskılar hızlı değişimi zorunlu kıldığı halde devam eden savaşlar bunu gerçekleştirmeye izin vermemiştir. Azınlıklar arasındaki milliyetçiliğin yayılmasına ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin zararına topraklarını genişletmesine Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesi imkan sağlamıştır²⁴⁶.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde yapılan savaşlardan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkması Rusya ve Avusturya'da Osmanlı Devleti'nin eski askeri gücünü kaybettiği fikrini kuvvetlendirdi. Bundan sonra Rusya ve Avusturya'nın dış siyasetinin temel amacı Avrupa'dan ve Balkanlar'dan Türklerin çıkarılması üzerine kuruldu.

Yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı Sırp, Karadağlılar, Yunanlar ve Bulgarlar fırsat buldukça ayaklanarak emellerini gerçekleştirmek için Türklere karşı cinayetler işlemekten geri durmamışlardır. Bu olayların gerçekleşmesinde büyük devletlerin tutumlarını da gözardı etmemekte fayda vardır. Diğer bir deyişle göçlerin başlamasında en önemli faktör emperyalist devletler tarafından Türklere karşı takip edilen tehcir politikasıdır²⁴⁷.

Mezalim hareketlerinin en büyüğü tarihlerimize 93 harbi olarak geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ndeki Rus ve Bulgar mezalimidir. Daha sonraki en büyük yok etme faaliyetleri ise Balkan harbi sonrasında meydana gelenlerdir. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında ise özellikle Bulgar ve Yunanlıların Türk ve Müslüman halka yönelik baskınları ön plana çıkmıştır. Baskınlar sırasında yapılan katliamları örneklendirerek incelersek yapılanların ne kadar büyük bir vahşet olduğunu daha iyi anlayabiliriz.

²⁴⁶ J. McCarthy, a.g.e., s. 4- 5.

²⁴⁷ A. C. Eren, a.g.e., s. 32- 38.

a) Bulgar Mezalimi

Balkan kavimleri içinde, hem 1877-78 hem de 1912'de yaptıkları mezalim açısından değerlendirdiğimizde Bulgarları ilk sırayı alır. Bu tarihlerde mezalimden bahseden yerli ve yabancı kaynaklarda en çok geçen Bulgar zulmüdür. 93 Harbi'nde Bulgarların en büyük yardımcısı ve teşvikçisi ise Ruslar olmuştur²⁴⁸.

93 Harbinde Türk ve Müslümanlara uygulanan mezalim, Balkan Savaşları'ndaki işkence ve cinayetlerin daha doğrusu Türkleri Balkanlar'dan çıkarmak için uygulanmış olan sistemli yok etme politikasının ilk aşaması olmuştur. Türkleri Balkanlar'da yok etme politikasının en büyük aşaması ise Balkan Savaşları ile zirveye çıkmıştır.

Bulgarlar, Balkan Harbi'nde Müslüman Türkleri bir taraftan katlederken diğer taraftan da katliamdan kurtulanları din değiştirmeleri ve Bulgarlaşmaları için zorlamışlardır. Hristiyanlığı kabul etmemekte ısrar edenler ise dövülmüş, hapsedilmiş ve para cezasına çarptırılmıştır. Bulgar idarecileri Türkleri Hristiyanlaştırmak için akla gelebilecek her vasıtayı kullanmıştır. Bulgar papazları da hem telkin yoluna, hem de işkencelere başvurmuşlardır. Bu ağır baskılara rağmen direnenler ise acımasızca öldürülmüştür²⁴⁹.

Çatalca'ya kadar ilerleyen Bulgar orduları ve onlara yardım eden Bulgar komitecileri Trakya'da ve ayrıca Makedonya'da katliamlar yapmışlardır. Bu katliamda ölenlerin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte Anap adlı Macar gazetesinin 7 Şubat 1913 tarihli sayısında yayınlanan rapora göre sadece Makedonya'da 60.000 Arnavut, 40.000 Türk kılıçtan geçirilmişti²⁵⁰.

Hiç abartmaksızın denebilir ki, Kavala ve Drama yörelerinde Bulgar komitacılarının ve yerel Hristiyan halkın elinden çile çekmemiş tek bir Türk köyü bile yok gibidir. Erkeklerin hemen hemen tamamı kıyımdan geçirilmiştir. Öteki şehirlerde ise, irza geçmeler ve talan etmeler olmuştur.

Kavala bölgesinde, Kavala Türkleri'nin komitacılar tarafından, daha önceki raporlarda bildirildiği üzere, öldürülmelerinin yanı sıra, Pravişta'da yaklaşık 200

²⁴⁸ N. İpek, a.g.e., s. 17.

²⁴⁹ İ. Alp, a.g.e., s. 88- 90.

²⁵⁰ H. Y. Ağanoglu, a.g.e., s. 69.

Türk'ün ve Sarı Şaban'da bir o kadarının kıyımdan geçirildiği haber alınmıştır. Drama bölgesinde, Çatalca, Doksat ve Kırılık Ova'da çok sayıda Türk öldürülmüştür. Bu cinayetlerin çoğu, Bulgar işgalinden hemen sonra gerçekleşmiştir.

Hristiyan bağlaşıkların hepsi, köylerde yaşayan Müslümanları geniş kapsamlı kıyım a giriştiler. Örneğin, Avrathisar ve Doyran yöresinde Bulgarlar, yaygın ölçüde kıyım yürütmüşlerdir. Rayanova'da hemen hemen bir tek Müslüman erkek bile canlı bırakılmamıştı.

Korkut köyünde, kadınlarla çocuklardan da birçoğunun yanı sıra, köy erkeklerinin tümü camide ve saman ambarlarında toplanıp diri diri yakıldılar. Demirhisar'da, 64 Türk bir araya toplanarak bir kahvehaneye götürülmüş ve orada yakılarak öldürülmüşlerdir. Toplu halde yakma yöntemi, Bulgarların Rainovo, Kilgis ve Plantza'da Müslümanlar için yeğlediği bir infaz şeklidir²⁵¹. Bu yöntemin bir örneğini de Bulgarlar Dedeğaç'ta gerçekleştirmişti. Dedeğaç'ı Osmanlı ordusu terkettikten sonra, şehre Bulgar askerleriyle komitacıları girmişler ve Türkleri katletmeye başlamışlardır. Sadece sokaktaki ölümlerin sayısı dörtüyzün üzerine çıkmıştır. Ayrıca üçyüz kadın, kız ve çocuğu camiye doldurup diri diri yakmışlardır²⁵². Müslümanların evlerini ve camileri yakmak için de dinamit kullanmışlardır²⁵³.

Balkan Harbi'ni yakından izleyen bir gazeteci olan Leon Troçki, yazılarında diğer Balkan kavimlerinin yaptığı zulümler gibi Bulgarların yaptıklarını da kıyasıya eleştirmiştir. Bulgarlarca yapılan kıyımların varlığını Avrupa'ya anlatma yönünde gazetecilere uygulanan yasağı ve yapılan mezalimleri de eleştirmiştir. Bulgar üst düzey yöneticilerinden Todorov'a 12 Aralık 1912 tarihli gazetesindeki köşesinden açık mektuplar yayınlarak buna karşı çıkmıştır. Troçki, savaşın en başında Rodop bölgesindeki Bulgar kuvvetlerinin tamamen sivil halktan oluşan bir Pomak köyünü top ateşle tamamen yok ettiğini, Dimetoka'da bir süvari bölüğünün silahsız sivil halkı nehir içine sürükleyip yaban ördeği avlar gibi öldürdüklerini yazmaktadır. Casusların hakkından gelmek bahanesiyle Tırnova ve Kırcaali yörelerinde Bulgarların karşılaştıkları Türklerin yollarda elleri arkadan bağlanarak, boğazlarının boyun kemiklerine kadar kesildiği,

²⁵¹ J. McCarthy, a.g.e., s. 150.

²⁵² İ. Alp, a.g.e., s. 102.

²⁵³ J. McCarthy, a.g.e., s. 162.

çocukların yaşlı Türk kadın ve erkeklerin kafalarına aldıkları darbelerle evlerinin yanında öldürdükleri de yine bu yazıda belirtilmektedir²⁵⁴.

Kavala ile Drama arasında bulunan, Doksad kasabasında yaşayan Türklerin birçoğu, Bulgar işgali sırasında vahşi bir surette, Küçük Orman'da şehit edilmişlerdir. Ayrıca, Bulgar askerleri, eşraftan sekiz kişiyi bir ipe bağlayarak, Poyran (Puyran) adındaki dere kenarına götürmüşlerdir. Bunları önce kurşunla şehit etmişler, sonra başlarını ve vücutlarını baltalar ile parçalara ayırarak, Poyran deresine atmışlardır²⁵⁵.

Bulgarların Mustafapaşa'yı aldıktan sonra o havalideki orman ve sazlıkları ateşe vererek gizlenen muhacirleri öldürdükleri, kaçmaya çalışan kadın, çoluk, çocuk ihtiyarlardan oluşan 200 kişiyi yakalayıp kurşuna dizdikleri anlatılmaktadır.

Balkan Harbi esnasında Bulgarlar, önce kendi topraklarında yaşayan Müslümanları katletmişlerdir. Bununla da yetinmeyerek daha sonra ele geçirdikleri Makedonya, Batı Trakya ve Doğu Trakya'da yaşayan yerleşik Müslümanları ve buralara sığınan muhacirleri ayırım yapmadan fırsat buldukça, ya da planlı bir şekilde katlediyorlardı.

Bulgar çeteleri de geçtiği Müslüman bölgelerinde çeşitli zulümler yaparak Türkleri öldürmüşlerdir. Bu eşkiyalar Kalkış yakınlarında bulunan İslâm karyesinde (köy) bütün erkek, kadın ve çocukları katletmiştir²⁵⁶.

Balkan Savaşları sırasında sadece Rumeli'den göçler yaşanmamıştır. Savaşların devam ettiği Trakya bölgesindeki köylüler de yiyeceklerini alarak köylerini terketmiş dağlara kaçarak saklanmışlardır²⁵⁷. Köy ve kasaba sakinlerinden bazıları İstanbul'a göç etmiştir²⁵⁸.

Balkan Savaşı sırasında Babaeski'de bulunan Alman Binbaşı Hochwaechter, o gün gördüklerini şöyle anlatır :

*“İstasyonda korkunç bir hava esiyor. Yerli halkın hepsi kaçmış. Kadın ve çocuklar manda arabalarıyla uzun kollar halinde demiryolu boyunca ya da kestirmeden Tekirdağ'a gidiyorlar. Köyleri yanmış, yersiz yurtsuz günlerce oradan oraya ya dolaşıyorlar. Karışıklık gittikçe artıyor, manzara tam sefalet ve perişanlık. Çocuklar yarı çıplak, kadınlar çamurda çıplak ayak”*²⁵⁹.

²⁵⁴ H .Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 70. Leon Troçki'nin kitabından aktarmıştır.

²⁵⁵ İ. Alp, a.g.e., s. 108.

²⁵⁶ İ. Alp, a.g.e., s. 31.

²⁵⁷ İ. Artuç, a.g.e., s.162.

²⁵⁸ A. Andonyan, a.g.e., s. 480.

²⁵⁹ İ. Artuç, a.g.e., s. 132.

Bulgar askerlerinden kaçabilenler canlarını zor kurtarmıştır. Kaçamayan vatandaşlarımız ise vahşice katledilmiştir.

Bulgar ordusu Çatalca Savaşları sırasında, Lüleburgaz, Çerkezköy ve Sinekli'ye kadar olan yerleşim bölgelerini yakıp yıkmıştır. Halka işkenceler yaparak öldürmüştür. Yerleşim yerleri yakılmıştır. Dumanlar çıkan harabelerden, yakılmış evlerde kanlı, delik deşik olan evlerin duvarlarından kadın saçları sarkmaktadır²⁶⁰. Bu olayda göstermektedir ki Bulgarlar geçtiği her yerde vahşice saldırılarını devam ettirmiştir.

Bazı Türk köylüleri geriye dönüş ihtimalleri olsa da tehlike geçene kadar köy ve kasabalarını geçici olarak terk ederek hayatlarını kurtarmışlardır. Vatanlarını terk etmeyerek daha sonra geri dönmeyi düşünmektedirler. Ancak birçoğu geri döndükten sonra Serez'de olduğu gibi öldürülmekteydi. Tekrar geri dönme şansı olmadığını gören halk istemeyerek de olsa yüzyıllardır atalarının ve kendilerinin yaşadığı toprakları terkederek göç etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan zulümler sebebiyle geri dönüşü olmamak üzere göç etmek kaçınılmazdı.

Aralık 1912'de Serez'de, Osmanlı birlikleri çekildikten sonra Müslümanlar şehri savaşmadan Bulgarlara teslim etmişler, ancak kıyımdan kurtulamamışlardı. Türk ve Yunan kaynaklarına göre burada öldürülen yerleşik ahali ve muhacirlerin sayısı 5000 civarındadır.

Serez'de 800 Müslüman boğazlanmış Cuma-i Bala, Petriç, Menlik gibi kasabalarda ne bir Müslüman, ne bir cami, ne de bir Müslüman evi sağlam kalabilmiştir. Bulgarların sık kullandığı bir zulüm taktiği de camileri içindeki Müslümanlar ile havaya uçurmaktı²⁶¹.

Serez'i ele geçiren Bulgarlar şehrin ileri gelenlerinden din adamı, avukat, banka müdürü vb. 200 kişiyi tutuklamışlar ve işkencelerden sonra öldürmüşlerdi. Havsa'da öldürdükleri Müslümanların cesetlerini kuyuya atmışlar ve üstlerine de Türk mezarlıklarından söktükleri mezar taşlarını yığmışlardır²⁶².

Serez'de yaşanan olaylar bu katliamların diğer şehirlerde de yapıldığını doğrulamaktadır Dedeoğaç'ın durumu da Serez'le aynı olmuştur. Kentin Müslüman halkından ve sığınmacılardan belki 3.000'i öldürüldü. Müslüman evlerini ve camileri

²⁶⁰ İ. Alp, a.g.e., s. 31.

²⁶¹ J. McCarthy, a.g.e., s. 161-162.

²⁶² İ. Alp , a.g.e., s. 31.

yıkmak için dinamit kullanıldı. Kentte yaşayan Rumlar da Müslümanların malını talan etmekte olan Bulgarlara katıldılar²⁶³.

İngiliz Arşiv belgelerindeki konsolosluk raporlarında bildirildiğine göre Serez'e sığınmış bulunan muhacirler Bulgarların güvence verip, muhacirlerin memleketlerine serbestçe geri dönebileceklerini ilan etmeleri üzerine, Serez'e sığınmış Melnik'li Türklerden kalabalık bir kitle dönüşü yolculuğuna başlamıştır. Petriç yakınlarına geldiklerinde köylerinin yakılıp yıkıldığını öğrenmişlerdi. Bu sırada onları konaklama esnasında basan Bulgarlar bu muhacirlerden 200 kadarını öldürmüşlerdi. Ayrıca Struma - Karasu ırmağı kıyısındaki Orman Çiftlik'te 1200 kişi daha kıyımdan geçirilmiş ve cesetlerinin ırmağa atıldığı söylenmiştir. Serez'deki makamlardan aldıkları serbest geçiş belgesiyle köylerine dönen Hatunca köylüleri ise üç dört gün evlerinde kaldıktan sonra önce soyulmuşlar sonra da tamamı kıyımdan geçirilmişti²⁶⁴. Bu tür köylerin toptan yok edilmesine dair pek çok bilgi mevcuttur. Drama ve Serez sancakları arasında 87-100 haneli bir köy olan Yörükler Köyü'nün Türk ahalsinin tamamı Balkan savaşında Bulgarlarca katliama uğramışlardı²⁶⁵.

Daily Telegraph gazetesi muhabiri, Gelibolu civarındaki göçmenlerin durumunu *"Bu bedbaht insanların duçar oldukları sefaleti tasfir etmek mümkün değildir. Bunların hemen cümlesinin erkekleri ya muharebede, yahutta vahşi komiteciler ve yerli Rum ve Bulgar hristiyanlar tarafından katledilmişlerdir"* diye anlatmaktadır. Devederesi-Kurtköy yönünde gönderilen mülâzim-i evvel Rauf Efendi'den 26 Temmuz 1329 tarihli ve 129 numaralı arizaya eklenen raporda da, Müslüman köylerinde erkeklerin çoğunun Bulgarlarca öldürüldüğü, halkın ırz, can ve mallarına saldırdığı ve tahrip edildiği bildirilmektedir²⁶⁶.

Bulgarlar Balkan Savaşları sırasında Trakya'da da bir çok zulüm yapmıştır. Fransız yazarı Pierre Loti Edirne'nin geri alınmasını ve gördüklerini Daily Telegraph gazetesine çektiği bir telgrafta şöyle anlatıyordu.

"Hristiyan kurtarıcılar birkaç ay içinde bu kadar tahribatı yapmak için kim bilir nasıl bir vahşi hırsıyla çalışmışlardır. Bulgarların istilasından evvel Trakya ovalarının nüfusça kalabalık ve müreffeh hayatına malik bir vilayet olduğu malumdur. Fakat bu gün hiçbir şey yok. Beni Edirne'ye götüren otomobilde hiçbir insan yüzü görmeden kilometrelerce

²⁶³ J. McCarthy, a.g.e., s. 162.

²⁶⁴ J. McCarthy, a.g.e., s. 180.

²⁶⁵ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 73.

²⁶⁶ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 40.

yol aldık. Yalnız orada burada iskeletler, taş yığınları göze çarpıyor. Bu viranelere yaklaştıkça enkaz arasından ürkek yüzlü bir zavallı meydana çıkıyor. Mesela Havsa da cami ve minaresi yıkılmış, mezarlar dahi açılarak kirletilmiş, köyün binden fazla ahalisinden yalnız kırkı kurtulmuştu” diye yazmıştır²⁶⁷.

Yine Bulgarlar Edirne’yi ele geçirdikten sonra tutsak ettikleri askerlere ağır eziyetler ederek birçoğunu vahşice katletmiştir. Askerlerin tutuklu bulunduğu adada yığınlar halinde cesetler, kışın ortasında açıkta uyuyan insanlar ve bu insanlara çektirilen dehşet verici çileler Avrupalı gözlemciler tarafından belirlenmiştir²⁶⁸. Tunca nehrinin küçük bir adasında hapsedilmiş esir askerlerden çoğu hasta, yaralı, bitkin halde olmalarına rağmen, ne tedavileri yapılmış, ne de serbest bırakılmışlardır. Bunlara ekmek ile su dahi verilmemiştir. Aç karınlarını, ağaç kabuğu kemirerek ve otlar yiyerek doyurmaya çalışmışlardır. Bunlardan birçoğu açlıktan ağaç kabuğu kemirirken, ağaçların dibinde hayatını kaybetmiştir²⁶⁹.

1913 yılının Nisanında, tutsak düşmüş askerlerden yaklaşık yarısı canlı kalabilmişti. 6000’i adadaki kampta, bir diğer 15 000 - 20 000 arası tutsak, ırmağın kıyılarında günde 200 kişi ölmekteydi. Kalan askerler ise bilinmeyen bir yere doğru, yürütülerek yola çıkarılmışlar ve öldürülmüşlerdir²⁷⁰.

Balkan Savaşı’nda katliam ortaklıklarından birisi de Bulgarlar ile Ermeniler arasında gerçekleşmiştir. Daha önceleri Anadolu’da Sason’da Türklere karşı savaşmış ve sonra durumun değişmesiyle Sofya’ya kaçmış olan Andranik Ozanyan adlı çeteci Ermeni’nin önderliğinde oluşturulan 230 kişilik gönüllü Ermeni bölüğü Makedonya’da örgütlenerek önce Kırcaali’ye sonra da Türk sınırını geçerek savaşa yollandığı ve bunların yaptıkları zulümlerle adlarını duyurmuşlardır. Osmanlı düşmanlığından bu bölüğe katılmak için dünyanın her yerinden gelen gönüllüler nasıl ev ve köyleri yaktıklarını ve insanları nasıl katlettiklerini Leon Troçki’ye anlatmıştır. Yazar da bunu 19 Temmuz 1913 tarihli gazetesinde yazmıştır²⁷¹. Müslümanlara karşı besledikleri kin ve nefret Ermeni ve Bulgarların beraber hareket etmesine yol açmıştır²⁷².

²⁶⁷ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 74 .

²⁶⁸ J. McCarthy, a.g.e., s.158-159.

²⁶⁹ İ. Alp, a.g.e., s. 131.

²⁷⁰ J. McCarthy, a.g.e., s.158-159.

²⁷¹ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 74 - 75.

²⁷² William M. Pichthall, *Harpte Türklerle Birlikte*, Çev. Kemalettin Yiğiter, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 53.

Kumanova ile Üsküp arasında ise 3000 kişiyi katletmişlerdir. Selanik'teki tarafsız devlet konsoloslarından alınan bilgiye göre 130.000 Müslümandan 20.000'ini acımasızca katledilmiştir²⁷³.

Bulgarların yaptıkları mezalimin en korkunç boyutlarından biri de kadın ve kızlara uygulanan tecavüzlerdi. Selanik havalisindeki bütün köylerde anne ve babalarının önlerinde kadın ve kızların iffetleri komitacılar tarafından kirletildi ve daha sonra çoğu öldürüldü. Bazı yerlerde sadece 13 yaşına kadar olan kızlara tecavüz edildi²⁷⁴.

Yine Balkan Savaşları sırasında İstanbul'da olan Alman seyahat yazarı William M. Pıckthall gördüğü vahşet olaylarını şöyle aktarmıştır.

“ Paçavralar içinde her şeyden yoksun olan insanlar, canlarını kurtarmak için akın akın Türkiye'ye göç ediyorlardı. Arkadaşım Ali Haydar Mithat'ın çiftliğine sığınan sefil kalabalık arasındaki her kız ve genç kadının ırzına geçilmişti ve onüçünde olan kızlar tecavüz edildiklerinden hamile kalmışlardı. Bizim köyde pek çok muhacir görebilirdiniz. Böyle perişan insanlar için, istasyonda tren bekleyenler arasında, onlara yardım toplamak için tepsiler dolaştığını görmek olağandı. Bir gün, aynı şekilde elinde tepsisi olduğu halde çok mükemmel birisi, benim de yardıma katılmam için yanıma gelmişti. Bu mükemmel insanın dilini kesmişlerdi. Daha sonra, kulaklarının da kesildiğine kanaat getirdim. Çünkü başına uzun bir kalpak geçirmişti”²⁷⁵. Bu olaylar Bulgarların sergilemiş olduğu vahşeti gözler önüne sermektedir.

b) Yunan Mezalimi

Yunanistan'ın bağımsızlık savaşı, Osmanlı-Rus savaşına bağlı idi. 1828'de başlayan savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması (1829) ile Osmanlı Devleti Yunanistan'ın muhtariyetini tanımak zorunda kaldı. Bu durum Rusya'nın Balkanlar'da prestij kazanması demektir. İngiltere hükümeti derhal harekete geçerek Londra'da Fransa ve Rusya'nın da katılımıyla bir konferans yapılmasını sağladı ve 3 Şubat 1830'da Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak ilân eden Londra protokolü imzalandı. Büyük

²⁷³ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 33.

²⁷⁴ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 79.

²⁷⁵ William M. Pıckthall, a.g.e., s. 46.

devletler, bu bağımsızlığı Mayıs 1832'de yapılan bir antlaşma ile Babîâlî'nin de tanınmasını sağladılar²⁷⁶.

Bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasında bir başlangıç noktası olmuştur. Bu olay diğer Balkan Devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmak yönündeki faaliyetlerini arttırmıştır²⁷⁷. Yunanistan Devleti'nin kurulmasıyla Osmanlılar, Ege Denizi sorunuyla karşı karşıya kaldı. Daha önce Türk Gölü olan Ege Denizi'nde Yunanlılarda rakip olarak karşımıza çıktı. Osmanlı Devleti, Karadeniz'de olduğu gibi Ege Denizinde de kuşatılmış duruma düştü²⁷⁸.

Yunanlıların yaptığı mezalim, Balkanlarda daha sonraki ayaklanmalar için bir model ortaya koydu. Ulusal bağımsızlığı sağlamak uğruna, bölgeleri Türk nüfusundan arındırmak politikası; 1877-78, 1912-13 ve 1919-23 savaşlarında yeniden kendini gösterdi. Daha sonraki savaşlarda, amaç, 1821'deki Yunan ayaklanmacılarının amacıyla aynıdır. Amaçlarını gerçekleştirmede bir engel olarak görülen etnik ve dinsel Türk toplumu yok ederek, kendi içinde birlik gösteren bir ulus yaratmaktır. Kuşkusuz, Türklerin çiftliklerini ve mallarını mülklerini sahiplenmek isteği de, önemli bir etken olmuştur²⁷⁹.

Balkanlarda Türkleri yok etmeye yönelik faaliyetler 1821 Yunan ayaklanmasıyla başlar. Yunan ayaklanmasının kendine özgü niteliği, Müslümanların etnik temizliğe tabi tutulması ve sürülmesi olaylarının ilki olmasıdır. Bu ayaklanma Osmanlı'ya karşı girişilen ulusal ayaklanmalarda izlenen bir model de oluşturmuştu. Diğer Balkan Devletleri bu mezalimi arttırarak devam ettirmiştir. Yunanlı Başpiskopos Germanos'un da teşviki ile Yunan saldırıları acımasızca devam etmiştir. Türklerden sadece, belirtilmiş yerlere sığınabilenler sağ kaldı. Bunlar, Osmanlı garnizon birliklerinin elinde bulunan, Atina Akropolis'i gibi tek tük birkaç yere, aileleriyle birlikte, kaçtılar. Böyleleri ya kuşatmaya alındı ve sonradan öldürüldü, ya da pek azı Osmanlı güçlerince kurtarıldı. Missolonghi'de, Vrakhorî'de Türkler, işkenceyle öldürüldüler²⁸⁰.

Bir Yunan subayı Türk çocukları ve kadınlarının vaftiz edilmek için Şikeste'ye gönderildiğinden bahsetmektedir. Erkeklerin ise Şikeste'de öldürüldüğünü anlatır²⁸¹.

Yunanistan'daki Türklerin telef edilmesi, savaş zamanının olağan bir öldürme olayı değildi. Türklerin hepsi, kadınlar ve çocuklar da o arada olarak, Yunan

²⁷⁶ Halit Eren, *Batı Trakya Türkleri*, Yayınevi belirtilmemiştir, İstanbul 1997, s. 45.

²⁷⁷ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 186.

²⁷⁸ Ahmet Eyicil, *Siyasi Tarih*, Gün Yayınları, Ankara 2005, s. 138.

²⁷⁹ J. McCarthy, a.g.e., s. 12.

²⁸⁰ J. McCarthy, a.g.e., s. 8-9.

²⁸¹ Bekir Fikri, *Balkanlarda Tedhiş ve Gerilla GREBENE*, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s.157.

çetecilerince alınıp götürülüyor ve öldürülüyordu. Tek istisna, az sayıda kadınla çocuğun köleleştirilmesi idi. Çoğu kez işlenen cinayetler önceden tasarlanarak ve soğukkanlılıkla işleniyordu. Kasabaların Türk halkının tümü toplanıp kasabadan, uygun bir yere yürütülüyor ve orada kıyımdan geçiriliyordu. Tripolitza'da üç gün boyunca zavallı Türk yerleşimciler, bir vahşiler kalabalığının şehvetine ve zulmüne teslim edildiler. Ne cinsiyet ne de yaş yönünden bir ayırma yapıldı. Kadınlarla ve çocuklar bile öldürülmeden önce işkenceden geçirildiler. Kıyım öylesine büyük ölçekteydi ki, çetecilerin lideri Kolokotrones'in kendisi bile, kasabaya girdiğinde yukarı hisar kapısından başlayarak atının ayağı hiç yere değmediğini söylemektedir. Her yaşta ve cinsiyetten aşağı yukarı 2000 kişi, çoğunlukla da kadınlar ve çocuklar, gaddarca toplanıp bitişik dağlardaki bir dere yatağına götürülerek orada koyun gibi boğazlandıkları yazılmıştır²⁸².

İşlenen cinayetler, hesaplı kitaplı siyasal eylemlerdir. Yunanistan'daki Türkler, sadece Yunanlılara ait ve bağımsız bir Yunanistan yaratma amacına uzanan yolda bir engel olarak görülüyordu. Her ne kadar ölümlerin sayısı hakkındaki hesaplamalar kesin bilinmiyor ise de, Yunan ayaklanmacıları tarafından öldürülmüş Müslümanların sayısının 25.000'i geçtiği anlaşılmaktadır²⁸³.

Yunanlıların uyguladığı vahşet Balkan Savaşı'nda da devam etmiştir. Bu konuda Yanya'da bulunan bir Rum eczacı yaptıklarını şöyle anlatmıştır.

" Her gece sekiz-on Türk Osmanlı kızını ağlata ağlata soymak, oynatmak, tehditle işkenceler ile onları meyus etmek. Yanya düştüğü zaman müşterilerimin kapılarını çalıp onları himaye etmek istediğimi belirtince, beni Osmanlı dostu bildikleri için mücevher, para ve aileleriyle evime geldiler. Bunlardan erkek olan 7 kişiyi su kuyusuna yuvarladım. Üç ihtiyar kadını boğazladım. Biri yüzbaşı hanımıydı ve hamileydi. Çırlıçiplak soyunmak ve oynamak istemediği için tekmeledim, çocuğunu düşürdü. Diğer Türk kadınlarıyla mücevherlerinin yerini göstermek şartıyla ırzlarına tecavüz etmemek üzere bir anlaşma yaptım. Bütün mücevherler geldikten sonra anlaşmayı bozdum..."²⁸⁴ diyerek ne kadar Türk düşmanı ve iki yüzlü olduğunu göstermiştir. Oysa Türkler yüzyıllarca bölgede yaşadığı halde dillerinde, inançlarında büyük bir hoşgörü göstererek diğer milletlere insanca davranmıştır.

²⁸² Allison Philips'in The War Of Greek İndepedence adlı kitabında nakleden J. McCarthy , a.g.e., s. 10-11.

²⁸³ J. McCarthy, a.g.e., s. 11.

²⁸⁴ Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi'nden nakleden H. Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 65.

Yine Yunanlılar Pravişta kazasındaki Türkleri toplayıp Kasrup Çayı'nın yatağına götürerek hepsini öldürmüşlerdir²⁸⁵.

Bir Yunan subayı anılarında görev yaptığı Selanik'te kışlada tutuklu bulunan askerleri üst kata yerleştirerek alt kattaki top cephaneliğini havaya uçurduklarını günlüğüne yazmıştır. Daha sonra da halkı camiye kapatarak caminin dört tarafını gazyağı dökerek yaktıklarını kaçırmaya çalışanları da süngülediklerini anlatır²⁸⁶.

Yunan ordusunun barbarlığı artarak devam etmiştir. Bulgaristan sınırı yakınlarındaki Akanyel köyüne baskın düzenleyerek teslim aldıkları erkekleri öldürmüşlerdir²⁸⁷.

Yunanlıların Balkan Savaşı'nda Ege Adalarını ele geçirdikten sonra orada bulunan Müslümanlara da türlü eziyetler etmişlerdir. Midilli adasında birçok Müslüman ateşe atılarak yakılmış, Limni adasındaki 9 Müslüman suçsuz yere idam edilmiş, adadaki 800 Müslüman ise türlü eziyetler yapılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarını ele geçirme fikrinden başka Yunanlıları tahrik eden ikinci bir unsur da asırlarca Osmanlı yönetimi altında kalmanın verdiği efendiye karşı duyulan kindir. Bu kin de tamamıyla haksızdır. Çünkü Osmanlı Devleti hiç bir zaman gaddar bir efendi olmamış, kelimenin tam manâsıyla efendi bir efendi, çelebi bir efendi olmuştur. Bu efendilikten de en çok Yunanlılar faydalanmışlardır. Osmanlılar, Yunan varlığını halkı ile, kilisesi ile, kültürü ile, toprağı ile adeta itina ile korumuşlardır. Fakat buna karşılık Türklerin gördüğü sadece düşmanlık olmuştur.

Yunanlılar bu düşmanlıklarını Osmanlıların son devrinde masum mahallî Türk halkına karşı giriştikleri vahşet ve katliamlarla açığa vurmuşlardır. Onlar bir yeri halkı ile beraber işgal etmek yerine, halkını imha ederek işgal etmek metodunu benimsemişlerdir²⁸⁸.

²⁸⁵ J. McCarthy, a.g.e., s. 153.

²⁸⁶ Nesime Ceyhan, *Balkan Savaşı Hikâyeleri*, Selis Kitapları, İstanbul 2007, s.163.

²⁸⁷ Georgias Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 237.

²⁸⁸ Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 65.

c) Sırp ve Karadağ Mezalimi

Balkanlarda yaşayan Türklerin bilinçli olarak katledilmesine Sırp ve Karadağlılar da katılmaktan geri durmamıştır. Balkanlarda yaşayan Türklere karşı zulüm emrini veren bizzat bu ülkenin yöneticisi olan ve düzenli ordunun başındaki Sırp kralıdır. Bu emir subay ve askerlerin yapacağı zulümlerin daha şiddetli olmasını teşvik etmiştir. İşte Sırp Kralı Petar, Kumanova'ya giderken yolda rastladığı bir grup Arnavut esiri gördüğünde arabasında ayağa kalkarak şöyle demiştir.

"Bu adamlar benim ne işime yarar? Öldürülsünler, yalnız kurşunlanarak değil; o, cephane israfı olur; değneklerle dövülerek"²⁸⁹.

Strumnitsa kenti, kuzey-orta Makedonya'da hem Sırbistan'ın hem de Bulgaristan'ın üzerinde hak iddia ettiği bir bölgede idi. Önce Bulgarlar, sonra Sırp tarafından işgal edilmişti. Bu ikisinden, Sırp işgali, Müslüman ahali için çok daha felâket getirici oldu. Osmanlı birliklerinin yardıma gelmesi umudu olmadığı için, Strumnitsa'da, savunma yapılmadı. Bulgarlara, hemen teslim oldu. Bulgarlar, yalnız kenti talan etmeyi iş edinmişlerdir. Az sonra bunların yerini Sırp birlikleri aldı, çünkü kent Sırlara bırakılmıştı. 1912 yılının Kasımında iki hafta içinde 557 tane Türk, Sırp'ların, Yunanlı-Rumların ve Bulgarların oluşturduğu, resmî makamların bu iş için kurmuş bulunduğu bir komisyonun emriyle öldürüldüler. Strumnitsa içinde işlenen bu cinayetlere ek olarak, Strumnitsa ilçesinin çevre köylerinde Sırp çetecilerince 150 Türk'ün öldürüldüğü hesaplanmıştır, özellikle anlamlı olan, cinayetleri işleyenlerin, "kendilerine bu yörede kolluk işlevi yürütme görevi verilen Çakoff ve Hacı Manof çeteleri" olmasıdır²⁹⁰.

Konsolos Lamb, raporunda şöyle yazmıştı:

"Bu yerde bulunan 20 ile 50 yaş arasındaki bütün Türkler, her gün sürüler hâlinde tutuklanarak komisyonun önüne götürüldüler; komisyon bunlar hakkında teker teker inceleme yaptı ve sonra kendi içinde oylama ile bunların yazgısı hakkında kararını verdi. Eğer komisyonun 7 üyesinden 6'sı o kişi hakkında iyi adamdır demişse, "sanık", üzerinde bulunuyor olabilecek değerli her şeyin yükünden kurtarılarak, salınıyordu. Aksi takdirde hapishaneye götürülüyordu. Burada bir iki gün hücrede tek başına bırakıldıktan sonra, önce tutukluların gömleği sırtından çıkarılıyor, sonra süngünün ucuyla itilerek kentin dış mahallelerindeki kıyımdan geçirme binalarına götürülüyor ve sonunda kurşunla

²⁸⁹ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 79.

²⁹⁰ J. McCarthy, a.g.e., s. 160.

vurularak ya da süngülenerek öldürülüyordu. Kurbanların içinde, silâh bırakmış olan bir miktar asker; ayrıca, ilerleyen düşmanın önünden kaçıp gelmiş Radovišta'lı ve Osmaniye'li sığınmacılar da vardı. Bunların birçoğu daha önce kusursuz bilinen, nâmi lekesiz kimselerdi. ...Kurbanlardan birçoğunun, öldürülmeden önce veya sonra, infaz uygulayıcılarınca vahşice şurası burası koparıldı.”²⁹¹.

Bir Sırp subay Müslümanlara yaptıklarını Troçki'ye şöyle anlatmaktadır:

" Kendi halkından kopan Arnavut esirleri çok mahzun, gözü yaşlı oluyor. Adamlarım birkaç kere karşıma bir Arnavut getirdiler adam önümde yerlere kadar eğildi ve ağlamaklı bir sesle aman aman dedi. Adamlarıma onları öldürmeyi kesinlikle yasakladım, ama açık yüreklilikle söylemeliyim ki bu emre itaat etmediler. Bir askere bir esiri komutana götürmesini söylersin, onu alır elli adım götürür, sonra bir silah sesi duyarsın, işte bu kadar... Bizim kuvvetlerimizin harekatta bulunduğu Manastır yöresindeki hemen hemen bütün köyler hasarsız çıktılar. Türklerin oturduğu köyler hariç. Ancak zulümlerin sorumluluğu sadece çok ufak bir derecede düzenli kuvvetlere aittir. Komitacılar düşünebileceğinizden daha kötüydü, içlerinde entellektüeller, fikir adamları ateşli milliyetçiler vardı. Bunlar orduyla birlikte oldukları müddetçe herşey yolunda gidiyordu. Ama hareket tamamlanınca ordu ilerleyerek partizanları halkın elindeki silahları almak üzere geride bırakınca onları denetleyecek kimse yokken dehşet dolu olaylar başlıyordu... Yine tecavüz suçunu işleyenler komitacılarıdır. Biz böyle şeyleri düzenli orduda kesinkes yasaklamıştık.”²⁹².

Avrupalılardan oluşma kontrol komisyonu, Balkan Savaşları'nın Arnavut Müslümanlar üzerindeki etkileri konusunda bilgi topladı. Bir raporda, İngiliz temsilcisi Lamb, "Arnavutluğun doğu yandaki ilçelerinde (Liuma ve iki Dibra'da)" 102 köyde Müslümanların uğradığı kayıpları, o arada 2.044 kişinin kıyımdan geçirilmesini, 2.800 evin yakılmasını ve 25.000 hayvanın alınıp götürülmesini içeren bir tablo eklemiştir. . Manastır Vilâyeti, Balkanlar genelinde Müslüman köylerinin başına gelen yakıp yıkmaların modeli konusunda iyi bir örnek sağlar. Manastır Vilâyetinin Müslümanları, toplam nüfus içinde % 40'in biraz üzerinde idiler ve en büyük dinsel toplum durumundaydılar. Yine de, Manastır Müslümanlarının çoğunluğu, Sırplarla Bulgarlar

²⁹¹ Lamb'den Lowther'e yazı, Selanik 11 Aralık 1912 adlı yazıdan aynen aktaran , J. McCarthy , a.g.e., s. 160.

²⁹²Leon Troçki,den aktaran H. Y. Ağanoğlu, a.g. e., s. 79- 80.

vilâyeti istilâ ettiği zaman, ya öldürüldüler ya da göç etmek zorunda bırakıldılar” diye yazmıştır²⁹³.

Balkan Savaşı’nda Sırpların yanında acımasızlıkları ve vahşilikleriyle tanınan Karadağlıların da zulümleri olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşiv belgelerinde, bir hayır kurumu temsilcisi olan Bayan Durham 21 Temmuz 1913 tarihli mektubunda Karadağlıların zulümlerini şöyle anlatmaktadır:

"Arnavutluğu istila eden Karadağlı askerler görünüşe bakılırsa yolları üzerindeki herşeyi yakıp yıktılar Müslüman köylerinin yanı sıra Katolik köyleri de yakılıp yıkıldı... Orduların geçişi canlı kalabilmiş insanlar için gerekli olan her şeyi gerçek anlamda yok ediyordu. Onbinlerce kişi İşkodra'da ve diğer kentlerde sığınmacı oldu. Kıyımdan geçirilerek öldürülmeyip de canlı kalanların bu esirgenişi aç kalarak yavaş yavaş daha korkunç bir ölümle ölmek idi"²⁹⁴.

Sırpların hem düzenli ordu birlikleri hem de komitacıları, kuzey Makedonya ve Arnavutlukta Müslüman köylerini ve küçük kasabalarını talan etti, yakıp yıktı. Manastır Vilâyetinin Kreçevo(Kruşovo) ilçesinde, 36 Müslüman köyünden 19'u talan edildi ve tümüyle yahut bir bölümüyle yakılıp yıkıldı. Resmî makamlar eliyle örgütlenmiş Bulgar komitacılarından oluşma çetelerin erkeklere, kadınlara ve çocuklara uyguladıkları rezilce kıyımları sağ atlatabilmiş zengin Müslümanlardan büyük tutarlarda haraç alındı. Yoksul durumdaki köylülerin elinden tarlaları, tohumlukları, hayvanları ve neleri varsa hepsi, gasp edildi. İlçede 600 ev yakılıp yıkıldı ve 503 erkek, 27 kadın, 25 çocuk öldürüldü. Canlı kalanlar ya Kreçevo kasabasında sığınmacı olmuşlardı²⁹⁵.

Yine Aram Andonyan Sırpların yaptığı zulümleri şöyle aktarmaktadır:

"Bir hafta sonra Belgrad'dan Üsküp'e gelen yüz elli Sırp memuru belediye yönetimini yeniden teşkilatlandırdılar. Müslüman sakinler şehirde kalmak veya göç etmekte serbest bırakıldılar. Çocukları göçü tercih etti, varını yoğunu manda ve öküz arabalarına yükleyip yollara düştü. Kadınlar ve çok sayıda yalınayak çocuklar, galiplerin boyunduruğuna girmemek için bu hazin kervanlara katılıp Selanik'e doğru inmeye başladılar. Çocukları, Sırp komitacılar ve hatta Arnavutlar tarafından yolda soyuldular. Uğradıkları felaket soyulmakla bitmedi. Birçok muhacir katledildi, kadın ve kızlar kaçırıldı veya tecavüze uğradı, hatta küçük çocuklar boğazlandı. Göçmenlere

²⁹³ J. McCarthy, a.g.e., s. 163-165.

²⁹⁴ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 82.

²⁹⁵ J. McCarthy, a.g.e., s. 167.

korkunç bir vicdansızlık ve merhametsizlikle davrandılar. Bütün Makedonya'da, amansız katliamlara giriştiler. Suçsuz insanları bile gaddarca öldürdüler."²⁹⁶.

Sırp'ların 5 Aralık 1912 tarihine kadar sadece Kosova'da 20.000 kadar insanı katlettiği Avrupa basınında yazmaktadır. Priştine'de de 5.000 kişi Sırp'lar tarafından katledilmiştir. Arnavutluk tarafında ise Sırp, Bulgar ve Yunanlıların katlettikleri halkın sayısı 100.000' i geçmiştir²⁹⁷.

2. Dinî Nedenler

Balkanlarda yaşayan Müslüman halkı göçe zorlayan en önemli sebeplerden birisini de dinî baskılar oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından gayr-ı müslim topluluklara tanınan din hürriyeti, yabancı devletler tarafından ülkelerindeki Müslümanlara tanınmamıştır. Aksine Müslümanlara uygulanan çeşitli baskılarla din değiştirmeye zorlanmışlar, böylece ülkelerini Müslümanlardan arındırmaya çalışmışlardır.

Balkan Devletleri ele geçirdikleri topraklardaki yöre halkını kendi kiliselerine bağlamaya çalıştı. Bulgarlar, Bulgar Ortodoks kilisesine, Rumlar ise Rum Ortodoks kilisesine bağlamaya çalışmıştır. Müslümanlar, dinlerini değiştirmeleri için zorlanmıştır. Din değiştirmeyi kabul etmeyenler işkence görerek öldürülmüştür²⁹⁸.

Bulgarların Drama'ya girdiklerinde yaptıkları ilk şey, iki büyük camiye kiliseye çevirmek olmuş, bunun yanısıra da Drama'da Müslümanlara türlü zulümlerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Drama, Nevrekob ve Ropçoz'dan bir çok ahali Bulgar istilâsı ve vahşetinden kurtulmak için, Kavala'ya göç etmişlerdir. Bulgarlar buradaki cami ve mescitleri kapatmışlar veya kiliseye çevirmişler, ayrıca halka baskı yaparak dinlerini değiştirmeye zorlamışlardır. Selânik'te de aynı sahneyi sergileyen Bulgarlar, şehre girer girmez ilk iş olarak Ayasofya Camiini kiliseye çevirmişler, daha sonra katliama başlamışlardır. Bu sırada, ahalinin kendilerine karşı geldikleri bahanesiyle, Bulgar subaylarının ateş emri vermesi sonucu 500 kişi öldürülmüştür²⁹⁹.

Bulgarlar aldıkları birçok yerde Müslüman Türkleri ve Pomakları din değiştirmeye zorluyorlardı. Rodop Balkanları ve Arda Nehri havzasında yaşayan Pomakların yaşadığı bölgelere gelen Bulgarlar önce imam, muhtar ve eşrafi öldürdükten sonra, camileri

²⁹⁶ A. Andonyan , a. g.e., s. 337.

²⁹⁷ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 38.

²⁹⁸ J. McCarthy , a.g.e., s. 169- 170.

²⁹⁹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 41.

kiliseye çevirip papazları yerleştirmişler ve Hristiyanlığı kabul etmemekte direnenlerin tırnaklarını, dişlerini sökmüşler, bazılarının ağız ve burunlarını kesmişler ve hatta akıl almaz başka işkencelerle öldürmüşlerdi. İstiladan sonra Gümölcine ve İskeçe'ye hicret edenler köylerine geri döndürülerek kadınların tesettürü ortadan kaldırılmış, isimler Bulgar isimleriyle değiştirilmiş ve Müslüman kızlar Bulgar erkekleriyle, Müslüman erkekler ise Bulgar kızlarıyla evlenmeye zorlanmışlardı³⁰⁰.

Bulgarlar, Avradhisar, Bahçeliköy, Çınar ve Lutisa isimli yerlerde, erkek, kadın ve kızları bir araya toplayarak üzerlerindeki elbiseleri çıkarıp çırıl çıplak bir hale getirdikten sonra, dinlerini değiştirmeye zorlamışlardır. Dinini değiştirmeyeceklerin öldürüleceğini söyleyerek, Müslümanlara kararlarını vermeleri için dört gün zaman tanımışlardır. Bu şartlar altında Hristiyanlığı kabul etmek zorunda kalan Müslümanların çocuklarını benliklerini unutturup "Bulgarlaştırmak" amacıyla, zorla Bulgar mekteplerine göndermişlerdir.

Bulgarlaştırma ve Hristiyanlaştırma siyaseti komitacılar da tarafından da uygulanmıştır. Milliyet ve din değiştirmek için baskı ve ölümle tehdit yöntemini kullanmada Bulgar hükümetinden farkları kalmamıştır. Razlık, Nevrekop, Petriç ve Drama civarlarındaki komitacılar Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde katliâm yapmaktan geri kalmamıştır.

Razlık ve Nevrekop ve Petriç kasabalarındaki Müslümanları Bulgar yapmak için papazlar görevlendirmişlerdir. Kabul etmeyenleri ise şehîd etmişlerdi. Nevrekop ile Drama arasında bulunan köylerin halkı da büyük- küçük, kadın ve erkek demeden Bulgar komitacılarıyla yerli Rumlar tarafından katledilip malları yağmalanmış, köyleri de yakılmıştır³⁰¹.

Din değiştirme ile ilgili İngiliz arşiv belgelerinde yer alan 24 Eylül 1913 tarihli bir belgede Bulgaristan'daki zorla Ortodoks yapılan Müslümanların dövüldükleri, kadınlarının peçelerinin açıldığı, kadınlar hamamına zorla girildiği mızrak ucuyla itirilerek kiliseye götürüldükleri Bulgar makamlarına şikayet edildiği belirtilmektedir. Şikayetleri dikkate alınmaz ise Bulgar komitacılarının kendilerini daha kötü şekilde cezalandıracaklarını bildiği halde baskıdan bunalan halk başlarına gelecek her şeye razı olarak şikayetlerini yapmıştır. 169 ve 301 imzalı iki şikayet dilekçesi de İngiliz makamlarına ulaştırılmıştı. Bu

³⁰⁰ 15-16 Ağustos 1913 tarih ve 5921-5922 numaralı İkdam gazetesinden nakleden A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 35.

³⁰¹ İ. Alp, a.g.e., s. 25- 26.

dilekçelerde de camileri tekrar açılmazsa ve zorla din değiştirme politikası sürerse Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalacakları da belirtiliyordu³⁰².

Türkleri, Türklükten ve Müslümanlıktan vazgeçirmek için kullanılan yöntemlerden biri, camileri yakmak, yıkmak veya tahrip ederek, kiliseye çevirmektir. Böylece Türklerin hafızalarından İslâmiyetle ilgili bütün bilgilerin silinmesi ve İslâmiyet'in unutturulması yoluna gidilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de Türk köylerinde camiler kiliseye dönüştürülmüş, Hristiyan ayini yaptırmak üzere Bulgar papazları getirtilmiştir.

Bulgar Hükümeti'nin, siyaseti doğrultusunda, komitacılar ve eşkıya çeteleri, Türkleri zorla vaftiz ederek Hristiyanlaştırdıktan sonra, her Pazar Hristiyan âyini yapmaya, para, dayak ve öldürme gibi cezalar kullanarak, mecbur etmişlerdir. Gümülcine bölgesinden, Bulgar hükümet kuvvetlerinin çekilmesi üzerine, bunların yerini Bulgar eşkıya çeteleri almış, bu çeteler, önceleri kiliseye dönüştürülmüş olan camilerde, Müslümanlara zorla Hristiyan âyini yaptırdığı, Hristiyan âyinine gitmek istemeyenlerden her âyin için 15 altın lira ceza alınmış ve gitmemekte ısrar edenler ise gizlice idam edilmiştir³⁰³.

Bulgarlarca yapılan dinî baskılar, isim değiştirme şeklinde de olup, bu baskılar kendilerine verilen Hristiyan isimlerini söylemeyerek, Müslüman isimlerini söyleyen Türklere para ve idam cezası uygulamak, kadın ve erkeklerin giyeceklerine müdahale etmek konusunda olmuřtur³⁰⁴.

Dolaştır'dan, 24 Nisan 329 (1913) tarihinde gönderilen bir mektupta öldürülen esirlerden ve zulümden kurtulmak için kaçmış olanlardan bahsedildikten sonra, Türklerin zorla Bulgarlaştırılıp Hristiyanlaştırılmalarına değinilmektedir. Bulgarlar "eski" Bulgaristan'da ve istilâ etmiş oldukları "yeni" yerlerde, Pomak Türklerini Bulgarlaştırmaya çalışmışlardır. Bu yüzden, Türk - Müslüman isimlerini zorla Bulgar isimleri ile değiştirmişlerdir. Meselâ Fatma'nın ismini Anka'ya, Ahmet'in ismini Trandafil'e, Safiye'nin ismini Vasilka'ya, Hıfııllah'ın ismini Harko'ya İmam Hafız'ın ismini İstoyon'a, Hafız Ali'nin ismini Ustopan'a çevirmişlerdir³⁰⁵.

³⁰² Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 88.

³⁰³ İ. Alp , a.g.e., s. 23-27.

³⁰⁴ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 42.

³⁰⁵ İ. Alp, a.g.e., s. 28.

3. Göçün Ekonomik Nedenleri

Müslümanları kıyımdan geçirip kalanları göç etmeğe zorlayanların amacı, Balkanları Türklerden arındırmaktı. Bir yandan kısmen ulusçu düşüncelerin, bir yandan da Müslümanların tarlalarını, mallarını sahiplenmek isteğinin dürtüsüyle, Balkanlı Hristiyanlar, Müslüman sığınmacıların geri dönememesini ve gitmemiş olanların gitmesini sağlama bağlayacak politikalar izlediler. Yani ekonomik çıkarları da önemli bir rol oynamıştır. Bu politikalar içinde en başarılı olanı, Müslümanların evlerinin yakılıp yıkılması, hayvanların ve yiyeceğin çalınmasıydı. Bütün hayvanları çalınıp evleri tahrip edilince, köylerde yaşayan Müslümanlar, kendileri canlı bırakılmış da olsalar, yiyecek ve barınak bulmak için göçe çıkmak zorunda kalacaklardı. Gerek komitacılar gerek düzenli ordu birlikleri, yıkım için kullanılan birer araçtı. Hızlı bir fetih ilerlemesi sırasında bile, bazı Hristiyan orduları, yakınlardaki her Müslüman köyünü yakıp yıkmak için duraklıyordu. Genellikle de, yakıp yıkmak işi, orduların yanı sıra ilerleyen çetecilere bırakılıyordu³⁰⁶.

Yunanistan hükümeti, işgal ettiği arazideki Müslümanların mallarını ve emlaklarını Hristiyan halka vermeyi düşünmüştür. Bu amaçla Türklerin terk edeceği araziye Rum çiftçiye vermeyi planlamaktaydı³⁰⁷. Yunanlıların Müslüman köylerini yaktıkları, talan ettikleri, Müslümanları kasabalardaki evlerinden çıkarıp bunlara Yunanlı askerleri yerleştirdikleri ve işgal edilmiş yörelerdeki Müslümanların ileri gelenlerini hapsedtikleri, ya da sürdükleri, gerçektir. Yunanlılar, Dedeağaç'taki Türk ve çingene mahallelerini, bu kenti I.Balkan Savaşı'nda antlaşma ile Bulgarlara devretmeden önce, yaktılar. Müslümanlara ve Bulgarlara ait taşınır mallar, ordu tarafından, Yunanistan'a götürüldü³⁰⁸.

Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan'daki Müslüman halk da aynı amaçla göçe mecbur edilmiş, bu göçlerin sonucunda da buralarda Türklerin sayısı gittikçe azalmıştır. Dimetoka-Kulaklı-Kamarlı güzergâhıyla, Kızıldeli vadisi arasındaki bölgede, Beştepe-Pehlivançayı-ı-Karabağ istikametinde sınıra yakın yolları keşfe memur edilen Yüzbaşı Cemil Efendi'den alınan 2 Ağustos 1913 tarihli raporda, *"Bulgarların bu civarı istilâsından 15-20 gün kadar sonra Türk köylerinde mezâlimin başladığını ve Bulgar hükümetinin Hrisiyanlara, Müslümanları katletmek, kalanlarını hicrete mecbur etmek*

³⁰⁶ J. McCarthy, a.g.e., s. 163.

³⁰⁷ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 42.

³⁰⁸ J. McCarthy, a.g.e., s. 163.

suretiyle, arazi ve mallarının kendilerine kalacağını bildirmesi pekçok masum insanın öldürülmesine sebep olmuştur" denilmiştir.

Bundan başka, göçmenlerden alınan bilgilere göre Bulgar ordusu, Türk topraklarının işgali sırasında, Keşan, İpsala, Babaeski, Selanik, Malkara ve Sofulu'da sadece 13 kişinin 395.060 kuruş değerindeki mal ve gayri menkulünü, Sırp ordusu ise Priştine Sancağı'nda toplam dört kişinin 16 000 kuruşluk mal ve hayvanını gasp etmişlerdir³⁰⁹.

Arnavutluk'u istilâ eden Karadağlı askerler, yolları üzerindeki herşeyi yakıp yıkmıştır. İlerledikler yollar boyunca kerestelik ağaçları devirmişlerdir. Korkudan bölgeyi terk etmiş olup daha sonra geri dönen sığınmacılar yakılıp yıkılmadan kalabilmiş az sayıdaki evlerin çatısına koyabilecek kerestelik ağaç bile bulamamıştır. Arnavutluk'ta geniş bir bölge, Sırplarla Karadağlılar tarafından aşağı yukarı aynı zamanda istilâ ve tahrip edildi. Orduların geçişi, canlı kalabilmiş insanlar için gerekli olan herşeyi gerçek anlamda yok ediyordu. Onbinlerce kişi, İşkodra'da ve diğer kentlerde sığınmacı oldu. Kıyımdan geçirilerek öldürülmeyip de canlı kalanların birçoğu, aç kalarak yavaş yavaş daha korkunç bir şekilde ölmekteydi. Arnavut Müslümanlar güvenlik içinde evlerine geri dönebilseler bile, orada kendilerini soğuktan koruyacak çatı, duvar bulamamışlardı. En acil ihtiyaçları olan yiyeceği bile bulamamışlardı. Gelecekte ürün elde edip hasat yapabilmek için az da olsa tohumlukları da kalmamıştı.

İtalyan Yarbay Muricchio'nun iki denetleme turu sırasında çıkarılmış bulunan istatistikler, yalnız Sırp birliklerince kendi işgalleri sırasında köylerden alınmış ve götürülmüş koyunlarla ilgilidir. Bu hayvanların çoğu, kışlamak için, kendi çobanlarınca Makedonya Ovasına (Kosova Polje/Karatavuk Ovası'na) götürülmüş iken çobanlar öldürülmüş, koyunları gasp edilmişti. Lamb'in hesabına göre böylece Türklerin yedi yüz bin koyunu yitirilmiş ve kendileri açlık çekme zorunda bırakılmışlardır.

Manastır Vilâyeti, Balkanlar genelinde Türk köylerinin başına gelen yakıp yıkmaların modeli konusunda iyi bir örnektir. Manastır Vilâyetinin Müslümanları, toplam nüfus içinde % 40'ın biraz üzerindeydiler. Bu durum Manastırın en büyük dinsel toplumunu oluşturduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Yine de, Manastır

---

³⁰⁹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 43.

Müslümanlarının çoğunluğu, Sırplarla Bulgarlar vilâyeti istilâ ettiği zaman, ya öldürüldüler ya da göç etmek zorunda bırakıldılar³¹⁰.

Manastırdaki İngiliz Konsolosu Greig yaşanan olayları şöyle anlatmıştır: “Savaş, Manastır yöresine büyük felâket getirdi. Yalnız Müslümanların yaşadığı köylerin yaklaşık % 80'i ve karışık nüfuslu köylerin Müslüman kesimleri, Manastır kazalarından Kirçevo, Florina, Serfiçe, Kailar, Kozan, Ellassona, Grevena, Neseliç ve Kastoria'da her yerde, ya talan edilmiştir, kısmen veya bütünüyle yakılıp yıkılmıştır. Gorçe ve Dibra (Debre) ilçelerinde Müslümanların önemli zararlara uğradığı bildirilmektedir³¹¹.

Müslüman köylülerin gidecek hiçbir yeri yoktu. Manastırda ve diğer yerlerdeki köylerde Müslüman sığınmacılara sağlanan yardım çok sınırlıydı ve artık barınlamaz olan kendilerine ait olan köylerinde Müslümanların yaşayabilmesinin hiçbir çaresi kalmamıştı.

Sırp hükümeti istese, sığınmacılara tohumluk, tarım araçları, hayvanlar verelebilir, onların yeniden kendi köylerinde tarımsal işletmeciliğe geçmesi sağlayabilirdi. Böyle bir destek Sırpların düşüncelerine aykırıydı. Çünkü onların amacı Türkleri bölgeden uzaklaştırmaktı. Konsolos Greig'in, Müslümanların sahip bulunduğu tahıl ve tohumluk, tıpkı sığırlarının ve hatta evlerindeki ağaçtan çatıların alındığı gibi, Müslümanların elinden alındığını yazmıştır. Sırp hükümeti Türklere hiçbir destek sağlamamıştır. Ama tüm vergileri alma konusunda ısrarlı davranmaktan da geri durmamıştır³¹².

4. Yapılan Mezalimin Sonuçları ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Yunanistan ve Bulgaristan göçe mecbur kalan Türklerin topraklarına, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nden gelen Rum ve Bulgarları yerleştirmeye başlamışlardır. Bulgaristan'ın, Batı Trakya'daki Müslüman ve Rum ahalinin içine 120.000 Bulgar göçmeni yerleştirdiğini bildirmektedir. Bu arada adı geçen devletler işgal ettikleri yerlerdeki Hristiyanların başka bölgelere göç etmesini de yasaklamıştır. Böylece barış için masaya oturduklarında, Avrupa kamuoyuna buralarda Türklerin azınlıkta kaldığını ispatlamayı ve işgal ettikleri toprakların kendilerine bırakılmasını sağlamayı hedeflemişlerdi. Bunu da büyük bir ölçüde gerçekleştirmişlerdi.

³¹⁰ J. McCarthy, a.g.e., s. 165-167.

³¹¹ Greig'den Lowther'a yazı, Manastır 4 Şubat 1913, aktaran J. McCarthy, a.g.e., s. 166.

³¹² J. McCarthy, a.g.e., s. 166-167.

Balkan Savaşları ve sonrasında katliama uğrayan masum Türk halk kitlelerinin kesin sayısı bilinmemektedir. Anap adlı Macar gazetesinin 7 Şubat 1913 günkü sayısında yayınlanan rapora göre, Makedonya'da 60.000 Arnavut ve 40.000 Türk öldürülmüştü. Toplam 100.000 Müslüman yalnız Makedonya' da kılıçtan geçirilmişti. Doğu ve Batı Trakya'da da en az o kadar Türk Müslüman öldürülmüş olabilir. Çünkü Bulgar orduları Trakya'da Türklerin çoğunlukta yaşadığı bölgeleri ezip geçmişlerdir ve Harp Hukuku kurallarına uymamışlardır. Tahminen Balkan Savaşı'nda 200.000 Türk ve Müslüman'ın öldürüldüğünü söylemek çok yanlış olmayacaktı³¹³.

Sistemik katliamlar karşısında, tüm Trakya ve Makedonya Türkleri bir kez daha yerlerinden oynadılar. Canlarını kurtarabilmek için yüzbinlerce Rumeli Türk'ü Anadolu'ya sığınmak için göç yollarına döküldü. Olağandışı bir dönem yaşandığı için Balkan Savaşı göçmenlerinin kesin sayısını tahmin etmek oldukça güçtür. Bulgar işgaline düşen Batı Trakya'dan 200.000 kadar Türk, yerlerinden kaçıp Osmanlı topraklarına sığındığı tahmin edilmektedir. Makedonya'dan da 240.000 Türk göç etmiştir. Bu oranlar dikkate alınırsa Balkan Savaşı'nda toplam 440.000 kadar Türk'ün Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç ettiği ortaya çıkar. Aynı dönemde Balkanların başka yörelerinden kopan göçmenler de hesaba katılırsa, Balkan Savaşları'nda yaklaşık bir milyon kadar Rumelili Türkün yurtlarından sökülüp atıldığı, bu kitlenin 200.000 kadarının savaş sırasında can verdiği, geri kalanın da Anadolu'ya sığındığı söylenebilir³¹⁴.

Dr. Ernestyck tarafından neşredilen *Şarkta Almanya* adlı kitaba göre ise, Balkan Devletleri tarafından katledilen Müslümanların miktarı 500.000'den fazla tahmin edilmektedir. Osmanlı hükümeti boş durmamış, Balkanlardaki bu mezâlimi dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Bunlardan, daha Balkan Harbi devam ederken İstanbul'da kurulan bir "*Tetkik-i Mezâlim Cemiyeti*", yani zulümleri, vahşetleri araştırma derneği, bu insanlık dışı davranışlara ait eserler, belgeler neşretmiştir³¹⁵. Çaresizlik içinde göç etmek zorunda kalan Türklerden katliamdan kurtulanlar olumsuz koşullar nedeniyle yollarda bulaşıcı bir hastalık olan koleradan kaçmaya fırsat bulamamıştır³¹⁶.

³¹³ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, s. 207.

³¹⁴ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1985, s. 53.

³¹⁵ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 44.

³¹⁶ İsmail Bilgin, *Elveda Balkanlar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s.145.

Balkan savaşları devam ederken, savunma hattına yakın köylerden bazılarının uygun yerlere nakilleri lüzumlu görüldüğünden, bu gibi köyler devletçe boşaltılmıştır. Devlet bu gibi ailelerin iskânı için de 30.000 kuruş tahsisat ayırmıştır³¹⁷.

C. GÖÇLERİN BAŞLAMASI VE GÖÇ YOLLARI

Balkan Savaşı'nda da, memleketleri düşman istilâsına uğrayan veyahut düşman hücumuna maruz kalan Türklerden birçoğu kendilerince emin saydıkları Osmanlı Devleti topraklarına, özellikle de İstanbul'a büyük kitleler halinde göç ettiler. Bu sırada, çok sayıda göçmen, bulabildikleri ilk vasıtayla veya yaya olarak önce İstanbul ile Anadolu'nun belli birkaç limanına gelmişler, sonra iç kesimlere taşınmışlardı. Göç esnasında muhacirler yaşadığı sıkıntılara dair birçok eserde bilgiler mevcuttur. Yaşanan sıkıntılar normal şartlar altında bir insanın hayal edemeyeceği kadar kötüydü. Özellikle savaşın 1912 sonbaharında başlamasıyla, Balkanlara özgü soğğun ve yağmurun meydana getirdiği çamurlu yollarda ilerlemek neredeyse imkânsızdı. İnsanlar aceleyle ve ancak bir iki parça eşyasını alarak çıkabilmiş, çoğunun ayağı ya da üstü yarı çıplaktı. Ölüm korkusu bütün mal ve mülkten daha önde geliyordu.

Fransız gazeteci Stephane Lauzanne savaş sırasında yaşanan göç olaylarını şöyle aktarmıştır:

“Evet... Tekrar edeyim. Savaş meydanından daha müthiş bir şey varsa o da çevresidir. Hendeklerdeki cesetler, yolların alt tarafındaki insan kafaları kadar etkilemiyor. İlk kafiyle İstanbul'un 20 kilometre ötesinde rastladım. Ondan sonra ardı arkası kesilmedi. Bazı fakirler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar ufuktan bize doğru; kendilerini kovalayan görünmeyen güçten korkarak, şaşkın ve telaşlı kaçıyor, kaçıyorlardı. Hepsinin iki üç parça ıvr zıvrı vardı. Kimi eşyasını omuzunda, kimi el arabasında taşıyor, götürüyordu. Bazısı da eski bir manda arabasına doldurmuş, sürüp gidiyordu. Hepsinin yüzünde korku izleri, hepsinin halinde şaşkınlık vardı. Köyler hemen hemen boştu. Halkalı'dan geçerken sokaklarda on kişi görmedim. Acaba halk terkedip gitmiş mi, yoksa evlerine mi kapanmıştı?

Şehirden çıktığımız zaman oldukça iyi bir yolu takibe başladık. Yol düz bir ovayı geçiyor ve iki yerde tren yolunu kesiyordu. Hat boyu ile geçtiğimiz yol istisna edilirse çevrede hiç kimse yoktu. Bu boşlukta ve yalnızlıkta rahatsızlık veren bir şey vardı. Toprak

³¹⁷ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 45.

bile ölmüş gibiydi. Hiç bir tarla ekilmemiş, sürülmemişti. Göz alabildiğine kararmış, yanmış otlardan başka bir şey görünmüyordu...”

Fransız gazeteci savaşın acı yüzünü bu şekilde tarif etmiştir³¹⁸.

Bu dönemde İstanbul’da bulunan Alman yazar Wilhelm Feldman’da “ *Düşman tarafından işgal edilen şehir ve köylerden kaçan göçmenleri taşıyan trenler birbiri ardına seferler düzenliyor, vagonların tavanında insanlar yolculuk ediyordu. İstanbul ile Çatalca arasındaki yollar kabileler yüzünden tıkanmıştı.*” diye yazarak canını kurtarmak isteyen halkımızın acıklı durumunu göz önüne sermiştir³¹⁹.

Bulgarlar ile Trakya’da yapılan Kırklareli, Pınarhisar, Lüleburgaz ve Çatalca muharebelerinden sonra yüzbine yakın muhacir topluluğu Türk ordusuyla birlikte her seferinde biraz daha geriye ve neticede İstanbul ve buradan da Anadolu’ya doğru geri çekiliyordu. Çünkü düşman ordusunun yapamadığını arkadan gelen Bulgar komitacıları yapıyor, ondan geriye kalan olursa onu da yerleşik Hristiyanlardan oluşan çeteler tamamlıyordu. Bazı yerlerde ise daha Bulgar ordusu görünmeden Kırklareli, Babaeski ve Pınarhisar yerlisi Bulgar ve Rum çeteleri ortaya çıkmıştı. Bunlar bölgedeki savunmasız Türk köylerine ve muhacir kabilelerine baskınlar düzenleyip dehşet saçarak Trakya’yı etnik temizliğe tabi tutuyorlardı³²⁰. Vokuf İçi ile Hacalı köyünden Ahıryan Pınarı, Subaşı Hekimli’ye kadar olan geniş bir alanda yaşayan Türklerden yakaladıklarının hepsini öldürmüşlerdir. Elli üç Türk köyünden yüzde yirmisi bile kurtulamamıştı³²¹.

Savaş sırasında Babaeski’de bulunan Alman binbaşı Hochwaechter ise o gün gördüklerini şöyle anlatır:

*“İstasyonda korkunç bir hava esiyor. Yerli halkın hepsi kaçmış. Kadın ve çocuklar manda arabalarıyla uzun kollar halinde demiryolu boyunca ya da kestirmeden Tekirdağ’a gidiyorlar. Köyleri yanmış, yersiz yurtsuz günlerce oradan oraya dolaşıyorlar. Karışıklık gittikçe artıyor, manzara tam sefalet ve perişanlık. Çocuklar yarı çıplak, kadınlar çamurda çıplak ayak.”*³²².

Yine Fransız gazeteci Stephane Lauzanne Lüleburgaz Savaşı’ndan sonra göçmenlerin İstanbul’daki durumunu ise şöyle aktarmıştır:

³¹⁸ S. Lauzanne, a.g.e, s. 47- 48.

³¹⁹ Wilhelm Feldman , İstanbul’da Savaş Günleri , Selis Yayıncılık , İstanbul 2004, s. 45.

³²⁰ İ. Artuç,, a.g.e., s. 150.

³²¹ Mehmet Şerif, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, s.48.

³²² G.V. Hochwaechter’in Türklerle Cephe kitabından aktaran, İ. Artuç, a.g.e., s. 132.

“Göçmenler de yolları dolduruyordu. Yavaş yavaş İstanbul kapılarında acaip bir kalabalık göründü. Bütün mülteciler toplanmışlardı. Bir müddet sonra İstanbul'un yolları geçilmez bir hal aldı. Kaba bir örtü ile örtülmüş öküz arabası konvoyu gözlabildiğine uzanıyordu. Her arabada, sandıklar arasında bir saman yığını üzerine kadınlar ve çocuklar uzanmış, yatıyorlardı. Bütün bu zavallılar savaştan kaçmışlar, köylerini terkederek İstanbul'a canlarını zor atmışlar, sokaklarda, meydanlarda ve cami civarlarında açıkta uyuyorlardı.

Aynı zamanda Sirkeci garı da başkente akın eden göçmenlerle doluydu. Biz, bunların uçuk beniz, perişan tavırla soğuk kasım rüzgarına maruz kalarak şehrin meydanlarından, sokaklarından geçişlerini görüyorduk. İşte bunlar askeri yenilginin göçe zorladığı insanlardı. Bunların hikayeleri acıydı. Savaşın feciatini hemen gözler önüne seriyordu”³²³.

Hükümet göçmenlerin sevkياتının düzenli yapılması için, bu işlere nezaret etmek üzere memurlar tayin etmiş ve bunlardan ücret talep edenlerin araştırılarak, gerekli işlemin uygulanması kararlaştırmıştır³²⁴.

Balkan göçleri sırasında Osmanlı ulaşım araçları ve yolları hakkında da kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Karayolu İle Yapılan Göçler

Balkanlarda, Müslüman unsurlar ile Hristiyan unsurlar içice yaşıyorlardı. I.Balkan Harbi esnasında Osmanlı Ordusu'nun savaşı kaybetmesi ile cephe gerisindeki halkın büyük bir telaş içine düşmüştür. Bu yüzden Türk ve Müslüman unsurların çoğunlukta bulunduğu yerlerde bile, cephe gerisinde ordusuz ve hükümete sız kalmış olmalarından doğan büyük bir telaş yaşıyordu. Bu durumdan yararlanmak isteyen Bulgar, Rum, Sırp ve diğer unsurlardan gerek yerli ahali, gerekse Balkan devletlerinin desteklediği çeteler, Müslüman halka karşı büyük bir etnik temizlik ve yağma hareketine girişmişlerdi. Göç etmek zorunda kalan insanlar muhacir konumuna düşmüşlerdi. Her şeylerini kaybetmek pahasına, sadece canlarını kurtarmak için göç eden bu insanlar ulaşım şekli olarak, at ve

³²³ Stephane Lauzanne, a.g.e., s. 61-62.

³²⁴ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 45

öküz arabaları ve yaya olarak karayolunu, vapurlarla denizyolunu ve Trakya'da demiryolunu kullanmışlardır³²⁵.

Bu göç hareketinde halkın çoğu ya doğrudan doğruya kendi imkânlarıyla karayolu ile güvenli gördükleri henüz işgal edilmemiş olan şehirlere ya da karayolunda büyük sıkıntılar çekip ilk güvenli limandan denizyoluyla Anadolu'ya göç etmişlerdi. (Makedonya ahalisinin önce Selanik'e sonra İzmir, Antalya Limanları'ndan Anadolu'ya gelmeleri gibi). Bazı vatandaşlarımız da istasyonlara gelerek, oradan gemi ve trenlerle Anadolu'ya geçmişlerdir³²⁶.

Rumeli'den göçler olduğu gibi Bulgarların Edirne-Çatalca civarına gelmeleriyle Silivri'ye kadar olan yöre halkı da İstanbul veya çeşitli Anadolu şehirlerine çekilmiştir. Priştine'den İstanbul'a gelen göçmenlerin de çok perişan olduğundan bahisle, bir an evvel iaşelerinin sağlanması hususunda Dahiliye Nezâretinden Şehremânetine bilgi verilmiştir³²⁷. Kırklareli, Lüleburgaz ve çevresinden de bir çok muhacir gelmiştir. Bunlardan çoğu Bursa, İzmir, Karesi ve Bandırma'ya sevk edilmiştir. Ayrıca Kırklareli'den karayolu ile yola çıkan bir grup Muhacir(yaklaşık 400 hâne) ise, manda arabalarıyla ancak 17-18 günde İstanbul'a ulaşabilmişlerdir. Bu göçmenlerden bir kısmı Sirkeci'den Üsküdar'a, diğerleri de Mudanya'ya sevk edilmişlerdir. İlk iki günde Mudanya'ya sevk edilen muhacir sayısı 1500'ü bulmuştur. Bunun yanında Kırkkilise ve Lüleburgaz göçmenlerinin pek çoğu İstanbul'da kalmıştır.

Dimetoka, Havsa, Lüleburgaz ve Pavlu (Pehlivanköy) ahali ve memurlarının ise, heyecanlarını teskin edemeyerek, binlerce araba ve hayvanlarla Keşan'a gelmeye başladıkları, Keşan kaymakamı tarafından bir raporla bildirilmiştir. Raporla, muhacirlerin Gelibolu yönüne gittikleri de belirtilmektedir. Nihayet Bulgar çetelerinin Dimetoka'ya taarruzları üzerine, mahallî hükümet heyetiyle ahalisinin Keşan'a geldikleri, Uzunköprü ahalisinin de heyecanlanarak gelmeye başladıkları, ayrıca Keşan halkının Gelibolu'ya doğru harekete kalkıştıkları, Gelibolu mutasarrıflığınca Dahiliye Nezâretine arz edilmiştir. Bulgar ilerleyişi karşısında Çatalca ve civar köyleri de İstanbul tarafına göçe başlamışlardır. Bunun yanısıra Gümülceine'den de Karaağaç yoluyla 200 muhacir

³²⁵ H.Y. Ağanoğlu , a.g.e., s. 160.

³²⁶ Bu göçlerin en önemli merkezi İstanbul'dur. Göçmenler daha sonra İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli bölgelerine nakledilmiştir.

³²⁷ Hikmet, 95, 23 , Teşrin-i evvel 1328 (5 Kasım 1912), aktaran, Ahmet Halaçoğlu, a.g.e., s. 48.

ailesi İstanbul'a gelmiştir. Lüleburgaz, Çatalca, Tekirdağ, Ahtapolu ve Midye'den İstanbul'a gelen muhacir sayısı 100.000'e ulaşmıştır. Bundan başka 20.000 göçmenin daha yola çıktığı haber verilmişti. Bu arada, orduda bulunan nakil araçları, Edirne ve Anadolu'daki göçmenlerin nakline verilmiştir. Anadolu'ya gitmek için vasıta bulamayanların bir çoğu yaya veya arabalarla yollara düştükleri belirtilmiştir. Kavala'da toplanmış olan göçmenlerden 20.000'i Kavala'dan çıktıkları bir sırada, yolda Bulgar çetelerinin hücumuna uğramış, içlerinden 7.000 kişi öldürülmüştür³²⁸.

2. Denizyolu İle Yapılan Göçler

Balkan Harpleri esnasında ve sonrasındaki barış dönemlerinde karayollarıyla ulaşımın çok zor olmasından dolayı, muhacir naklinde denizyolunun önemi artmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin elindeki gemiler çok sayıda göçmeni Anadolu'ya taşımaya yetmediğinden, devlet başta Mısır olmak üzere, Romanya, Avusturya, Rusya, İtalya, Belçika ve İngiltere'den yardım veya kiralama suretiyle gemi istemiştir.

Osmanlı Devleti'nin hem kendi gemileriyle, hem de yabancı bandıralı gemilerle muhacir taşınması ile ilgili pek çok belge bulunmaktadır. Gemilerle muhacir taşınması sırasında taşıma ücreti ve yiyecek giderleri Muhacirin Komisyonu'nca karşılanmıştır. Bu nedenle göçmenlere bu gibi işlerini yapmaları için birer ilmuhaber verilmişti. Buna rağmen, elinde belge bulunduğu halde bazı göçmenlerden gemideki görevlilerce ücret istenmesi gibi yolsuzluklar da yapılmıştır. Hatta bazı görevliler hakkında kanunî takibat açılarak, bu gibi hareketlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde muhacirlerin kullandığı belli başlı limanlar şunlardır: Selanik, Kavala, Dedeğaç, Preveze (Yunanistan), Antivari (Karadağ), Varna, Burgaz, Balçık (Bulgaristan), Köstence (Romanya), Avlonya (Arnavutluk). Muhacirlerin Türkiye'ye giriş yaptıkları limanlar ise başta İstanbul olmak üzere İzmir, Antalya, Mersin, İskenderun, Sinop, Samsun'dur. Ayrıca Marmara Denizi'ndeki Tekirdağ, Gelibolu, Bandırma, Gemlik ve Mudanya limanları muhacirlerin Rumeli'den Anadolu'ya nakledilmelerinde kullanılmışlardır.

³²⁸ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 48-49.

Yunanistan'daki muhacirlerin en önemli toplanma merkezleri Selanik Limanı olmuştur. Burada biriken 40.000 civarında muhacir çoğunlukla İzmir ve İstanbul limanlarına indirilmiştir. 13 Ocak 1913'e kadar iki haftalık süre içinde Selanik'ten 15.000'i İstanbul'a, 8.000'i İzmir'e ve bir kısmı da Anadolu limanlarına olmak üzere toplam 25.000 kişi nakledilmiştir.

Yine Kavala Limanı'nda Bulgar zulmünden kaçarak bekleyen 2.500 muhacir Mısır Hidivi'nin El-Mahruse vapuruyla İstanbul'a ve Hidiviye Kumpanyası'nın Saidiye vapuruyla İskenderiye'ye nakledilmişlerdir. Mısır Hilal-i Ahmer idaresindeki Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Amal vapurları da Selanik-İzmir ve Avlonya-İstanbul arasında defalarca sefer yapmışlardır. Preveze'de kalan 300 muhaciri de yine bu vapur Türkiye'ye taşımıştır. Nakliyat'ta Romanya, Avusturya, Rusya, İtalya, Belçika ve İngiltere'den yardım veya kiralama yoluyla gemi istenmiştir. Ayrıca Yunanistan ile yapılan anlaşmayla muhacirler Yunan vapurlarınca ücretsiz taşınmışlardır. Tabii Yunanlılar bunu bir politika dahilinde işgal ettikleri toprakları Türklerden arındırmak için yapmışlardır. Savaş sonrası dönemde Karadağ'ın limanlarında toplanan 10.000 kadar muhacirden beş altı bin nüfus Güzel Girid ve Yosi adlı vapurlarla Samsun İskelesi'ne doğru yola çıkmış ve diğer yerler muhacirler ile dolduğundan bunların Canik Livası'na çıkarılarak oralarda iskân edilmesi düşünülmüştür. Yine Karadağ'ın Antivari iskelesinden Selanik vapuruyla 2.200 muhacirin hareket ettiği ve bunların İzmir'e gönderilmek istendiği Aydın Vilayeti'ne bildirilmişti.

Karayoluyla Trakya'ya gelen muhacirlerin Anadolu'ya ve İstanbul'a götürülmeleri için Marmara Denizi ve Karadeniz'deki Midye iskelesi de kullanılıyordu. Mesela 12 Nisan 1914 tarihli bir telgrafta, muhacir almak üzere Antalya vapurunun Tekirdağ'a, Güzel Girit vapurunun da Midye'ye gönderildiği bildiriliyordu. İstanbul'a gelen vapurlar şehrin sağlığını korumak maksadıyla muhacirleri indirmeden önce Kavak ve Manastırağzı denilen yerlerdeki tahaffuzhanelere getirerek tıbbi muayene ve fenni dezenfeksiyona tabi tutulduktan sonra şehre girmelerine izin veriliyordu³²⁹. Deniz yolu ile yapılan göçler esnasında İzmir açıklarında bir vapurun torpile çarparak batması sonucu 200 muhacirden 120'si boğularak hayatını kaybetmiştir³³⁰.

³²⁹ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 167- 170.

³³⁰ Mahmut Şevket Paşa Günlüğü , s. 160.

3. Demiryolu İle Yapılan Göçler

Rumeli'deki halkın bir kısmı düşman ilerleyişi karşısında tren istasyonlarına hücum etmişlerdir. Zamanın en önemli kitle taşıma araçlarından olan trenden, asker sevkiyâtı ve demiryolu yetersizliği yüzünden, gerektiği ölçüde faydalanılamamıştır. Demiryolu taşımacılığı daha çok İstanbul'a yakın bölgelerden yapılmaktaydı. Özellikle Edirne yakınlarında meydana gelen çatışmalar sırasında, civar bölgelerdeki halkın savaştan zarar görmemesi için İstanbul'a trenle sevk edildiklerini görülmektedir.³³¹

Kırklareli ve çevre köylerin boşaltılması sırasında Sirkeci ve Kumkapı'ya ikişer tren muhacir getirilmiş olup, sayılarının 1500 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Edirne'den de İstanbul'a 45 vagon göçmenin geldiği ve bunların da Kumkapı istasyonunda indirilerek, Sultan Ahmet semtine gönderildiği bildirilmektedir. Bundan sonra da Edirne'den muhacir nakli sürdürülmüştür. Nitekim Edirne ve Kırcaali civarında 35 vagon kadar muhacir yine İstanbul'da Kumkapı istasyonuna indirilmiş ve belediyece hazırlanan arabalar ile Sultan Selim civarındaki boş evlere yerleştirilmişlerdir. Edirne'deki subay ailelerinin de Bulgaristan'dan temin edilecek vagonlarla Çatalca'ya sevkedilmeleri kararlaştırılmıştır.

Edirne'de beklenen binlerce muhacir, askerî nakliyata ayrılması sebebiyle tren bulamamaktaydı. Muhacirlerin perişan durumlarından ve akınından, İstanbul halkının morali bozulmasın diye muhacirler Yedikule İstasyonu'nda trenlerden indirilerek Edirnekapı ve civarına yerleştirilmişlerdir.

Trenle nakledilen muhacirlerden ücret alınmıyor, devlet, Şark Demiryolları Şirketi'ne ödeme yapıyordu. Ancak 30 Eylül 1913 tarihli Meclis-i Vükela kararında harp esnasında ve harpten sonra naklolunan muhacirler için istenen bir milyon kuruşa yakın meblağ hükümetçe çok fazla bulunmuştur. Şirketin taşıdığı muhacirlere dair bir belge gösteremediği, bu vasıta ile gelebilecek muhacir adedine nispetle istenen paranın çok fazla olduğu, hatta bazı yolculardan para alındığı, bu miktarın ödenmesinin mümkün olmayıp bu konuda bir soruşturma açılması kararına varılmıştır. Zaten zor durumda olan devletin bu tür fazla hesapları ödemesi mümkün değildir³³².

³³¹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 61.

³³² H.Y. Ağanoglu, a.g.e., s. 166.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN GÖÇMENLERİ İSKÂN SİYASETİ

A. BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDEKİ GENEL İSKÂN SİYASETİ

Osmanlı Devleti'nde iç kesimlere doğru yapılan göçler 1683 II. Viyana kuşatması ve 1699 Karlofça Antlaşması yılları arasındaki başarısız savaşlardan sonra başlamıştır. II. Viyana kuşatmasından sonra Bosna-Hersek ve Tuna kıyısı ülkelerinde merkezî bir otorite boşluğu ortaya çıkarmıştır³³³. Kaybedilen topraklarda yaşayan Türk ve Müslüman halk iç kesimlere göç etmek zorunda kalmıştı. Bu savaşlar neticesinde Üsküp ve civarından kaçan halk, Sofya ve Serez'e doğru göç etmişti. Fazıl Mustafa Paşa'nın Sadaret'e gelmesiyle (25 Ekim 1689) ahali yerlerine döndürülmüştür. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Kırım'ın kaybedilmesiyle baskı altında kalan halk Anadolu'ya ve Rumeli'nin çeşitli yerlerine göç etmişti. 1789-1790 yıllarında en şiddetli göçler yaşanmıştır. 1800'lere kadar devam eden göçler sonunda 500.000'e yakın insan yaşadığı yerleri terk ederek muhacir durumuna düşmüştür³³⁴.

XIX. yy. sonlarına doğru iç göçler daha da artmıştır. 1856-1865 yılları arasında yaklaşık iki milyondan fazla göçmenin gelmesi, devletin yaşadığı zorlukları göstermesi bakımından önemlidir. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisi sonucunda Sırp, Hırvat, Rum ve Bulgarlar da bundan etkilenerek Türk ve Müslümanlara karşı yaptıkları mezalimi arttırmıştır. 1806-1812 arasında 200.000'e yakın Müslüman, muhacir durumuna düştü. Artan muhacir sorunları karşısında Şehremaneti'nin yetersiz kalması üzerine, 5 Mayıs 1860'da padişaha arz edilen bir tezkire ile ilk defa Muhacir Komisyonu oluşturuldu. 1878 senesinde 150.000'e yakın muhacir Anadolu'nun çeşitli yerlerine bu komisyon tarafından gönderilmiştir.

Avusturya'nın yaptığı çeşitli zulümler ve göç ettirme taktikleri sonucunda, 1882-1900 yılları arasında 120.000 kadar Boşnak Osmanlı Devleti topraklarına göç etmiştir.

³³³ İlber Ortaylı, *Üç Kitada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s.75.

³³⁴ Y. Halaçoğlu, a.g.e., s. 41-42.

Bu muhacirlerin çoğu İstanbul'da, Üsküdar ve Beykoz'daki çiftliklere; Rumeli'de ise Üsküp ve İşkodra'da, Anadolu'da da Ankara ve Bursa civarlarına iskân edilmişlerdir³³⁵.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti yoğunlukla karşılaştığı göçmenlerin iskân problemlerini önem verdiği yeni bir siyaset dahilinde yürütmeye çalıştı. Askerî bir kordon oluşturmak amacıyla gelen göçmenler genellikle Rumeli'ye yerleştirilmeye çalışılıyordu. 93 harbinden sonra kaybedilen topraklardan göç edenler Yanya, Tırhala, Selanik, Edirne, İstanbul arasında kalan köy ve boş arazilere yerleştirilmiştir. Bu siyasetin başarıya ulaşabilmesi için II. Abdülhamid Rumeli'den Anadolu'ya muhacir sevkini yasaklamıştır. 1879 yılında, Şarkî Rumeli'ye göç eden Rum ve Bulgarlar'dan geri dönenlerinin sayısının 20.000 civarına çıkması karşısında II. Abdülhamid, bunların yerine bölgeye devlete sadık Müslüman ahalinin yerleştirilmesini istemiştir. Ayrıca bu göçmenlerin Rumeli'deki işgal edilmeyen Türk topraklarına yerleştirilmeye çalışılmasının diğer bir sebebi de, hem göçmenlerin daha az sorunla karşılaşmaları, hem de yakın bölgelere iskân yapılması dolayısıyla devlet açısından daha az masraf yapmak demektir. Yani işin ekonomik boyutu da göz önüne alınmıştır.

Göçmenlerin bir kısmı da jeostratejik açıdan önemli noktalara iskân edilmeye başlandı. Çanakkale Boğazı çevresindeki Müslüman köyleri zamanla harap olup dağıldığı için, bölgenin nüfusunun büyük bir çoğunluğu Rumlardan oluşuyordu. Boğazın savunması açısından bölgenin Türkleşmesi veya en azından Rumlar ile Türkler arasında bir nüfus dengesinin oluşturulması gerekiyordu. Bu nedenle Çanakkale Boğazı çevresine muhacir iskân edilmeye çalışılmıştır³³⁶.

93 Harbi sonunda muhacirler İstanbul'da birikince devlet vilayetlerdeki boş arazilerin belirlenmesini istemiştir. Yapılan çalışmalar sonunda 10.425.881 dönüm boş arazi tespit edilmiştir. Ancak Diyarbakır, Van, Musul, Halep, Bağdat, Basra Vilayetleri'ndeki 8.807.035 dönüm arazi kuraklık sebebiyle verimli olmaması ve İstanbul ile Rumeli'ye uzak olması dolayısıyla iskâna elverişli bulunmamış ve muhacirlerin büyük bir kısmı Edirne, Aydın, Selanik, Konya, Ankara, Kastamonu ve Hüdavendigâr (Bursa) Vilayetleri'ne gönderilmiştir³³⁷.

³³⁵ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 100.

³³⁶ N. İpek , a.g.e., s. 156.

³³⁷ N. İpek , a.g.e., s. 165-168.

Balkan Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti Rumeli'deki topraklarını elde tutabilmek amacıyla bölgedeki Türk nüfusu arttırmak istemiştir. Avusturya-Macaristan'ın, Bosna- Hersek'i ilhak etmesi üzerine Boşnaklar Osmanlı topraklarına doğru göç hareketi başlatmıştır. Bu muhacirlerin bir Müslüman çoğunluk meydana getirmek maksadıyla Makedonya'ya yerleştirilmesi düşünülmüştü. İskân planları o şekilde hazırlanmıştı. Boşnak muhacirler mevcut Türk halkıyla birleştirilecek böylece Hristiyanlar ile Müslümanları birbirinden ayıran kordonlar meydana gelecekti. Fakat bu muhacirler bir takım ihmalcilik ve koordinasyon bozukluğu sebebiyle, kendilerine ayrılan yerlere gelince hiçbir şeyin hazırlanmadığını görmüşlerdi. Bunun üzerine geldikleri yerlere geri dönmüşlerdi. Bâb-ı Âlî 1912 yılında da bir kangren haline gelmiş Makedonya meselesini halletmek için buraya iki milyon Müslüman yerleştirerek sorunu kökünden çözümlenmeyi düşünmüştü³³⁸.

Devletin yürüttüğü yerleştirme siyasetine en güzel örneklerinden biri ise, o zamanki Yunanistan sınırına komşu olan Preveze Sancağı'na bağlı Parga çiftliğinin yabancıların eline geçmemesi için stratejik önemi değerlendirilerek Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri'nden gelen teklif üzerine satın alınmasıdır. Çiftlik sahipleri ile anlaşılıp bedeli muhacirin tahsisatından karşılanmak üzere 24 Nisan 1912'de 15.000 liraya satın alınması kararına varılmıştır. Ancak mevcut ödenekte yeterli miktar bulunmadığından avans olarak 500 lira verilmiş ve arta kalan bedelin ertesi sene muhacirin tahsisatından karşılanması uygun görülmüştür. Bu çiftlik Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınarak muhacir iskânına ayrılmıştır³³⁹.

B. BALKAN SAVAŞLARI VE SONRASINDA GENEL İSKÂN SİYASETİ

1. Türklerin İskânı

Türkler, Arnavutlar ve Boşnaklar, Rumeli'den göçeden Müslüman ahali arasında yer alan en önemli üç unsurdur. İrkî ve kültürel açıdan çok farklı özelliklere sahip bu etnik grupları birbirine bağlayan en önemli nokta İslâmiyet'tir. Osmanlı Devleti ise millet sistemi ile yönetildiğinden bu insanlar nüfus sayımlarında II. Abdülhamid'in İslâm Birliği siyaseti kapsamında Müslümanları bir arada tutarak güçlendirmek maksadıyla Müslüman

³³⁸ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 105-106.

³³⁹ BOA., MV. 164 / 22. 24 Nisan 1912 tarih ve 494 sayılı Meclis-i Vükela kararından naklen , H. Y. Ağanoğlu'nun a.g.e., s. 107.

olarak kaydediliyordu³⁴⁰. Buna rağmen devlet gelen Müslüman unsurları yerleştirmede farklı iskân siyasetleri takip etmiştir.

Örneğin Türk unsurunu genellikle İzmir, Edirne, Adana ve Karesi'ye (Balıkesir) yerleştirmeye özen göstermiştir. Bununla ilgili İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti'nin 11 Temmuz 1915 tarihinde Diyarbakir Vilayeti'ne çektiği telgrafta *"şimdiye kadar gelen Türk muhacirinin kısm-ı azamı hükümetçe takip edilen siyaset-i iskâniye neticesi olarak İzmir, Edirne, Karesi ve Adana'ya yerleştirilmişlerdir"* denilmektedir³⁴¹.

Göç eden muhacirlerden devletin ihtiyaçları doğrultusunda ekonomik alanında da faydalanmak istenmiştir. Mahmut Şevket Paşa tutmuş olduğu günlüğünde, Rumeli Türkleri'nin Anadolu'ya iskânı ile ekonomimize getirebilecekleri olumlu katkı sağlamak yönündeki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir.

"Rumeli'den gelen göçmenlerin iskân edilmesi için Konya Ovası'nın sulanmasını istedim. Onları buraya yerleştirmeyi düşünüyorum." demiştir³⁴².

Yine aynı günlükte; *"Balkanlardaki 3 milyon Türk'ün Anadolu'ya yerleştirilip, yerleştirilemeyeceği hususunda incelemelerde bulundum. Bu iş için en az 3 milyon altın lazımdı. Zaten bu iş tedricen ve çok uzun müddet zarfında olabilirdi. Bir kısım muhacirleri Üsküdar ile İzmit arasına yerleştirmek ve bu mintıkayı meyve bahçesi haline getirmek istiyordum. Böylelikle bütün Avrupa'ya meyve ihraç etmemiz pekala mümkündü."* diyerek göçmenlerin iskânı ile ilgili düşüncelerini açıklamıştır³⁴³. Buradan anlaşıldığı gibi düşünce olarak hükümet olumlu adımlar atmak istemiştir. Ancak maddi nedenlerden dolayı bu fikirler hayata geçirilememiştir.

Daha sonraki dönemlerde de muhacirlerin üretime katılması için çalışmalar devam etmiştir. Bağ, bahçe ve zeytin üretiminin yapıldığı vilayetlere talimatlar gönderilerek bölgede yaşayan Rumeli muhacirlerine zeytincilik ve dutçuluğun öğretilmesi istenmiştir³⁴⁴.

Balkan Savaşı'ndan sonra Rumeli'deki Rumların, Batı Anadolu'da çoğunluğu Rumlar lehine gerçekleştirmek için, aileleriyle İzmir ve Balıkesir çevresine gelerek buraya yerleştikleri tespit edilmiştir. Bu durum göz önüne alınarak, Anadolu sahillerinde

³⁴⁰ II. Abdülhamit devleti dağılmaktan kurtarmak için İslâmcılık fikir akımını uygulamak istemiştir.

³⁴¹ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s.109.

³⁴² Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, Arba Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 51.

³⁴³ Aynı eser, s. 135.

³⁴⁴ BOA. DH. UMVM., 77/ 38., Dahiliye Nezaretinin Talimatnamesi, 21 Haziran 1917.

Rum nüfusun artmasını önlemek amacıyla da Osmanlı hükümeti Rumeli'den gelen göçmenlerin bir kısmının da bu gibi yerlere iskânını kararlaştırmıştır. Bunun için ise, ya Rum köyleri istimlâk edilerek muhacir iskân edilmiş, yahut da Rum köylerinin civarında bulunan mîriye ait arazi ve arsalar göçmenlere verilerek oralarda iskânları sağlanmıştır³⁴⁵.

Hükümet iskân politikasında Türk nüfusun azaldığı yerleri takviye etmeyi de düşünmekteydi. Edirne Vilayeti Türklerin çoğunlukta yaşadığı bir bölgeydi. Ancak savaş nedeniyle bölgeden Türk göçleri yaşanmaktaydı. Bu konuda Başkumandanlıktan Sadarete gönderilen bir yazıda *"Bu havalide Müslüman Türkler her ne kadar çoğunluğu oluşturmaktaysa da, bunlar her muharebede göç ederek gittikçe azalmaktadır. Buna karşılık ikinci derecede çoğunluğu teşkil eden Rumların nüfusu gittikçe artmaktadır. Bu duruma mahal bırakmamak için Makedonya ve Trakya'nın diğer kısımlarından hicret etmekte olan ahalinin keşif suretiyle buralarda iskânı için her sancak dahilinde mülkiye ve askeriyeden bir komisyon teşkil edilerek vilayet dahilinde nerelere ne kadar muhacir iskânının araştırılmasına çalışılması"* istenmektedir. Böylece Müslüman nüfus artacak, seferberlik sırasında Anadolu'ya muhtaç olmadan, buradaki kolorduların ihtiyaçlarını kendi bölgesinden karşılanacaktı³⁴⁶.

Türk nüfusun çoğunluğu devam ettirmesini sağlamak için tedbir olarak göç etmeleri önlenmek istenmiştir. 14 Haziran 1914' te talimat verilerek Edirne'de iskân edilmiş olan muhacirlerin bölgeden ayrılmaması için tedbir alınması istenmiştir³⁴⁷.

Yine nüfus dengesini sağlamaya yönelik şu çalışmalar yapılmaya çalışılmıştır. Gelibolu yarımadası, Ayvalık, Edremit gibi yerlerde Rum nüfusun yoğun olduğu tespit edilmiştir. Bu konuya dikkat çekilmesi için Başkumandanlıktan gelen talepler Sadaret'e sunulmuştu. Sadaret de konuyu Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Bu yazıda, çeşitli unsurların karışık olarak yaşadıkları Gelibolu yarımadası, Ayvalık, Edremit gibi yerlerde dengenin Müslümanlar lehine sağlanması maksadıyla Rumeli'den gelecek muhacirlerin öncelikli olarak bu yerlerde iskân edilmesine dikkat edilmesi istenmiştir³⁴⁸.

³⁴⁵ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 116.

³⁴⁶ ATASE Arşivi K.252. D. 264. F. 94, 4 Eylül 1329 (17 Eylül 1913) tarihli belgeden nakleden A.Halaçoğlu, a.g.e., s. 116.

³⁴⁷ BOA. DH. EUM.LVZ., 21/ 102, Dahiliye Nezaretinden Edirne Vilayetine gönderilen emir, 14 Haziran 1914.

³⁴⁸ H. Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 110.

Bu arada bu uygulamanın yapıldığı yıllarda Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısına bakılacak olursa, hiç bir yerde gerek Rumların, gerekse Bulgarların Türkler karşısında kesin bir çoğunluk oluşturmadığı görülmüştür³⁴⁹. Osmanlı kayıtlarında Rumeli'de bile 1912 Balkan Harbi sonunda Batı Trakya ve Rodoplar da dahil olmak üzere, bu bölgede yaşayan Türk nüfusu mesela Bulgarlara göre Bulgaristan'da daha fazla görülüyor. Tuna vilayetinde 1.130.000 Bulgar'a karşılık 1.120.000 de Türk nüfus bulunuyordu. Doğu Rumeli vilayetinde ise 483.000 Bulgar'a karşılık 681.000 Türk nüfusu vardı. Bugün bu nüfusun önemli bir kısmı erimiştir. Bölgede yaşayan Türkler, Türkiye'ye göç etmek mecburiyetinde kalmıştır³⁵⁰.

Türk muhacirler Marmara Denizi sahilleri ile adalarında Rumlardan tahliye olan köylere yerleştirilmiştir. Bu politika gereği Midilli ve Girit Adaları'ndan gelen muhacirler ile daha önceden geçici olarak yerleştirilen bazı muhacirlerin Marmara Adaları'yla sahillerindeki boşaltılan köylere iskânına dair Muhacirin Müdüriyetinden Karesi Mutasarrıflığına bir telgraf gönderilmiştir. Yine aynı konulu bir başka telgraf da Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderilmiştir. Türk muhacirlerin Adana'ya yerleştirildiklerine dair diğer bir belgede ise Konya'ya bağlı kazalarda misafir edilen 78 hane Türk muhacirin yerleştirilmek üzere Adana'ya gönderilmeleri ve neticeden bilgi verilmesi istenmiştir³⁵¹.

Macar araştırmacı Bela Horvath Birinci Dünya Savaşı öncesi Anadolu seyahati sırasında Konya'da vatanlarını terk ederek büyük eziyet çeken göçmenlerin durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Hürriyet Meydanı'nı geçip konağa³⁵² ulaşmak zor olmuyor. Son derece büyük binanın geniş koridorlarında ve merdivenlerinde bekleyen kederli insanlarla karşılaşıyoruz. Çoluk çocuk ortada kalan ve kendilerine yerleşecek bir avuç toprak gösterilmesini bekleyen bu insanlar Balkan'dan gelen muhacirler. Şehir bu göçmenlerle dolu. İstasyon çevresinde, resmi binalarda, avlularda ve meydanlarda bohça ve denklere başında bekleyen kadınlarla, eli yüzü kirli çocuklarla, yere çömelmiş ve sessizce bekleyen

³⁴⁹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 116.

³⁵⁰ Mehmet Saray, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye Açısından Stratejik Önemi”, *650. Yıl Sempozyumu, Türklerin Rumeliye Çıkışının 650.Yıldönümü*, Rumeli Dernek ve Vakıfları Yayınları, İstanbul 2002, s. 188-189.

³⁵¹ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 110.

³⁵² Konya Hükümet Konağı'na giderken gördüğü manzaradan bahsetmiştir.

(ve hükümetin çözüm bulmasını sabırla bekleyen) erkeklerle karşılaşıyorsunuz. Kimbilir insanlar bu ucu bucağı belli olmayan eşya ve denk kargaşası arasında kendilerininkini nasıl buluyorlar? Makedonya'da kana susamış vahşi Sırplar tarafından kimbilir kaç yakını öldürülen bu zavallı insanlar şimdi resmî dairelerin koridorlarında dizilip birilerinin kendileriyle ilgilenmesini bekliyorlar. Bu binanın koridorlarında, insan aklının kabul edemeyeceği sefalet içinde aileler yaşıyor, anneler çocuklarını emziriyor, yemek yiyor, yatıyor ve hayatlarını sürdürmeye çalışıyorlar.”³⁵³.

1854-1914 yılları arasında Konya'ya 12.900 Rumeli menşeli muhacir sevk edilmiştir. Bu muhacirlerin bir kısmı Konya'ya yerleştirilmiştir. Bazıları ise Antalya, Isparta ve Niğde civarına yerleştirilmiştir. Konya Vilayetine yerleştirilen muhacirler zamanla yerli ahâlden etkilendikleri gibi aynı zamanda yerli ahâliyi de etkilemişlerdir³⁵⁴.

Devlet bazen de belli bölgelerden Türk dahi olsalar muhacir kabul etmemiştir. Bu bölgeler içinde en önemli sırayı Batı Trakya almaktadır. Hükümetin, henüz Batı Trakya'nın geri alınabileceği ümidini kaybetmemesi sebebiyle buradaki Türk çoğunluğun varlığının devam etmesi açısından böyle bir kararın alınmış olması mümkündür³⁵⁵. Bu dönemde Batı Trakya'da tahmini olarak 500.000 civarında Türk ve Müslüman yaşamaktadır. Buna karşılıklı Bulgar nüfusu 60.000'i geçmiyordu³⁵⁶.

Bu konudaki bir belgede "*Garbi Trakya'dan İslâm ve Hristiyan birçok eşhasın dahil-i vilayete hicret etmeği ve yerleşmeyi kolay bularak bu tarafa gelmekte oldukları haber veriliyor. Şu hal takip ettiğimiz siyasete mugayir bulunduğundan bu suretle o havaliden gelen Müslim ve Gayrimüslim muhacirin katiyen kabul edilmemesi mütemennadır*" denilmekteydi³⁵⁷. 17 Mart 1914 tarihli belgede Batı Trakya'dan gelen muhacirlerin kabul edilmesinin takip edilmekte olan siyasete aykırı olduğu belirtilerek iskân edilmemeleri istenmiştir³⁵⁸. Bu uygulamanın amacı Batı Trakya'daki Türklerin sayısının azalmasına engel olmaktır.

³⁵³ Bela Horvath, *Anadolu 1913*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 13.

³⁵⁴ Muammer Gül, Atilla Bayram, Oğuzhan Hakkoyunmaz, *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı*, Konya İl Emniyet Müdürlüğü Arge Yayınları, Konya 2003, s. 441-442.

³⁵⁵ H. Y. Ağanoglu, a.g.e., s. 111.

³⁵⁶ Abdürrahim Dede, *Balkanlarda Türk İstiklâl Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul 1978, s. 67.

³⁵⁷ H. Y. Ağanoglu, a.g.e., s. 111.

³⁵⁸ BOA.DH.KMS., 18/ 3, 17 Mart 1914. Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyetine tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen telgraf, Bkz. H.Y. Ağanoglu, a.g.e., s. 111.

Göçmenlerin gerek buldukları yerlerde, gerekse nakil sırasında karşılaştıkları zorlukların yanında, Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu mâlî sıkıntı yüzünden, bunlara gereği gibi yardım yapılamamıştır. Bunun için istilâya uğrayan yerlerdeki halkın göçünü geçici olarak durdurmaya çalışmıştır. Buna bir örnek olarak, Rodop halkının göçüne, hazinenin durumu uygun olmadığından izin verilmemiş ve şimdilik yerlerinde kalmaları uygun görüldüğü kendilerine bildirilmiştir. Bundan başka, Rumeli'den gelen ve gelecek olan göçmenlerin iskânı temin edilinceye kadar, Bosna-saray ve Adakale taraflarından göçe müsâade olunmaması yolunda kararlar alınmıştır³⁵⁹.

Savaş sonrası mezalimden kaçanlar olduğu gibi mübadele sonucu yer değiştiren göçmenlerde olmuştur. 1913 yılında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında mübadele gerçekleşmiştir. Edirne'nin II. Balkan Savaşı'ndan sonra geri alınmasıyla Balkan Savaşı sırasında hıyanetleri belirlenenlerin memleketten temizlenmesine karar verildi. Mübadele şartlarını görüşmek amacıyla altısı Türk dokuzu Bulgarlardan oluşan heyet 2-15 Kasım tarihleri arasında Edirne'de toplanmıştır. Komisyonun çalışmaları sonucunda Bulgaristan'dan 48.570 Müslüman ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan 46.764 Bulgar'ın yer değiştirmesine karar verilmiştir³⁶⁰.

Osmanlı Devleti, Bulgarların göç ettirilmesinden sonra boşalan topraklara Müslüman muhacirler yerleştirmek için çalışmalar yapmıştır. Muhacirin Müdüriyeti bu konuyla ilgili olarak Karesi Mutasarrıflığı ile temasa geçmiştir. 31 Mart 1914 tarihli bir telgrafta Bulgaristan'a hicret edenlerden boşalan yerlere muhacirlerin yerleştirilmesinden önce arazilerin kıymetlerinin belirlenerek bir defterle Muhacirin Müdüriyetine bildirilmesi istenmiştir³⁶¹.

Edremit ve Burhaniye'de açıkta kalan ve yerleştirilemeyen muhacirlerin boşalan Bulgar köylerine yerleştirilmeleri isteniyordu ve bu iş için gerekli olan elli bin kuruşluk havalenin postaya verildiği belirtiliyordu.

Aynı şekilde 1914 yılında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında da mübadele gerçekleşmiştir. 27 Nisan 1914 tarihinde iki devlet arasında müzakereler başlamıştır³⁶².

³⁵⁹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 62.

³⁶⁰ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 121- 122.

³⁶¹ BOA. DH. ŞFR. 39 / 133 , 31 Mart 1914 tarihli şifre telgrafını nakleden H.Y.Ağanoğlu, a.g.e., s. 123.

³⁶² H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 123.

2. Boşnakların İskân

1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra az da olsa Bursa ve civarına Boşnak göçmenleri gelmiştir. Bunlar Samanlı Dağlarında, Karamürsel-Orhangazi arasında iskân edilmişlerdir. Daha sonra da Boşnak göçleri devam etmiştir.

Osmanlı Devleti, Boşnak göçmenleri yerleştirirken gelişigüzel hareket etmemiştir. Boşnak muhacirlerin yerleştirirken uyum zorluğu çekmemeleri için bazı tedbirler almıştır. Arnavutların olduğu gibi Boşnakların da lisan ve adetlere uyum göstermesi için tedbirler alınmıştır. Konya'ya bağlı kazalarda misafir edilen Boşnak muhacirlere de kısa zamanda lisan ve milli adetleri Türkiye'ye uyum göstermeleri gayesiyle Diyarbakır ve Sivas vilayetlerinde dağıtılarak iskân edilme politikası uygulanmıştır.

Birinci Dünya Harbi öncesinde göç etmek üzere olan 250 hane kadar Boşnak muhacirin yerleştirilmesi ve mümkün ise sahil yerlerden iskân yeri bulunması için İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti çeşitli vilayetler ile yazışmıştır. Bari Limanı'ndan hareket eden 250 hanede toplam 2000 kadar Boşnak muhacire uygun yer bulunmasından sonra Karesi'ye yerleştirilmişlerdir. Talat Paşa, gönderdiği bir telgrafta Arnavut ve Boşnakların Türklerin arasına yüzde on (% 10) oranında yerleştirilmesini istemiştir³⁶³.

Boşnakların bir kısmı İzmit'te toplanmıştır. Daha sonra İzmit'teki Boşnak muhacirlerin büyük bir kısmı iç bölgelere gönderilmiş geri kalan küçük bir kısmının İzmit'te iskân edilmelerine izin verilmiştir.

Gayrimüslimlerden kalan ev ve arazi miktarı önceden öğrenilerek buralara gönderilecek Boşnak muhacirlerin miktarı tespit edilmeye çalışılmıştır. 1915 Ekim ayında, arazi durumuna göre Arnavut ve Boşnak muhacirlerin Ankara'da iskân edileceği İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından dile getiriliyordu. Aynı şekilde Hüdavendigâr vilayetindeki Boşnaklar'ın Sivas'a gönderilmek üzere öncelikle Ankara'ya sevklerinin gerektiği, 10 Ağustos 1915 tarihinde İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından Hüdavendigâr valiliğine iletiliyordu.³⁶⁴

³⁶³ H. Y. Ağanoglu , a.g.e., s. 117.

³⁶⁴ F. Dünder , a. g. e. , s. 126.

3. Arnavutların İskânı

Osmanlı Devleti Arnavut muhacirlere karşı uyguladığı iskân siyasetinde de Bosnalı göçmenlerde olduğu gibi birtakım tedbirlere başvurmuştur. Devlet, Arnavutların bazı şehirlere iskânını yasaklamıştır. Arnavut ve Boşnak muhacirlerin, yerleştirilmesi esnasında dağıtılarak iskân edilmelerini uygun görmüştür. Bunun nedeni bu unsurların kısa zamanda, Türk örf ve adetlerine kolaylıkla uyumlarının sağlanmak istenmesidir. Bununla birlikte Arnavut muhacirlerin yerleştirildikleri yerlerdeki yerli halkla da bir takım uyumsuzluklar içinde oldukları görülmüştür. Bu nedenle Arnavutların, bir bölgede yoğunlaşmalarına müsaade edilmemiştir. Balkanlara uzak bölgelere iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır.

30 Eylül 1914 tarihli bir tamimle Arnavutluk muhacirlerinin yasak bölgelerde iskânına izin verilmemesi ve yerleştikleri bölgeden ayrılmaları istenmektedir. Öncelikle Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları ve cepheye yakın yerleşim yerlerinde biri olan Çatalca, Arnavut muhacirlere yasaklanmıştır. Çatalca'da bulunan Arnavut muhacirlerin miktarına, buraya ne zaman geldiklerine, emlak ve arazi sahibi olanlar ve yerli ahali ile evlenenlerin ne kadar olduğuna dair yerel memurlardan bilgi istenir. Arnavut olup da, memuriyet gibi görevlerle yasak mntıklarda bulunanların ve yerli ahali ile evlenmiş olanların Tâbiyet-i Osmaniye'yi kabul ettiklerine dair kendilerinden alınacak beyanname üzerine yerli sicile kayıtlarının yapılmasına izin verilir³⁶⁵.

Arnavut muhacirler yerleştirildikleri yerlerde durmayıp büyük şehirlere göç etmekteydiler. Bu yüzden İzmir ve İstanbul, hükümet tarafından Arnavutlara yasaklanmıştır. Devletin büyük şehirlere Arnavut yerleştirmemesinin iki nedeni vardı. Bunlardan birincisi Arnavutların ulaşım açısından, Balkanlara uzak bölgelere yerleştirilmesinin daha az problem çıkaracağı siyaseti takip edilmekteydi. İkincisi ise yeni problemlerin çıkmasını engelleyerek büyük şehirlerin güçlüklerine yeni güçlükler eklemek istenmemesidir³⁶⁶. Hükümet, Arnavut muhacirlere karşı çok dikkatli davranarak özel bir siyaset takip etmiştir. Çıkarılan bir tamimle Arnavut muhacirlerin yasak bölgeye yerleşmelerine engel olunması istenmiştir³⁶⁷.

³⁶⁵ F. Dünder , a.g.e. , s. 114.

³⁶⁶ H.Y. Ağanoğlu , a.g.e.,s.113.

³⁶⁷ BOA. DH. EUM.MTK., 44 / 22, Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyetinden vilayetlere gönderilen tamim, 29 Ağustos 1914.

Konya Vilayeti'ne bağlı Ereğli, Karaağaç, Ilgın, Akşehir, Saidili, Karaman kazalarında misafir olarak bulundurulan 64 hane Arnavut muhacirin de Sivas ve Diyarbakir Vilayetleri'nde boşalan köylere vilayetlerle haberleşerek sevk edilmeleri ve yerleştirilmeleri uygun görülmüştür. Değişik vilayetlerde dağınık halde bulunan ve henüz iskân edilmemiş olan Arnavut muhacirlerin acilen Diyarbakir Vilayeti'ne sevk edileceği ve dağıtılarak yerleştirilmeleri meselesi yine Muhacirin müdüriyetince takip edilen siyaset gereği Diyarbakir Vilayeti'ne haber verilmiştir. Muhacirin Müdüriyetince, Hüdavendigar Vilayeti'ne gönderilen başka bir telgrafta Sivas'a yerleştirilmek üzere Ankara'ya gönderilmeleri gereken Arnavutlar'dan kalanların da Ankara'ya sevk edilmesi bildirilmiştir³⁶⁸.

Dahiliye Nezareti, 18 Mart 1915 tarihli bir tamimde, Arnavut muhacirlerin Edirne, İstanbul, İzmir vilayetleriyle Karesi ve Kale-i Sultaniye'ye toplu olarak yerleşmelerine “men olmak üzere ittihaz edilen tedabir-i idariye yalnız lisan-ı madirazdaları (ana lisanları) Arnavutça olup Türklük ile hiçbir alakasıyla ve münasebet-i irkiyeleri bulunmayan cemaat-i malume efradına münhasır” olduğu belirtilerek gerek hicret ve gerek iltica ederek gelenlerin menatik-ı memnuada müteferrikan iskânlarına mahzur görülmeyerek “aslen ve lisanen Arnavut olup menatik-ı memnuada iskânlarına zabtiyece mahzur görülenlerden maadasının menatik-ı memnua haricinde kalan vilayetlere sevk edilerek oralarda müteferrikan iskânları” isteniyordu. Yani bu tamimde Edirne, İstanbul, İzmir vilayetleriyle Karesi ve Kale-i Sultaniye'ye (Çanakkale) Arnavutlardan, ana lisanları Arnavutça olan ve Türklükle ilgisi olmayanların başka bölgelere yerleştirilmesi istenmektedir.

Hükümet, Arnavut muhacirleri önceden belirlediği mıntikalara iskâna büyük özen gösteriyordu. Ancak, bazı Arnavutların kendilerine yasaklanan bölgelere yerleşerek buralarda mesken inşa ettikleri gözlenmiştir. Yerel yetkililerin, bu duruma seyirci kaldıkları belirlenmiştir. Daha önce yayımlanan talimatnamelere rağmen, yasak mıntikalarda yerleşimlerin artması üzerine 24 Eylül 1914 tarihinde İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından bir genelge yayımlanmıştır. Bu genelgeye göre: "Bu gibi muhacirlerin tümünün" yasak bölgelerde ve İstanbul'da yerleşmek üzere hücum ettikleri, hatta bu gibi kimselere, talimatnamelerin aksine, vesika dahi verilmekte olduğu için bundan böyle her ne suretle olursa olsun "Arnavut muhacirlerinin yasak bölgelerde yerleşmelerine ve yerleştirildikleri bölgelerden çıkmalarına" engel olunması polis

³⁶⁸ H.Y. Ağanoğlu , a.g.e., s. 114.

müdüriyetinden istenmiştir. Buna rağmen muhacirler ailelerinin ve akrabalarının bulunduğu İzmir ve İstanbul gibi illere gizlice geri döndükleri görülmüştür³⁶⁹.

Arnavut muhacirler Çanakkale'ye bağlı Kumkale yakınlarında bulunan Yerkesiği çiftliğindeki bataklık kurutuluncaya kadar misafir olarak ahalisi sadece Rum olan Yenişar Köyü'ne yerleştirilmişlerdir. Rumların Arnavutlardan korkup Erikköy Nahiyesi'ne hicret etmeleri üzerine Çanakkale Rus konsolosu olaya müdahale etmiştir. Konsolos İstanbul'daki Sefaretinden aldığı emir üzerine, Rumların koruyuculuğunu üstlenerek Arnavutların oradan çıkarılmalarını ya da istihkâmlar dolayısıyla hükümetçe bir mahzur görülüyor ise yakınlardaki bir başka köydeki Müslüman ahaliyle Arnavutlar'ın değiştirilmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine Erikköy'deki yerleşik Müslüman ahali ile Yenişar'daki Arnavutlar değiştirilmiş ve Rumların yerlerine geri dönmesi sağlanmıştır. Sonuçta Hükümet özellikle Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmlar çevresine Müslümanları yerleştirme politikasını Arnavutlar sayesinde gerçekleştirerek Türkleri rahatça istihkâmlar çevresine yerleştirilmiştir³⁷⁰.

Arnavut muhacirler Ankara ve Konya'da bir araya getirildikten sonra Adana, Ankara, Bafra, Bursa, Diyarbakir, Ereğli, Konya, Maraş, Sivas gibi yerlere de gönderilmişlerdi. Kocaeli yasak bölge olmasına rağmen buraya gönderilen az sayıda Arnavut muhacire de Hükümet tarafından göz yumulmuştu. Bunun dışında yasak bölgede fert fert iskân ise ancak daha önceden o bölgede bir akrabaları varsa mümkün olmuştur³⁷¹.

4. Çingenerin İskânı

Rumeli'den göç eden Müslümanlar içinde Türk, Arnavut ve Boşnaklar'ın yanısıra Müslüman Çingener de vardı. Gerek etnik ve gerekse kültürel açıdan farklı özelliklere sahip bu grupları birbirine bağlayan ortak payda İslâm diniydi.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde göçebe halde yaşamakta olan Çingener vardı. Balkan Savaşları'ndan sonra göç etmek zorunda kalan Müslüman muhacirler arasına katılarak Anadolu'ya gelen Çingener de olmuştur. Devlet bu Çingenerleri de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde iskâna çalışmıştı. Tosya yakınlarında bulunan Paka

³⁶⁹ F. Dünder, a.g.e., s.115.

³⁷⁰ H. Y. Ağanoglu, a.g.e., s. 115.

³⁷¹ F. Dünder, a.g.e., s. 121.

mevkiindeki boş araziye yerleştirilmeleri düşünülmüştür. Arazi bedelinin ise daha sonra taksitlerle alınması kararlaştırılmıştı. Sınır dışından gelen Çingenerin kabulünde dönem dönem değişen politikalar uygulandı.

Balkanlar'dan sürülen Çingener arasında Müslümanların yanısıra gayrimüslim Çingener de vardı. Gayrimüslim Çingenerin sınırlardan girişine izin verilmiyordu. Kavala ve Drama gibi yerlerden yoğun bir Çingene göçü yaşanmaktaydı. İlk başlarda Müslüman Çingenerin muhaceratına göz yumulmuştu³⁷².

C. MUHACİRLERİN OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂNİ

Rumeli'den gelen göçmenlerin ilk duraklama yeri İstanbul'dur. İstanbul dışındaki duraklama merkezi ise Ayastefanos (Yeşilköy) olarak belirlenmiştir. Muhacir sevkiyat merkezlerine yüzbinlerce muhacir gelmişse de, bunların pek çoğu İstanbul'a girmiştir. İstanbul'a giren bu göçmenlerin sayısı da yüzbinleri bulduğu için gelenlerin bir kısmı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine sevk edilmiştir.

Kırklareli bozgunundan sonra ordunun geri çekilmesi üzerine zulme uğrayan Müslüman halk, İstanbul'a doğru kaçmaya başlamıştır. Birkaç gün içinde İstanbul pek acıklı bir manzara göstermiş, bütün camiler, mescidler, köşkler, konaklar göçmenlerle dolmuştur. İstanbul'daki bu gibi dinî ve hayır binaları bu kadar göçmeni tabii olarak barındırmayacağından, binlerce Muhacirde arabaları, hayvanları ile günlerce meydanlarda, sokaklarda kalmıştır³⁷³.

Aram Andonyan İstanbul'daki göçmenlerin durumunu şöyle aktarmıştır:

“Osmanlı ordusunun kötü şartlar altında geri çekildiğini gösteren bir başka delil de, Rumeli göçmenlerinin İstanbul'a doluşmasıydı. Sirkeci'de, Üsküdar'da, Haydarpaşa'da ve genellikle İstanbul'un bütün büyük meydanlarında, ardi arkası kesilmeyen manda arabalarının geçidi korkunç sefalet manzaraları sergiliyordu. Çocukları, özellikle kadın ve çocuklar, belediyenin çöp arabalarına doluşmuşlardı. Altı yüzü aşkın yıldan beri Avrupa toprağında yerleşmiş bu Türkler, cihangir atalarının altı yüzyıl önce Asya'dan Avrupa'ya geçerken taşıdıkları aynı kıyafeti taşıyarak, aynı arabalarla geçtiler İstanbul'a, oradan da Asya'ya.”³⁷⁴

³⁷² F. Dündar, a.g.e., s. 127- 128.

³⁷³ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 69.

³⁷⁴ A. Andonyan , a.g.e. , s. 467.

İlhan Bardakçı'da İstanbul'daki göçmenleri şöyle anlatmaktadır: "*Binlerce, onbinlerce kişilik muhacir kafileleri Sirkeci garından itibaren şehri tamamen doldurmuşlardı, öküzlerin çektiği kağrı arabaları köprüden yukarılara, tâ Beyoğlu'na kadar uzanıyorlardı. Rumeli'den ölülerini bile getirenler vardı. Onlar gâvur toprağından kalmasınlar, burada yatsınlar*" diyorlardı. İstanbul akın akın gelen göçmenlerle doluydu³⁷⁵.

1. Geçici İskân Yerleri

İstanbul'a gelen göçmenlerin karşılaştıkları en önemli problemlerden biri, geçici olarak barınak bulunmasıydı. Göçmenlerden bir kısmı camilere, medreselere, boş bina, han ve köşklere yerleştirilirken, bir kısmı da İstanbul hâricinde inşa edilen barakalara yerleştirilmekteydi.

Göçmenlerin karşılaştığı problemlerle ilgilenmek için Şehremâneti'nde İskân ve İaşe komisyonu kurulmuştu. Bununla birlikte Sirkeci'de *Sevkiyât-ı Muhacirin Komisyonu* kuruldu. Bu komisyonun görevi, göçmenleri Şehremânetince önceden belirlenen yerlere göndermekti. İane Komisyonu da, göçmenler için boş evler bulmaya çalışmaktaydı. Önce göçmenlerin iskânı için evler kiralanması yoluna gidilmiştir. Fakat ev kiralama işinin çok pahalı olması sebebiyle, kira usulünden vazgeçilerek göçmenlerin uygun camilere yerleştirilmesine ve kiralanmış evlerin sahiplerine teslimine karar verilmiştir. Şayet sahibi tarafından kirası istenilmeyecek haneler olursa, kendilerinden bir sened alınarak, göçmenlerin ücretsiz bu gibi yerlerde oturabileceği Muhacirin Komisyon'undan tebliğ edilmiştir.

İskân-ı Muhacirin Komisyonu'nca han ve otellere de çok sayıda muhacir yerleştirilmiştir. Ayrıca Tophanedeki Malta kışlasına ve diğer kışlalara da muhacirler yerleştirilmiştir³⁷⁶.Balkan Savaşları sırasında İstanbul'a yerleştirilen göçmenler Hilal-i Ahmer cemiyeti kayıtlarına göre şöyledir:

³⁷⁵ İlhan Bardakçı'nın *İmparatorluğa Veda*, kitabından nakleden A. Halaçoğlu , a.g.e. , s. 69.

³⁷⁶ A. Halaçoğlu , a.g.e. , s. 70.

Tablo :V Göçmenlerin İstanbul'da Geçici Olarak İskân Edildiği Yerler

SIRA NO	YERLEŞTİRİLEN MEKANLAR	AİLE SAYISI	NÜFUS
1	CAMİİLER (İstanbul'un çeşitli Semtlerindeki topları)	2379	9127
2	Bayram Çavuş Tuğla Harmanları (Eyüp)	21	78
3	Ahmediye Medresesi (Üsküdar)	9	32
4	İshak Paşa Mektebi (Sultan Ahmet)	1	4
5	İlyas-zade (Topkapı)	22	73
6	Hacı Mustafa Efendi Tuğla Harmanları (Eyüp)	7	27
7	Baba Haydar'da 23 Numaralı Hane	10	38
8	Boşnak Ahmed Efendi Hanesi (Küçük Ayasofya)	6	30
9	Barakalar (Yedikule harici)	643	2798
10	Bostan Ali Mektebi (Kadırga)	3	18
11	Pirinççi Sinan (Hırka-i Şerif)	9	48
12	Paşa Dairesi (Göksu)	15	71
13	Tecrit-hane (Yedikule)	10	34
14	Tekye ve Mahzenler (Alibeyköy)	57	277
15	Hıroslu Mektep (Koca Mustafa Paşa)	8	37
16	Dökmeciler Kahvesi (Eyüp)	2	13
17	Rıza Paşa Konağı (Çarşamba)	7	41
18	Sultan Ahmed haricindeki Kovuklar (Eyüp)	5	28
19	Şeyhülİslâm Dergahı (Eyüp)	10	52
20	Şeyh Murad Dergahı (Eyüp)	9	32
21	Şehid Mehmet Paşa Dergahı (Küçük Ayasofya)	23	98
22	Şemsi Paşa Medresesi (Üsküdar)	9	47
23	Şemseddin Sivas Dergahı (Eyüp)	9	38
24	Sofular Mescidi (Eyüp)	14	75
25	Atik Ali Paşa (Zincirli Kuyu)	34	113
26	Gureba-yı Müslimin Hastahanesi Hamamı (Yenibağçe)	10	46
27	Fesci İbrahim Efendi Hanesi (Şehremini)	14	59
28	Kuzguncuk Müteferrik mahaller (Boğaziçi)	52	256
29	Kızıl Mescid (Eyüp)	10	45
30	Kaba Sakal Barakaları (Sultan Ahmed)	17	70
31	Koltuk Hanı (Üsküdar)	33	134
32	Kartal, Yakacık, Soğanlık (Kartal)	25	141

33	Küçüksu Karakolhanesi (Göksu)	26	126
34	Küçük Efendi Dergahı (Koca Mustafa Paşa)	8	42
35	Katip Kasım Mescidi (Lanka)	7	28
36	Murad Paşa Medresesi (Aksaray)	14	19
37	Mihrimah Sultan Mektebi (Üsküdar)	10	40
38	Müteferrik mahallerde zabitan ve memurin aileleri	84	277
39	Mustafa Paşa Dergahı (Eyüp)	17	78
40	Mişeli Mescit (Silivrikapı)	2	11
41	Muhacir Kulübü (Koca Mustafa Paşa)	6	30
42	Nişancı'da 13 Numaralı hane (Kumkapı)	7	36
43	Haşim Bey ve Rasim Bey Konakları (Sultan Mahmut Türbesi)	45	189
TOPLAM		3709	14856

Balkan Savaşları sırasında göçmenlerin yerleştirildiği tabloya göre büyük bir bölümü camilere yerleştirilmiştir³⁷⁷.

Bu arada Yedikule sur dışında muhacirler için barakalar inşa ettirilmiş ve şehir içinde barınan bazı muhacirler buralara nakledilmiştir. Geçici olarak yerleştirilemeyen arabalı muhacirler için de Mısır Hilâiahmer Cemiyeti lüzumu kadar muşamba temin etmiştir³⁷⁸.

İstanbul'daki göçmenlerin çok kalabalık oluşları, onların geçici ikametgâhları olan İstanbul'dan bir an önce Anadolu'ya, sürekli kalacakları yerlere gönderilmelerini gerektirmiştir.

2. Geçici İskânlar Sırasında Yapılan Yardımlar

Muhacirlerin ilk yerleşimleri sırasında en çok ihtiyaç duyduğu yardım barınma konusunda olmuştur. Barınma ihtiyaçlarının yanında yiyecek ve giyecek maddesi sıkıntısı da baş göstermiştir. Bu sorunları çözme görevi İstanbul'da Şehremâneti ve İaşe Komisyonu'na verilmiştir. Şehremâneti tarafından birçok defa ilânla halktan, makbuz

³⁷⁷ *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1329- 1331 Salnamesi*, İstanbul, s. 220-225'ten aktaran, A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 72- 76.

³⁷⁸ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 188.

karşılığı yatak, yorgan gibi yatacak, gömlek, elbise gibi giyecek eşya başışı istenmiştir. Rumeli Muhâcirin-i İslâmiye Cemiyeti ise geliri göçmenlerin ihtiyacına kullanılmak üzere, "İane Bileti" adıyla halktan yardım istemiştir. Bundan başka Şehremâneti, göçmenlerin iâşesi için civar fırınlardan ihtiyaç kadar ekmek toplatılarak dağıtılması konusunda belediye müfettişliklerine emir vermiştir.

İstanbul'a gelen göçmenlere komisyon tarafından yevmiye verilmesine de çalışmıştır. Muhacirin talimatına uygun olarak, 12 yaşından yukarı olanlar büyük kabul edilerek, büyüklere 100 ve küçüklere 50'şer para verilmesi, ancak aile ile birlikte bulunanlara, daha ucuz idare edebileceklerinden, büyüklere iki, küçüklere bir kuruş yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştır. Tahmin edilenin üstünde muhacir gelmesi, göçmenlere verilen yevmiyenin uzun süre verilmeye devam edilmesini önlemiştir. Bunun üzerine komisyonca muhacirlere eskiden olduğu gibi, ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bundan başka Şehremâneti verdiği ilânlarla, halktan, muhacirlerin sevk ve iâşe masrafının karşılanabilmesi için nakdî yardımda bulunulmasını istemiştir. Göçmenlerin geçici olarak yerleştikleri cami, mektep, hâne gibi yerlerin civar sakinleri de muhacirlerin sürekli olarak ekmek, yatak, yorgan, lamba gibi ihtiyaçlarını karşılamışlardır³⁷⁹.

3. Kalıcı İskân Faaliyetleri

Geçici iskân alanı olarak başta İstanbul olmak üzere Edirne, Kosova, Selanik gibi Rumeli vilayetlerinin yeterli gelmemesi üzerine muhacirler Anadolu'daki kalıcı iskân yerlerine sevk edilmişlerdi. Muhacirlerin yerleştirildiği belli başlı iskân yerleri ise Hüdavendigâr, Aydın, Edirne, Konya, Sivas, Ankara, Karesi, Biga vs. gibi önemli merkezlerdir³⁸⁰. Edirne vilayetinde iskân edilen muhacirlerden bazılarının Anadolu'ya geçtikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine yanında vesikaları olmayan muhacirlerin hiçbir yerde iskân edilmemesi istenmiştir³⁸¹.

Osmanlı Devleti bu vilayetlerde sürekli olarak İskân-ı Muhacirin Memurları bulundurmuş, muhacirleri köy ve kasabalara dağıtarak yerleştirdikleri gibi toprakları

³⁷⁹ A. Halaçoğlu , a.g.e., s. 79-80.

³⁸⁰ J. McCarthy , a.g.e., s. 184.

³⁸¹ BOA. DH. EUM. LVZ., 21 / 102, Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyetinden Edirne Vilayetine gönderilen yazı, 14 Haziran 1914.

verimli olan yerlerde tamamen muhacirlerden oluşan yeni köyler kurmuştur. Bu köylerin isimlendirilmesinde ya Padişah adına izafeten Mahmudiye, Hamidiye, Reşadiye, Aziziye gibi isimler, ya da rahata ve huzura kavuşmaları umuduyla Refahiye, Kemaliye gibi isimler kullanılmıştır. Bu arada Rumeli coğrafyasından hatıra olan Filibe Mahallesi, Üsküp Mahallesi gibi isimler ile birlikte muhacirler iskân edildikleri mevkilerin Tavıdemir, Korudeğirmeni gibi yer isimlerinin de muhacir köylerine konulduğunu görmekteyiz³⁸². Balıkesir ilinin Gönen ilçesindeki köy ve mahallelere de gelmiş oldukları yerden hatıra olan Tırnova, Plevne gibi isimler vermişlerdir³⁸³. Köylerin isimlerinin değiştirilmesi muhacirlerin yerleşmesi ile gerçekleşmiştir. Bu durum göçün sürekliliğine bir delil olarak gösterilebilir.

1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra Rumeli'den gelen muhacirler yeni kurulan köylere yerleştirildiği gibi mevcut köylere de yerleştirilenler olmuştur. Edirne vilayetine gelen Ahyolubergos göçmenleri Sultaniye, Hamidiye, Selimiye , Orhaniye, Mecidiye, Şükranıye gibi köyleri kurmuşlardır³⁸⁴. Ankara'nın Haymana dahilindeki daha önceden iskân edilen 41 hane muhacirin oturduğu Tavıdemir adlı yerde bir köy teşkiline Şurayı Devlet dairesince ruhsat verilmesi üzerine köye 27 Mayıs 1912 tarihli İrade-i Seniye ile Tavıdemir ismi verilmiştir³⁸⁵.

Babaeski'nin köylerinden olan Hıdırca eskiden Hıdırğa Çiftliği olarak adlandırılmaktaydı. Balkan Savaşları sırasında Rumların bölgeden kaçması üzerine Bulgaristan, Kosova ve Yunanistan'dan gelen muhacirler köyün nüfusunu artırmıştır. 1915 yılında göçmenlerden dolayı köyün nüfusu artmıştır. Bu yüzden köyün adı Hıdırca olarak değiştirilmiştir³⁸⁶.

Yine Trakya'dan bir örnek vermek gerekirse, Filibe'den göç etmiş olan 62 haneden meydana gelen 241 kişilik muhacir grubu Hayrabolu Kazası'nda oturduğu mahallenin Filibe Mahallesi olarak adlandırılıp mahalle muhtarına mühür kazdırılması, Dahiliye Nezareti Muhacirin İdaresi'nden teklif edilmiş ve 17 Ağustos 1912'de iradesi çıkmıştır³⁸⁷.

³⁸² A. Halaçoğlu, a.g.e. , s. 30.

³⁸³ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *Edebiyatımızda Balkan Türklerinin Göç Kaderi*, Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları, Ankara 2005, s. 60.

³⁸⁴ N. İpek , a.g.e., s. 179-180.

³⁸⁵ BOA., İrade Dahiliye Tasnifi 1330 Cemaziyelahir, İrade no:1, Dahiliye Nezareti'nin teklifi üzerine 6 Mayıs 1328 (19 Mayıs 1912) tarihli İrade-i Seniye, nakleden H.Y. Ağanoğlu , a.g.e., s. 176.

³⁸⁶ Köy sakinlerinden Niyazi Kılıç tarafından anlatılmıştır.

³⁸⁷ BOA., İ.D. , 1494, İrade no:1, 17 Ağustos 1912.Bkz. H.Y.Ağanoğlu, a.g.e., s.176.

Rumeli'den İstanbul'a uğramadan deniz yoluyla Anadolu'ya geçen veya sonradan Anadolu'ya sevk edilen muhacirler de olmuştur. Bunlarda başta iskân meselesi olmak üzere, pek çok problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Makedonya ve Kosova civarı halkı, komitacıların mezaliminden kurtulmak için İzmir'e gelmişlerdir. Bunların yoğun olarak İzmir'e gelmesi, tabii olarak iskân problemini de beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine vali vekili Kemal Bey'in başkanlığında bir özel komisyon teşkil edilerek, göçmenlerin iskânı meselesiyle meşgul olunmuştur.

Fakat yardıma muhtaç birçok muhacirin olması nedeniyle, hükümetçe alınması bildirilen tedbirler uygulanamamıştır.

10 Ocak 1913 tarihinde İzmir'e gelen muhacirlerin 6000 kişi olduğu belirtilmiştir. Bu sayı 11 Mart 1913 tarihinde 10.000 olarak gösterilmektedir. İzmir muhacir toplayan merkezlerden biri olup, buradan Aydın, Manisa, Menteşe gibi iç kesimlere sürekli muhacir nakledilmekteydi. İzmir'deki muhacirlerin de geçici olarak iskân edildikleri yerler, camiler ve mektepler olmuştur. İzmir'e gelen muhacirler, Hisar Camii dışında kalan diğer cami, mescid ve tekkelere yerleştirilmişlerdir. Daha sonra gelenler için de Sinekli ve Kızılcı'da birçok çadır kurulmuştur. Bundan başka, İzmir'de muhacirlerden bir kısmı da çiftliklere yerleştirilmek istenmiştir. Bu maksatla Seferhisar'da Midhat Paşa'nın eşine ait çiftlik, muhacirler için çok elverişli olduğundan, hükümetçe satın alınmak istenmiştir. Mekteb-i Sanayi çiftliği de muhacirlerin yerleşmesi için alınmak istenmiştir. İzmir'deki komisyonca muhacirlerden bir kısmı köy ve kasabalara yerleştirilmek üzere sevk edilmişlerdir. Muhacirlerin iskânı sırasında rüşvet alma gibi dürüst olmayan yollara gidilmiştir. Bu durum üzerine iç bölgelere sevk edilen muhacirlerden büyük kısmı İzmir'e geri dönmüştür.

Anadolu'da muhacirlerin yerleştiği merkezlerden olan Bursa'ya da çeşitli zamanlarda çok sayıda muhacir gönderilmiştir. Bir müddet sonra da Bursa'daki muhacir sayısı 18.000'e yaklaşmıştır. Buradaki muhacirler de çeşitli zorluklarla karşılaşmış, otel, medrese, mektep ve hamam gibi yerler muhacirlerle dolmuştur.

Konya'ya da muhacir sevk edildiğine dair birçok belgeler vardır. İstanbul'da camilere yerleştirilmiş nüfustan ve yakın yerlerden gelip memleketlerine geri dönmek istemeyenler ile başlarında aile reisleri bulunan muhacirlerden pek çoğunun Konya ve Ankara vilâyetlerine sevk edilmeleri, bunun için de muntazam bir defterin tutulması

Dahiliye Nezâreti tarafından kararlaştırılmıştır. Muhacirin Komisyonu da toplantılar yaparak muhacirlerin Ankara ve Konya'ya yerleştirilmesi yönünde kararlar almıştır. 8 Kasım'dan itibaren bir ay içinde Konya'ya 632 haneden oluşan 3213 muhacir gelerek yerleşmiştir. Bu muhacirlerden 300 hâne kadarı vilâyet merkezine bağlı köylere, merkezde kalan 332 hâne ise mahallelere yerleştirilmiştir. Konya'ya sevk edilmesi düşünülen toplam muhacir sayısının ise 24.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Konya'da toplanan bu muhacirlerden bir kısmı daha sonra civar kasaba ve köylere gönderilmiştir. Çumra'ya 30 hâne, Niğde'ye 374 nüfus muhacir gönderilmiştir. Yerel yönetimler tarafından gönderilmiş olan muhacirler derhal uygun ev ve yerlere yerleştirilmişlerdir. Köylerde yaşayan halk da göçmenlerin köylerinde iskân edilmesine izin vermiş, üstelik muhacirler için gereken arazi köylülerce bağışlanmıştır³⁸⁸.

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa zamanında Selanik'te bulunan 8000 muhacirin Antalya'ya yerleştirilmesi kararı alınmıştır³⁸⁹. Konya vilâyetindeki muhacirlerinde bir kısmının Antalya sancağı sahilinde iskân edilmeleri uygun bulunmuş, bunun için liva mutasarrıfı Kâzım Bey memur edilmiştir.

Adana'ya da Selanik'ten ilk olarak 1000, daha sonra 5.000 civarında muhacirin gönderildiğine dair haberler vardır.

Eskişehir'e sevk edilen muhacirler ise, genellikle Çifteler Çiftliği'nde iskân edilmiş olup, Çifteler Çiftliği'ndeki üç kışla bunlar için ayrılmıştır³⁹⁰. Yine Balkanlardan göç eden muhacirler Eskişehir civarında muhacir köyleri kurmuş veya eski köylere yerleşmişlerdir. Sulu Karaağaç, Alpu, İncesu, Bahçecik, Behçetiye gibi köylere yerleştirilmişlerdir³⁹¹.

Balkan Savaşlarından sonra 1914 yılında Edirne Vilayetine Rumeli'den gelip yerleşen ve Edirne vilayetinden göç eden Rum ve Bulgarlar olmuştur. Bu oranları gösteren tablo aşağıdaki şekilde gibidir³⁹².

³⁸⁸ A. Halaçoğlu , a.g.e., s. 77- 78.

³⁸⁹ Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, s. 131.

³⁹⁰ A. Halaçoğlu , a.g.e., s. 78-79.

³⁹¹ Suzan Albek, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1991, s. 29.

³⁹² BOA , DH. EUM. 86 / 37 , Dahiliye Nezareti Umur-ı Mülkiye Müfettişliğinden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen 20 Şaban 1332 (14 Temmuz 1914) tarihli istatistik raporu nakleden H.Y. Ağanoğlu , a.g.e. , s. 129. H.Y. Ağanoğlu bu istatistik raporunun verilerini düşük olarak belirterek McCarthy' nin rakamlarını gerçeğe daha yakın bulmaktadır.

Tablo: VI Edirne Vilayeti Göç Tablosu (1914)

Kaza İsmi	Hicret Eden		Gelip Yerleşen Müslüman Muhacirler
	Rum	Bulgar	
Edirne Merkez	430	-----	2431
Mustafa Paşa	-----	5275	3946
Seymenli	-----	1000	800
Lalapaşa	206	-----	5052
Dimetoka	1051	1736	1049
Uzunköprü	348	-----	3500
Kırkkilise Merkez	4875	10400	6865
Lülebergos	3263	1342	2246
Babaeski	4002	932	2697
Vize	13442	-----	5790
Demirköy	1536	2097	3143
Pınarhisar	1980	4181	4161
Tekfırdağı Merkez	12337	-----	4102
Malkara	42	3460	2935
Çorlu	3000	400	1750
Hayrabolu	570	625	306
Saray	2040	-----	-----
Gelibolu Merkez	539	-----	-----
Keşan	1700	-----	142
İpsala	141	-----	185
Şarköy	497	-----	500
Mürefte	3578	-----	2516
İnoz	-----	5	-----
Eceabat (Maydos)	10	----	-----
TOPLAM	56191	30508	54116
GENEL TOPLAM	86699		54116

Yukarıda adı geçen yerlerden başka, başta Ankara olmak üzere, Çanakkale, İçel, Antakya, Suriye, Ma'mûratülaziz (Elazığ), Karesi, Samsun, Sivas gibi merkezlere de muhacir sevk edildiğine dair belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerden birinde Ma'muretülaziz Vilayeti'nde iskânları icra edilemeyen muhacirlerin tahliye edilen köylere yerleştirilmek üzere Adana'ya gönderilmesi İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından istenmektedir³⁹³. Bu vilayetlere Rumeli'den muhacir sevk edilmesi ve daimi olarak yerleştirilmesi ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde birçok belge vardır. Ancak düzenli olarak hangi vilayete ne kadar muhacir iskân edildiğine dair istatistiki bilgiler bulunmamaktadır.

Bu arada Balkan Savaşlarından sonra başa geçen İttihad ve Terakki önderlerinin içinde bulunduğu Osmanlı hükümetleri de Türk ve Müslüman unsuru belli bölgelerde iskân siyasetini sürdürdü. Özellikle gelen muhacirlerin üçte ikisi Edirne ve Aydın vilayetlerine iskân edildi. Aşağıda verdiğimiz tabloya göre bu bölgelere yaklaşık 200.000 civarında muhacir iskân edilmiştir. Ancak bu vilayetler o dönemde henüz idari taksimata ayrılmamıştı. Tabloda idari taksimata ayrıldığı bölgeler belirtilmiştir³⁹⁴.

³⁹³ BOA. , DH. ŞFR., 53 / 115 , Bkz.H.Y. Ağanoglu , a.g.e. , s. 189.

³⁹⁴ H. Y. Ağanoglu, "Osmanlı Döneminde Rumeli'den Türk Göçlerinin Genel Değerlendirmesi", *Türklerin Rumeli'ye çıkışının 650. Yıldönümü, 650. Yıl Sempozyumu*, Rumeli Dernek ve Vakıfları Yayınları, İstanbul 2002, s. 64.

Tablo: VII, 1912- 1915 Yılları Arasında Balkanlardan Göç Eden Müslüman Muhacirler ve Bunların İskân Edildiği Yerler ³⁹⁵.

Vilayetler ve Bağımsız Sancaklar	İskân Edilen Muhacir Sayısı
AYDIN (İzmir , Manisa Dahil)	104.879
EDİRNE (Kırklareli ve Tekirdağ Dahil)	95.267
HÜDAVENDİGAR (Bursa , Bilecik , Kütahya Dahil)	14.993
KARESİ (Balıkesir)	10.689
SİVAS	7.769
HALEP	7.552
ANKARA	7.196
ESKİŞEHİR	6.534
ADANA	6.513
KONYA	6.120
ÇATALCA	5.393
İZMİT	4.868
KAYSERİ	4.415
MARAŞ	3.617
BİGA (Çanakkale Dahil)	2.903
CANİK (Samsun)	2.786
İSTANBUL	2.594
SURİYE	2.291
MENTEŞE (Muğla)	615
KARAHİSAR (Afyon)	201
BOLU	185
KASTAMONU	184
MAMURETÜLAZİZ (Elazığ)	173
GENEL TOPLAM	297.737

³⁹⁵ H.Y.Ağanoğlu , a.g.m., s. 65. Yazar , McCarthy'nin Ölüm ve Sürgün adlı kitabınının 184. sayfasındaki tablodan yararlanarak bu tabloyu hazırladığından bahsetmektedir. J. McCarthy 1912- 1920 yılları arasında yapılan göç ve iskânları yazmıştır. Toynbee 1912-1913 arası 177352, 1914-1915 yılları arasında da 120.556 muhacirin iskân edildiğini belirtmiştir.

Yukarıda gördüğümüz tabloyu değerlendirdiğimizde, Balkan Savaşları'ndan 1915 yılına kadar Türkiye'ye gelen muhacirlerin yaklaşık 300.000 civarında olduğu görülmektedir. McCarthy'den yararlanarak belirlenen bu sayıya maddi durumu iyi olup, kendi imkanlarıyla yerleşen muhacirler ile memlekete göç eden Rumeli'ndeki devlet memurlarıyla subaylar ve ailelerinin hesaba katılmamış olduğunu tahmin edilmektedir³⁹⁶.

Rumeli'den yaşanan göçler 1915 yılından sonrada devam etmiştir. Türkiye İçişleri Bakanlığı'nın istatistiklerine göre 1912- 1920 yılları arasındaki göç tablosu aşağıdaki gibidir³⁹⁷.

---

³⁹⁶ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 191.

³⁹⁷ Yusuf Oğuzoğlu, "Balkanlardaki Türk Varlığının Tarih İçindeki Gelişmesi", *Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü, Bugünü, Yarını*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2002, s. 18.

Tablo VIII. 1912-1920 Döneminde Balkanlardan gelen Müslüman Sığınmacılar ve Bunların İskân Edildiği yerler

VİLAYETLER	1912-1920 Arası Gelenler	1912-1915 Arası Gelenler	1915-1920 Arası Fark
AYDIN (İZMİR DAHİL)	145.868	104.879	40.989
EDİRNE	132.500	95.267	37.233
HÜDAVENDİGAR	20.853	14.993	5.860
KARESİ (BALIKESİR)	14.687	10.689	3.998
SİVAS	10.805	7.769	3.036
HALEP	10.504	7.552	2.952
ANKARA	10.008	7.196	2.812
ESKİŞEHİR	9.088	6.534	2.554
ADANA	9.059	6.513	2.546
KONYA	8.512	6.120	2.392
ÇATALCA	7.500	5.393	2.107
İZMİT	6.771	4.868	1.903
KAYSERİ	6.140	4.415	1.725
MARAŞ	5.031	3.617	1.414
BİGA	4.033	2.903	1.130
CANİK (SAMSUN)	3.875	2.786	1.089
İSTANBUL	6.609	2.594	4.015
SURİYE	3.187	2.291	896
MENTEŞE (MUĞLA)	855	615	240
KARAHİSAR (AFYON)	280	201	79
BOLU	258	185	73
KASTAMONU	257	184	73
MAMURETÜLAZİZ (ELAZIĞ)	242	173	69
GENEL TOPLAM	413.922	297.737	116.185

Tabloyu incelediğimizde 1915 yılından sonra da göçlerin devam ettiğini görmekteyiz. Özellikle Aydın, İzmir ve Edirne çevresinde iskânların yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise bu bölgelerde yaşayan Rumların Yunanistan'a göç etmesinden dolayı boşalan yerlere Türklerin yerleştirilmesidir. Rumların göç etmesi ise Balkan Savaşı'ndan sonra uyguladığı soykırım politikası ile, Makedonya'yı Türklerden temizleyip Rumlaştırmak isteyen Yunanistan'ın bu göçleri teşvik etmesidir. Atina'nın kışkırtması ile Trakya ve Batı Anadolu'da yaşayan Rumların da, topluca göç hazırlıklarına başladıkları görülmüştür. Balkan Savaşları sonunda Yunanistan, topraklarını ikiye katlayarak 121.794 km²'ye çıkartmıştır. Artık sıra yeni ele geçirilen bu toprakların etnik temizliğine gelmiştir. Özellikle Makedonya'dan göç ettirilecek olan Türklerin yerini, Edirne'den Kafkasya'ya kadar çok geniş bir sahadan getirilecek Rumlarla doldurmayı planlamıştır. Atina'nın kışkırtmasıyla 1914 Nisanı'nda başlayan ve 1 Ağustos 1914 tarihine kadar devam eden süreçte Türkiye'den Yunanistan'a yapılan Rum göçleri yaşanmıştır.

Osmanlı topraklarından Yunanistan'a giden Rum muhacirlerin yerine Yunanistan'dan gelen Türkler yerleştirilmiştir. Yunanistan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin en önemlisi ise, hiç şüphesiz Balkan Savaşları sırasında olmuştur. Zira, Yunanistan'a bırakılan topraklarda kalan Türkler, Atina Hükümeti'nden gördükleri baskılar yüzünden bütün maddî ve manevî varlıklarını terk ederek Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmışlardır. 1912 Kasımı'ndan 1914 Martı'na kadar son 17 ayda gelen muhacirlerin sayısının 242.807 kişiye ulaştığı kaydedilmektedir. Bu iki yıl içinde gelen muhacirlerin aylık dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo: IX. 1912 Kasım ayından 1914 Martına kadar Makedonya'dan Osmanlı Devleti'ne göç eden Muhacirlerin aylara göre dağılımı³⁹⁸

YILLAR	AYLAR	MİKTAR
1912	KASIM	8.866
1912	ARALIK	15.493
1913	OCAK	12.087
1913	ŞUBAT	12.088
1913	MART	7.553
1913	NİSAN	6.725
1913	MAYIS	12.813
1913	HAZİRAN	9.368
1913	TEMMUZ	21.045
1913	AĞUSTOS	29.312
1913	EYLÜL	12.380
1913	EKİM	14.764
1913	KASIM	17.213
1913	ARALIK	15.502
1914	OCAK	10.192
1914	ŞUBAT	25.060
1914	MART	12.346
TOPLAM		242.807

Türkiye'den Yunanistan'a ilk göç hareketi 1914 baharında yaşanmıştır. Yunanistan'ın el altında kışkırtması, Rum gençlerin askerden kaçmak istemesi bunda etkili olmuştur. Osmanlı topraklarından ilk göç eden Rumlar oldukça varlıklı kimselerdi. Mal ve mülklerini satarak göç etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Rumları, zorunlu göç ettirmesi diye bir şey söz konusu değildir. İlk Rum göçü Edirne'den başlamıştır. Bunu Babaeski, Kırkkilise, Uzunköprü, Malkara, Keşan, Çorlu, Silivri, Midye, Ereğli ve Tekirdağ Rumları takip etmiştir. Batı Anadolu'dan başta Ayvalık olmak üzere İzmir'den Çanakkale'ye kadar olan sahil kasabalarından Karacabey, Akçay, Bandırma, Edremit,

³⁹⁸ www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdf/dergisi/S10/yilmaz.pdf.

Burhaniye, Ayvalık, Soma, Bergama, Urla ve Çeşme civarında sakin olan Rumların birçoğu Midilli ve Sakız Adalarına doğru göç etmeye başlamışlardır. Bu sırada, vaktiyle Makedonya'dan zorla atılan ve geçici muhacir kamplarında aylardır bekletilen muhacirlerden bazıları, firarilere ait boş evlere yerleştirilmiştir. Dikili ve Foça'da 820, Çeşme'de de 150 hane Müslüman aile bu şekilde iskân edilmiştir. Bölgedeki Rumlar Osmanlı Devleti'nin baskısı ile değil Yunan hükümetinin Makedonya'daki Rum nüfusu attırma siyaseti sonucu göç ettiğini özellikle belirtmek gerekir³⁹⁹.

4. Muhacirlerin İskânları Sırasında Alınan Tedbirler

Rumeli'den gelen muhacirlerin iskânları ve bunların vatandaşlığa kabulleri işlerinin düzenli yürümesi için kırk beş maddeden oluşan *İskân-ı Muhacirin Nizamnâmesi* hazırlanmıştır. 13 Mayıs 1913'te çıkmış olan bu nizamnamenin, uygulanmasından Dahiliye Nezareti sorumlu tutulmuştur. Dört bölümden oluşmaktadır. Kısaca özetlersek :

I. Bölüm, muhacirlerin kabul şartları ile ilgilidir. Muhacirlerin kabul edilmesi ve nerelere iskân edileceklerinin hükümetin yetkisinde olduğu, nüfusa kayıt, vatandaşlığa kabul işlemleri, hakkındaki bilgileri içermektedir. Muhacirlerden kendilerine ayrılan yerlere gitmeyenler, bir daha yardım talep etmemek üzere kendilerinden taahhüt senedi alındıktan sonra kendi paralarıyla arazi alıp istedikleri yerlerde yerleşebileceklerdi.

II. Bölüm, Muhacirin Müdüriyeti'nin görevleri ile ilgilidir. Dahiliye Nezareti'nin görev ve sorumlulukları ile ilgilidir. Muhacirin Müdüriyeti'nin sorumlu olduğu, vilayetlerde yoğunluğa göre bir müdür ve memur ile katipten veya sadece memurdan oluşan bir idare şubesi oluşturulacağı belirtilmektedir. İskân-ı Muhacirin Komisyonu oluşturulması için her vilayet ve bağımsız livalarda vali ve mutasarrıfın başkanlığı altında defterdar, muhasebeci ile idare meclisi ve belediye üyelerinden seçilecek kişiler ve Defter-i Hakanî, Ziraat ve Sıhhiye Müdür ve Nafia başmühendislerinden ve hükümet ya da belediye doktorlarından meydana gelen bir üyenin seçilmesi istenmiştir. Muhacirlerin geçici olarak yiyecek ihtiyaçları, sevk ve iskânı, vilayet dahilinde arazi araştırması, verilecek arazinin bölüştürülmesi, bina inşası hakkındaki tüm kararların komisyonca kararlaştırılıp bununla ilgili harcamaların da yine bu komisyonca yapılacağı belirtiliyordu.

³⁹⁹ www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdf/dergisi/S10/yilmaz.pdf. Bu dipnotumu Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Mehmet Yılmaz'ın Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde yazmış olduğu "Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri" adlı makaleden alınmıştır.

III. Bölüm, muhacirlerin iskânları ile ilgili maddelerden oluşur. İstanbul'da Muhacirin Müdüriyeti, İstanbul dışında ise muhacirin komisyonları gelen muhacirleri önce geçici olarak uygun yerlere yerleştirecekti. Doktorlar tarafından muayene edildikten sonra hasta olanlar en yakın hastaneye sevk edilerek tedavilerinin yapılması istenmiştir. Komisyonlara muhacirlere iş bulma gibi bir görev de verilmiştir. Komisyonlar her haneye, nüfus ve toprağın verimliliğini göz önüne alarak arazi dağıtacaktır. Yerleştirilen muhacirlere plan dahilinde bir ev ve iki baş çift hayvanı, tarım aletleri, tohumluk zahire satın alınması kararlaştırılmıştı. Bunların bedeli ise daha sonra taksitler halinde geri alınacaktı. Yeni bir köy ya da mahalle oluşturulacak ise cami, mektep, çeşme gibi masraflar oraya yerleştirilenlerin hissesine bölünerek hazinece daha sonra geri alınacaktı. Muhacirler hicret tarihlerinden itibaren altı sene askerlikten ve iskân edildikleri günden itibaren iki sene malî vergilerden muaf tutulacaktır.

Esnaf olan muhacirlere bir ev inşa edilecek ve iki bin kuruşu geçmemek üzere sermaye sağlanacaktı. Ayrıca akrabası olan muhacirlerin birlikte veya birbirine yakın olarak yerleştirilmesine dikkat edilmiştir.

Hazineden parasız arazi almış olanlar arazinin kendilerine tesliminin üzerinden on sene geçmedikçe bu araziye satamayacaklardı. Kendilerine ev ve diğer malzeme verilerek hazineye borçlananların bu borçları ödemedikçe ev, hayvan ve diğer malzemelerini satamayacaklardır. Muhacirler bina, tohumluk, hayvan vs. borcunu sebepsiz olarak ödemezlerse arazi, ev gibi mülklerinin hükümet tarafından geri alınacağı da belirtilmektedir.

IV. Bölüm, çeşitli hükümlerle ilgilidir. İskân-ı Muhacirin müdür ve memurlarının, muhacirlerin problemlerini çözmeye gayret etmeleri istenmektedir. Ayrıca muhacirler için devlete ait boş araziler ve çiftlikler satın alınabilecektir. Maliye Nezaretinin izniyle hükümete ait çiftliklere yerleştirilecekleri, vilayetlere ait komisyonların ise muhacir iskânında arazilerin ziraata elverişli olup olmadığı araştırılacak ve muhacir yerleştirildiğinde eski ahalinin zor duruma düşmemelerine dikkat edilecektir. Muhacirleri mümkün olduğunca alıştıkları iklime uygun yerlere yerleştirmeye çalışmaları istenmiştir⁴⁰⁰.

⁴⁰⁰ H. Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 178-179. Daha geniş bilgi için Bkz. BOA. DH. İMM., C.4/ 36, 1331 (İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi).

5. Muhacirlerin İskânında Dikkat Edilen Temel Prensipler

Devletin muhacirleri iskân ederken uygulamaya çalıştığı ana düşünce muhacirlerin rahat bir hayat geçirip bir an önce tüketici durumdan üretici duruma geçmeleri idi. İkinci olarak ise devletin bütçesine daimi bir yük getiren muhacirlerin iskân edilip üretici konuma geçmeleriyle devletin ekonomisinin rahatlaması düşünülmüştür.

Hazineden harcanan büyük orandaki paraya rağmen iskân meselesinde istenen başarının elde edilememiş olması, muhacirin komisyonlarının oluşturulmasından beklenen faydanın alınmadığını göstermiştir. Muhacirlere verilen tarım aletleri, tohumluk ve çift hayvanlarının muhacirlerce satılması üzerine bu aksaklıkların düzeltilmesi için çalışma yapılması istenmiştir⁴⁰¹.

Ayrıca 1915 yılı başlarında görülen problemler ve alınması istenen tedbirler hazırlanan genel bildirimlerle vilayet ve devlet dairelerine bildiriliyordu. 15 Şubat 1915 tarihli genel bildirimde İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi'nin 31. maddesinde yer alan "*muhacirlerin akrabası bulunanların birlikte veya yakın yerlerde yerleştirilmesine dikkat olunacaktır*" ifadesini bahane eden muhacirlerin çeşitli yerlere dağıldıkları tespit edilmiş olup bunların tekrar eski yerlerine geri döndürülmeleri isteniyordu⁴⁰². 27 Mart 1915 tarihli bir genel bildirimde de muhacirlerin birçoğunun tescil evraklarını gizleyerek kendilerini yeni muhacir gibi göstererek yeniden tescil ve iskân edildiklerini ve bu yüzden, kayıt karışıklığı ile hazinenin devamlı zararına sebep olduklarından kayıtların araştırılması isteniyordu⁴⁰³.

Muhacirlerin iskânında kendilerine verilecek arazi ve emlak dağıtımına dair hazırlanan talimatnamelerle bu işin yürütülmesi de daha düzenli bir hale getirilmek istenmişti. Muhacirlere verilen bağ, zeytinlik, dutluk ve benzer yerlerin bakımı ve iyi bir şekilde muhafaza edilmesi için bir talimatname de hazırlanmış ve bu iki talimatname bir arada basılarak dağıtılmıştır⁴⁰⁴.

⁴⁰¹ BOA., DH.MB.HPS.M. 20/48 , İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 6 Mayıs 1915.

⁴⁰² BOA. DH.MB.HPS.M. 19/68, İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 15 Şubat 1915. Bkz. H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s.180.

⁴⁰³ BOA. DH.MB.HPS.M. 20/25, İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 2 Mart 1915. Bkz. H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s.180.

⁴⁰⁴ Muhacirine verilen bağ, zeytinlik, dutluk ve emsali yerlerin imarı ve hüsn-i muhafazası zımında istihdam edilecek ustalara dair talimatname, nakleden H.Y.Ağanoğlu , a.g.e., s.363-366.

Muhacirlerin iskânında mümkün olduğunca dikkat edilmeye özen gösterilen bir diğer hususta muhacirlerin geldikleri topraklardaki alışıkları iklime benzer yerlere yerleştirilmeye çalışılmasıydı. İhtiyaç duyulması halinde şahısların elindeki çiftlikler bu sebepten istimlâk edilebilecekti.

İskân için yer bulunması noktasında en elverişli olan araziler devlete ait olan çiftlikler ile boş arazilerdi. Muhacirlerin iskânına ayrılması kararlaştırılan bu toprakların bazı yerlerde açık arttırma ile başkalarına satışına teşebbüs olunması üzerine İskânı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti yayınladığı bir genel bildiriye, bundan kesinlikle vazgeçilmesini ve bu toprakların nerelerde olduğu ve kaç hane muhacir iskânına elverişli olduğunun acele olarak bildirilmesini istemiştir.

Devlet, elverişli çiftlikleri muhacirler ile iskân politikasını sürdürmek amacıyla daha önceden yaptığı birtakım anlaşmaları da feshetmek zorunda kalmıştır. Bu feshedilen anlaşmalardan biri de Çukurova Çiftliği meselesidir. Adana Vilayeti'nde devlete ait olan Çukurova ve Anavarza çiftliklerinin bir milyon kusur dönümünden muhacir ve aşiretlerce kullanılan 307.000 dönümü dışında kalan yerler bir Fransız'a kiralanmıştı. Daha sonra bu konu Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve bundan vazgeçilmesi için konu Mâliye Nezareti'ne havale edilmiştir.

Bu olayı öğrenen Rumeli Muhacirin-i İslâmiye Cemiyeti, daha önceden de muhacir iskân edilen bu çiftliğe Rumeli'den gelecek diğer muhacirler için yüzer haneli köyler inşasının siyasi ve malî açıdan daha yararlı olduğunu ve kiralamadan vazgeçilmesini Dahiliye Nezareti'nden istemiştir. Dahiliye Nezareti de o bölgede uygulanması kararlaştırılan siyaset gereği adı geçen çiftliklerin muhacirlere verilmesi kararını vermiş ve bundan dolayı Fransız şirketine tazminat verilmesi gerekirse muhacir iskânı için tahsis edilen 2.5 milyon liradan bir kısmının bu tazminata karşılık olarak verilmesinin uygun olacağını belirtmiştir⁴⁰⁵.

Muhacirlerle birlikte gelen vilayet-i müstevliye memurlarından iskân muamelesi yapılanların olduğu belirlenerek bu memurlara iskân muamelesinin yapılmaması istenmiştir⁴⁰⁶.

3 Temmuz 1913 tarihli bir Meclis-i Vükela bir karar çıkartarak ziraat mevsimi geçmeden iskân mahalleri gösterilen muhacirlerin çiftçiliğe başlamaları önemli ve

⁴⁰⁵ H.Y.Ağanoğlu, a.g.e., s.182-183.

⁴⁰⁶ BOA. DH.EUM.MH., 87 / 16 , Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Muhacirin Müdüriyetine gönderilen talimat, 28 Haziran 1914.

öncelikli bir iş olarak görülüyordu. Bu amaçla Beykoz çiftlikleri hariç olmak üzere mülkiyeti devlete ait olan bütün çiftlikler muhacirlerin iskânına tahsis edilmiştir. Bir an önce üretime geçmelerini sağlamak için çadır ve baraka gibi geçici yerleşim yerleri sağlanıp ziraat yapacakları topraklara bir an önce yerleştirilmeleri öngörülüyordu. Devlet, ziraat işini mesken meselesinden daha öncelikli görmekteydi. Bunun nedeni ne kadar çabuk üretim yapmaya geçilirse ürünlerden elde edilecek kazanç ile muhacirler ihtiyaçlarının sağlanmasına başlanabilirdi⁴⁰⁷.

6. İskân Sonrası Muhacirlere Yapılan Yardımlar

I. Dünya Savaşı devam ederken hükümeti en çok uğraştıran sorunlardan biri de muhacir ve mültecilerin iskânı olmuştu. Talat Paşa, cephelerden daha çok savaşın beraberinde getirdiği nüfus hareketleri ile ilgileniyordu. Mülteci veya muhacirlerin nakillerinin sorunsuz olmasına çalışılıyor, iskân işinin belirli bir plan etrafında gerçekleştirilmesi için büyük çaba harcıyordu. Muhacirlerin sıkıntılarını hafifletmeye, sevk sırasında kayıpları en aza indirmeye ve bu insanların bir an önce iskân edilerek üretici bir hale geçmeleri sağlanmaya çalışılıyordu. Yapılan yardımlar ve getirilen muafiyetler iskân sonrasında da sürmüştü. Muhacir kabilelerine Osmanlı topraklarına giriş yaptıkları andan son sevk mahalline varışlarına kadar, can güvenliklerinin sağlanması, bulaşıcı hastalıklara karşı korunmaları, uygun hava şartlarının kollanmaları, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarının giderilmesi, demiryolu v.b. nakliye araçlarının ücretsiz ya da çok düşük ücretlerle tahsis edilmesi gibi desteklerde bulunuluyordu. İskânlarından sonra bile bir müddet daha muhacir tahsisatından günlük ödenek verilmeye devam edilmişti. Aşaîr ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi (Aşiretler ve Muhacirler Genel Müdürlüğü , AMMU) hükümetten her muhacir ve mülteci başına senelik 166 kuruş düşecek şekilde ödenek alıyordu⁴⁰⁸. Devlet muhacirleri sefalet içinde bırakılmamaları için her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasına özen göstermiştir. Bunun için tebligat yayınlamıştır⁴⁰⁹. Memlekete gelmek için yollarda perişan ve bakımsız olan muhacirlerin

⁴⁰⁷ H.Y.Ağanoğlu, a.g.e., s.184.

⁴⁰⁸ Fuat Dünder, a.g.e., s.177-178.

⁴⁰⁹ BOA.DH. EUM. MEM., 52 / 60 , Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğünden gönderilen vilayetlere gönderilen tebligat, 17 Eylül 1914.

tedavilerinin Muhacirin Tahsisatında karşılanması kararlaştırılmıştır⁴¹⁰. Bu belgelerden anlaşıldığı gibi devlet topraklarını terk etmek zorunda kalan vatandaşlarının sefalet ve acı çekmesini önlemek amacıyla gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Ancak Devlet bütçesindeki sıkıntı ve aşırı savaş giderleri nedeniyle daha önce yaptığı yardımları kesmek zorunda kalacaktır⁴¹¹.

Muhacirlere sağlanan muafiyetlerden başlıcaları malî ve askerî vergilerden muafiyetti. 1913 tarihli muhacir nizamnamesine göre, Rumeli'den gelen muhacirlerin hicret tarihlerinden itibaren 6 sene tekalif-i askeriyye ve 2 sene tekalif-i maliyeden muaf tutulmaları kararlaştırılmıştı⁴¹². Muafiyetlerin hicret tarihinden itibaren işletilmesi, muhacirler için sorun yaratacağından bu sürenin iskân tarihinden itibaren başlatılması uygulamasına geçilmiştir.

Muhacirlerin yollarda ve yerleştikleri yerlerde istirahatleri ve bütün ihtiyaçlarının temini ile hastaların tedavi ve ilaçları muhacir tahsisatından karşılanıyordu⁴¹³.

Muhacirlerin, geldikleri bölgelerin iklim ve arazi şartlarına benzer bölgelerde iskânları amaçlanıyordu. 1913 tarihli İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi'nin 31. maddesinde bu durumun göz önüne alınacağı belirtilmişti. Ancak, savaş koşullarında buna pek dikkat edilmeyecekti⁴¹⁴.

İskân edilen ailelere ev ve arazinin yanısıra zirai araç, hayvan ve tohumluk zahire yardımı yapılıyordu. Kent kökenli ve meslek sahibi olanlar da, kendilerine uygun işleri buralarda yapabilecekleri için, ilçe veya il merkezlerine iskân ediliyor ve işyeri ve üretim araçları da mümkün mertebe temin edilmeye çalışılıyordu⁴¹⁵.

Rumeli'den hicret eden tüccarın bir defaya mahsus olmak üzere nakledeceği eşyadan gümrük resmi alınmamasıyla ilgili geçici bir kanun, 31 Mayıs 1914 tarihinde yürürlüğe girmişti⁴¹⁶.

⁴¹⁰ BOA.DH.EUM.MTK., 47 / 21, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğünden Muhacirin Tahsisat Kalemine gönderilen talimat, 16 Eylül 1914.

⁴¹¹ Fuat Dünder , a.g.e., s. 181.

⁴¹² BOA. DH.EUM. MH., 60 / 29, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğünden Muhacirin Müdüriyetine gönderilen tebliğ, 3 Eylül 1913.

⁴¹³ BOA. DH.HMŞ., 27 / 45 , Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğinden gönderilen Muhacirin Tahsisatına gönderilen tebligat, 12 Eylül 1914.

⁴¹⁴ Fuat Dünder , a.g.e., s. 178. Ayrıca İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi madde 31.

⁴¹⁵ BOA. DH. UMVM., 123 / 21, Dahiliye Nezaretinden gönderilen vilayetlere gönderilen tebliğ, 6 Nisan 1915.

⁴¹⁶ BOA. MV., 233 / 153, Meclis-i Vükela mazbatası, 31 Mayıs 1914.

1914 yılında Balkan Savaşı'ndan dolayı hicret eden muhacirler ile istila altındaki mahaller ahalisinden olan mültecilerin, iskân ve iâşe yardımı almak için tüm resmî daire ve belediyelere verecekleri arzuhaller, Hicaz ilmühaberinden ve damga vergisinden muaf tutuldu⁴¹⁷.

Hükümetin belirlediği iskân yerine yerleştirilen muhacir ve mülteci ailelerinin yerlerini keyfî olarak değiştirmeleri yasaktı. Bunun gerisinde, iskân politikasının başarıyla yürütülmesi ve giderlerin önlenmesi kaygısı vardı. Hükümetin belirlediği mıntika dışında yerleşmek isteyenlerin, gidecekleri yerlerde bir akrabalarının mevcut olması gerekiyordu. Böyle bir durumda olan ailelerin sevk ve iskân masraflarının kendileri tarafından karşılanması zorunluluğu vardı. Ancak, "hükümetin iskân ve iâşe gibi hiçbir yardım talep etmeyeceklerini beyan etmiş olmaları nedeniyle akrabalarının buldukları mahallere gitmelerine müsaade edilen mültecilerin gittikleri yerde yine yardım talebinde bulduklarından bu gibilerin buldukları yerlerden ayrılmalarına müsaade edilmemesi" yönünde bir karar alınıyordu⁴¹⁸. Muhacirler iskân edilirken akraba olanların birbirlerine yakın yerlere yerleştirilmesi istenmiştir⁴¹⁹.

Gerektiğinde iskân edilecek muhacirlerin mirî ormanlardan kereste ihtiyaçlarını sağlamalarına izin veriliyordu. Dört sene öncesinde de bu kanun uygulanmıştı. Böylece kendi konutlarının inşası için kerestenin yanısıra, ısınmak için odun temin edebileceklerdi. Örneğin, Edirne vilayeti ve Çatalca sancağı için bu meyanda bir kanun layihası düzenlenmişti.

a) Arazi Tahsisi

Balkan Savaşı sonrası gelen yoğun göç karşısında Osmanlı hükümeti, muhacirleri iskân edeceği mıntikaları belirlemek için tüm vilayet ve mutasarrıflık sınırları içindeki boş arazilerin tespit edilmesini istemişti. Gelecek bu bilgiler doğrultusunda muhacirler çeşitli illere dağıtılacaktı⁴²⁰.

⁴¹⁷ BOA. DH.EUM.MH., 58 / 98, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğünden Muhacirin Komisyonu'na gönderilen tebliğ, 16 Haziran 1913.

⁴¹⁸ Fuat Dündar , a.g.e., s.183.

⁴¹⁹ BOA., DH.MB.HPS.M., 19 / 68, , İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ 7 Haziran 1915.

⁴²⁰ Fuat Dündar , a.g.e., s.180-181.

Meclis-i Vükela kararı ile muhacire ayrılan çiftlikler dışındaki hazine arazilerine muhacirlerin yerleştirilmemesi istenmiştir⁴²¹.

Muhacir iskânı için devletin elindeki arazinin yetmediği durumlarda sahiplerinden arazi satın alınmıyordu. Satın alınacak arazi ve emlakta hiçbir şekilde vergi alınmıyordu. Muhacirlerin iskâna tahsis edilen boş arazilerin, müzayedeye sunulmaması illere özellikle tembihleniyordu⁴²².

1914 ortalarına gelindiğinde, muhacirlerin iskân edilecekleri verimli arazilerin azalması nedeniyle, "şahısların elindeki boş arazilerin alınması" için tahdid ve tahrir kanunu ile arazi kanununda bazı değişiklikler yapılması gerektiği ifade ediliyordu.

Son iskân mahalli belirlenen muhacirlerin sevkleri sonrası iskân memurları nezdinde belirlenen araziler muhacir ailelerine dağıtılıyordu. Bekâr veya ailesini memlekette bırakıp yalnız gelmiş erkek muhacirlere hane ve arazi tahsis edilmiyordu⁴²³.

Sanat sahipleri ve tüccarlar şehir veya ilçe merkezlerine, çiftçilik ve hayvancılıktan anlayanlar kırsal kesimdeki emval-i metrukelere yerleştiriliyorlardı. Özellikle Ege'nin karşı kıyısından gelmiş olan Balkan göçmenlerinin, benzer toprak ve iklim şartlarına sahip batı bölgelerindeki emval-i metrukelere yerleşerek daha verimli olmaları sağlandı. Zeytinlikler, bağ ve bahçelerin dağıtımı bu plan doğrultusunda gerçekleştirildi. Kalifiye muhacirler, kalifiye eleman ihtiyacı duyulan sahalarda istihdam edildiler.

Meclis-i Vükela 12 Ağustos 1914 tarihli toplantısında, Memalik-i Osmaniye ve Yunanistan'daki büyük arazi sahibi muhacirlerin zarara uğramaması için mübadele ile karşılıklı arazi verilmesi ve noksan olanların telafi edilmesi yönünde bir karar alıyordu. I. Dünya Savaşı nedeniyle yarıda kalacak bir mübadele yapılır. Sınırlı sayıda gelen mübadillere terk ettikleri değer kadar emlak ve arazi verilmeye çalışılmıştır.

Hükümete ait sahipsiz ve boş arazide iskân olunan muhacir, sahibi olduğu araziye bir yıl ekmez ise, bu arazi boş sayılarak ellerinden alınacaktı. Anadolu'da yerli halkın yerleşme düzeni, gelen muhacirlerin yerleşme biçimlerinde belirleyici rol oynamıştı. Daha sonra da yerli ve muhacir halkın yerleşme düzeni, toplumsal yapıya etkide bulunarak, birçok arazi anlaşmazlıklarının kaynağı olacaktı. Aynı şekilde göçebelerin

⁴²¹ BOA. DH.MB. HPS.M., 18 / 83, , İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 3 Ocak 1915.

⁴²² BOA. DH. MB.HPS.M., 10 / 8, , İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 1 Şubat 1914.

⁴²³ Fuat Dündar , a.g.e., s.183.

iskânı da, yerleşik halk ile göçebeler arası meydana gelen arazi anlaşmazlıklarının kaynağını oluşturmuştu⁴²⁴.

b) Geçim Araçları ve Kaynaklarının Temini

Hükümet, muhacirlere ev ve arazi dışında yaşamlarını idame ettirecek bir iş sağlamaya çalışıyordu. İskân edilen çiftçi muhacirlere ev ve arazi, zirai araç, hayvan ve tohumluk yardımı yapıyordu⁴²⁵. Meslek sahibi olanlar da kendilerine uygun işler yapabilmeleri için, ilçe veya il merkezlerine iskân ediliyordu⁴²⁶. Konya'ya yerleşen göçmenlere aile başına 25 dönüm ve her çocuk için de 5 dönüm toprak veriliyordu⁴²⁷.

“Muhacirlerin İskân ve İstihdamları Hakkında İttihazı Mukteza Tedbir ve Muamelata Dair Tertib Edilen Proje” hazırlandı. Bu proje ana hatları ile şöyledir:

Muhacirler, çiftçi, sanatkâr, sanatsız fakat işe yatkın olanlar, evli kadınlar, dul ve kimsesiz kadınlar, çocuk ve yetimler, tedavi edilemeyecek derecede hasta ve yaşlı olanlar diye 7 bölüme ayrılıyordu. Bunlardan çiftçi sınıfı da ikiye ayrılmıştı. Çalışabilen ve çalışamayanlar ile asıl vatanlarına geri dönecekler olmak üzere iki bölüme ayrılıyorlardı. Bunlardan iskân edilecek muhacirlerin her hanede kaçar nüfustan ibaret olduğu belirlenmek istenmiştir. Çünkü verilecek arazi miktarı her hanede bulunan erkek nüfusa göre belirlenecekti.

İskân olunacak muhacirlerin geldikleri bölgelerin de bilinmesi gerekiyordu. Böylece iskân edilecekleri arazinin bunların asıl vatanlarındaki iklim şartlarına uygun olması düşünülerek sıkıntı çekmelerinin önlenmesi amaçlanmıştı.

Muhacirlerden sanat erbabı olanlar çalışabilenler ile çalışamayanlar olarak iki bölüme ayrılıyordu. Sanatkârların evvelce meşgul oldukları sanatın bugün buldukları mahallerde icra edilip edilemediği ve ediliyorsa bu sanatların türü belirtilmeliydi.

Sanatları yerine getiremeyecekler hakkında şu tür tedbirler alınabilecekti. Hükümet veya belediye tarafından kurulan sanayi bölgelerinde veya bölgede bulunan sanatkârlar tarafından istihdamları mecbur tutulmuştu. Hükümet dairelerine kumaş v.b. malları vermekte olan işverenler işletmelerinde muhacir istihdam ettiklerinde, gündelik v.s. hususlarda hükümet tarafından belirlenen şartlara uygun olarak hareket edenlere daha sonraki mal v.b. ihtiyaç temininde öncelik tanınacaktı.

⁴²⁴ Fuat Dündar , a.g.e., s. 185-186.

⁴²⁵ İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi, madde. 26

⁴²⁶ BOA. DH. UMVM., 123 / 21 ,Dahiliye Nezareti'nden vilayetlere gönderilen tebliğ, 6 Nisan 1915.

⁴²⁷ Béla Horvath, a.g.e., s. 48.

Sanat sahibi olmayan fakat işe yatkın olanların miktarı belirlenerek bunlara iş imkanları hazırlanmalıydı. İstihdam olunacak erkek ve kadınlara uygun bir iş bulmak için Muhacirin Komisyonlarının bulunduğu yerlerde iki defter tutulacak, birisine iş arayan muhacirlerin isimleri ve diğerine de o mevkide bulunan sanatkârların isimleri kaydedilecekti. Böylece sanatkârların muhtaç olduğu işçileri bulmaları ve işsizlere de iş bulmak kolaylaşacaktı.

Evli kadınlar da çalışabilen ve çalışamayanlar diye ikiye ayrılıyordu. Bu kadınların sayılarının belirlenmesi, kocalarının yanına gönderilmeleri veya kocalarının yanlarına getirilmeleri düşünülüyordu. Kocalarının gelişine kadar yaşeleri yahut istihdamları yönünde bir karar alınması gerekiyordu.

Dul ve kimsesiz kadınlar da çalışabilen ve çalışamayanlar olarak ikiye ayrılarak, çalışabilenlerin uygun hizmetlerde istihdamları ve çalışamayacak olanlar için bir dulhâne tesisi kurulması konusu gündeme alınmıştır.

Durumu ciddi olan hastalara hükümet hastanelerinde bakılacaktı. İskâna müsait olan arazinin dönüm itibariyle miktarı ve tüm ölçümlerinin yapılarak kaç hane barındıracağı araştırılacaktı. Belirlenen arazinin sağlık açısından uygun olup olmadığı tabip ve mühendisler tarafından verilecek raporlara göre ayrıca tespit edilecekti.

Sadece çiftçi olmayıp elinden başka işler de gelenleri bazı yerlerde bilhassa Aydın vilayetinde olduğu gibi tütün ve meyan kökü işlerinde tüccar tarafından istihdam edilebilirdi. Aydın vilayetindeki tüccarlar, muhacirleri istihdam etmenin yanısıra bunları iskân ettirmeye de hazır olduklarını hükümet yetkililerine bildirmişti. Bu gibi müracaat ve girişimlerin incelenip araştırılarak uygun bir karara bağlanması suretiyle de, sadece çiftçi olmayan muhacirler için uygun bir iş ve iskân ayarlanmış olacaktı⁴²⁸.

Muafiyetlerde olduğu gibi yapılan yardımlarda da muhacir ve mültecilerin suistimali söz konusuydu. Muhacirlere verilen hayvan, zirai alet, tohumluk zahire, gübre vesaire elden çıkarılarak satılıyordu. Bu durum, muhacirleri üretim aracından yoksun bırakırken, hazineyi de zarara uğratiyordu⁴²⁹. Bu yüzden hükümet, bu gibi suistimallerin önlenmesi için 10 maddelik bir talimat yayımladı. 28 Mart 1915 tarihli talimatla, muhacirlere verilen çift hayvanları, zirai alet ve tohumluk zahirenin bedelinin kefaletle köye bağlanacağı ve hazinece aile reisine zimmetleneceği, verilen büyükbaş hayvanların

⁴²⁸ Fuat Dündar, a.g.e., s. 186-188.

⁴²⁹ BOA. DH.MB.HPS.M., 20/ 48, İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 6 Mayıs 1915.

muhacir kelimesinin baş harfi olan "M" ile ve küçükbaş hayvanların da boynuz veya kulaklarından işaretleneceği ve böylece satışlarının zorlaşacağı buna rağmen hayvanları satan kişilerden hayvan bedelinin alınıp bunlara bir daha hayvan verilmeyeceği ve bulunduğu yeri terk etmesine müsaade edilmeyeceği, satın alan şahıslardan da bu hayvanların derhal geri alınacağı, kendilerine bedava verilen arazinin on sene geçmeden hane ve üretim araçlarının da taksitleri bitmeden satışının yasaklandığı hükme bağlanıyordu. Aslında hükümet bu tedbirler ile aynı zamanda muhacirleri iskân yerlerinde sabitlemeyi de sağlamış oluyordu⁴³⁰.

c) Yetim Çocuklara Yapılan Yardımlar

Muhacir ve mülteci kabileleri içinde yer alan kimsesiz, dul ve yetimler için bireysel yardımların yanısıra merkezî ve organize bir yardım, hükümet tarafından devreye sokulmuştu.

İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti'nin, üzerinde titizlikle durduğu konulardan biri kimsesiz kadın, yaşlı ve çocukların refahı idi. Kimsesiz çocukların iskânları kadar, tahsil ve terbiyelerini de düşünüyordu. Muhacirlerin iskân ve istihdamları hakkında hazırlanan bir projede, tahsil ve terbiyeleriyle beraber iskânlarının temininin dikkate alınması, Osmanlı vilayetlerinde dul ve yetimhane tesis edilip kız çocuklarının buraların kadın kısmında bulundurulması ve erkek yetimlerin ayrıca bir dairede muhafaza ve terbiyelerine itina edilmesi gerektiği belirtiliyordu. Erkek çocukların mürebbi ve muallimlik edecek kişilerin elinde iki sene okuyup yazma öğrendikten sonra "sanayi vesair müesseselere dağıtılması icabı halinde kendilerine çiftlikhane verilmesi" gerektiği belirlenmişti.

1916 yılında da kimsesiz, dul ve yetimler için yeni kararlar alındı. Kimsesiz dul kadın ve çocukların yol üzerinde bulunan kasaba ve köylerde toplu olarak yerleştirilmeleri istenmişti. Mülteciler arasında yer alan yetim ve öksüz çocuklar, yaşlı ve kimsesiz dul kadınlar için darüleytam (yetimevi), darüliaşe (barınma yerleri), darülmesai (çalışma yerleri) açılması getirilmesine gayret edilmesi yerel memurlardan istenmişti.

---

⁴³⁰ Fuat Dünder, a.g.e., s. 189.

Bunun yanısıra köylere ve kasabalara yerleştirilen muhacir içinde yer alan yetim kız ve çocuklara da arazi ve emlak verildiği ve bunların diğer sevk edilenlerle birlikte aynı mahalde iskân edilmelerine dikkat edildiği oluyordu.

Muhacir ve mülteci çocukları darüleytamlara dağıtılırken, sevk mahalline en yakın noktalar göz önüne alınıyordu⁴³¹. Şehit ve muhacir çocuklarının mahalli darüleytamlarda veya askeri okullarda eğitim görmeleri tavsiye edilmiştir⁴³².

d) Muafiyetler

Osmanlı Devleti'ne göç etmiş ailelerin yerleşik hayata daha çabuk geçmeleri için kendilerine sağlanan kolaylıklardan birisi de vergi ve askerlik muafiyetiydi.

Rumeli'den gelecek "muhacirler, hicret tarihlerinden itibaren 6 sene tekalif-i askeriye ve iskân tarihlerinden itibaren 2 sene tekalif-i maliyeden muaf tutulacaklardı⁴³³.

Hicret ettikleri zaman devlet yardımını kabul etmeyenlerin yıllar sonra, yardım almadıkları gerekçesiyle devlete başvurdukları oluyordu. Bu durumda iskân tarihi belli olmayanların nüfusa kayıt tarihleri dikkate alınacaktı. Bu yüzden hükümet, yerel idarelerden muhacirleri vakit geçirmeden sicile kayıt etmelerini, 10 Mart 1915 tarihli bir tamimle istedi. Bu hususta kusuru görülen memurlar, kayıtları geciktirmekten sorumlu tutulacaklardı⁴³⁴.

Mali vergiler içinde yer alan bina, arazi, temettü (gelir vergisi), şahsi, ağnam (hayvan vergisi), öşür (mahsul vergisi) ve gümrük gibi vergilerde indirim yapılması ya da bir süreliğine bunlardan muaf tutulmaları sağlanarak muhacirlerin yeni bir hayat kurmaları kolaylaştırılmaya çalışılmıştı. Muhacir tanınan vergi muafiyetlerinde çeşitli suistimallere rastlanıyordu. Vergi ve öşür resminden muaf tutulan muhacirlerden bazıları ahalinin mahsullerini de kendi mahsulü gibi göstererek vergi ödemekten kaçmak istemişlerdir. Muhacirlerden aşar vergisi alınmamasının muhacirler tarafından suistimal edilmesi karşısında hükümet, "Hisse-i Teavün" adı altında bir vergi çıkardı. Muhacirlerin ziraî mahsullerinden "yardım hissesi" namıyla alınacak verginin miktarı aşar vergisi oranında olması kabul edilmiştir. Suistimalleri önlemek için devletin aldığı önemli kararlar şunlardır:

⁴³¹ F. Dündar, a.g.e., s. 190-191.

⁴³² BOA. DH.UMVM., 70 /40, Dahiliye Nezareti'nden vilayetlere gönderilen tebligat, 8 Şubat 1916.

⁴³³ BOA. DH. EUM. MH., 60 /29 , Muhacirin Nizamnamesi, 3 Eylül 1913.

⁴³⁴ BOA. DH. HMŞ., 27 / 57, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğinden gönderilen tamim, 10 Mart 1915.

Hisse-i Teavün adıyla muhacirlerden alınacak "yardımlar" ayrı bir defterde kayıt edilecekti.

Ambarlarda mevcut mahsullerin cins ve miktarı her ay bitiminde muhacirin komisyonuna bildirilecekti. Vilayet veya müstakil livalarda bulunan muhacir komisyonlarına ait ambarlarda mevcut buğday, arpa, yulaf gibi tahıllar, tohumluk ve yemeklik olarak muhacirlere verilecekti. Ürünlerin toplanma biçimi, hesap ve kayıtlarının tanzim ve temini, ayniyat ve bedellerinin takip ve tahsili mülkî ve maliye memurlarının yanısıra İskân-ı Muhacirin memurları tarafından yürütülecekti⁴³⁵. Daha sonra muhacirlerden Hisse-i Teavün adıyla alınan vergiden vazgeçilmiştir. Muhtaç çiftçilere taviz verilerek tohumluk verilmesi uygun bulunmuştur⁴³⁶.

Bazen Anadolu halkından olanlar da Rumeli'den gelen muhacirlere karışarak işe yardımından yararlanmıştır. Bir tamim yayınlanarak bunların muhacirlerden ayrılmaları istenmiştir⁴³⁷.

Rumeli muhacirleri içinde, geçim araçlarını beraberinde getirebilen kişiler de vardı. Genelde tüccar olan bu muhacirlerin bir defaya mahsus olmak üzere nakledecekleri eşyadan gümrük resmi alınmamasıyla ilgili geçici kanun, Meclis-i Vükela'nun 4 Mart 1914 günkü toplantısında kararlaştırılmıştı. Üç aylık süreyle sınırlı olan bu kanun, 23 Haziran 1914'te Meclis-i Ayan'da görüşülerek tekrar uzatılıyordu. Böylece tâbiyet-i Osmaniye'yi muhafaza etmek istediği için memalik-i Osmaniye'ye hicret etmek isteyen ticaret erbabının beraberinde getireceği eşya ve emtianın gümrük resminden bir süreliğine daha istisna tutulması sağlandı.

1913'ten sonra Osmanlı Devletine gelen yetişkin muhacirler erkeklerin vatanî görevlerini yapmaları bir süre geciktirilmeye çalışılıyordu. Bütün eşyasını geride bırakıp gelen ailelerin yeni yerlere iskânları büyük bir çaba gerektiriyordu. Aile reislerinin olmaması durumunda ailelerin büyük sıkıntılara düşmesi mümkündü. Tüm bunları göz önüne alan hükümet, muhacir ailelerin yetişkin erkeklerinin askere alınmalarında muafiyet tanıdı⁴³⁸.

Askeri gücün zayıflamasını engellemek isteyen hükümet Edirne çevresinden savaş nedeniyle Anadolu'ya göç eden ahalinin muhacir sayılmaması kararlaştırılmıştı. Savaş

⁴³⁵ F. Dündar, a.g.e., s. 195.

⁴³⁶ BOA. DH.MB. HPS.M., 29/ 1, İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 21 Haziran 1917.

⁴³⁷ BOA. DH.MB. HPS.M., 8 / 33, İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 25 Haziran 1913.

⁴³⁸ Fuat Dündar, a.g.e., s. 195-198.

bittikten sonra yerine dönmeyenlerin askerlik muafiyetinden yararlanamayacakları belirtilmişti⁴³⁹. Hükümet tarafından arazi verilerek iskân edilen muhacirlere tanınan askeri muafiyet, kendi imkânları ile yerleşmiş ve hükümetten yardım talep etmemiş olan muhacirlere de tanınmıştı⁴⁴⁰. Daha sonra askerlik muafiyetleri konusunda farklı uygulamalar yaşanmış olmalı ki hükümet yeni kararlar almak zorunda kalmıştır. 16 Eylül 1914 tarihinde yayınlanan emirle ne suretle olursa olsun Rumeli'den hicret etmiş ve edecek olan Müslümanların askerlik hizmetinden ve vergiden muafiyetlerini kararlaştırıyordu⁴⁴¹.

Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine birçok cephede savaşmak zorunda kalan ordunun asker ihtiyacı ortaya çıktı. Bu yüzden 3 Şubat 1915'te, muhacirlerin de askere alınması için Meclis-i Vükela tarafından bir kanun hazırlandı. 15 Nisan 1915'te çıkarılan Mükellefiyet-i Askerlik Kanunu'na ek bir kanun ile Harbiye nezareti "ihtiyaç gösterdiği takdirde" şimdiye kadar gelmiş ve ilerde gelecek olan muhacirlerin, seferberlik müddetine münhasır olmak üzere Osmanlı topraklarına varış tarihlerinden itibaren, yaşlarına göre 3 ay içinde silah altına alınmaları kararlaştırılıyordu. Çıkarılan kanuna göre muhacirlerin 6 yıl askerlikten muaf olmaları, ihtiyaç nedeniyle üç aylık bir muafiyete düşüyordu.

Muhacirlere tanınan altı yıl askerlikten muafiyet, savaştan dolayı üç aya indirilince, yetişkin erkek muhacirler bir yolunu bulup askerlikten kaçmaya çalışmışlardı. Bunu iki şekilde uygulamışlardı. Birinci yol olarak, aileleri ile beraber iskân edilmelerine rağmen bir süre sonra göç kabilelerinin arasına katılarak başka bölgelere gidip kendilerini yeni gelmiş muhacir gibi göstermişlerdi⁴⁴². Bir tamim yayınlanarak iskân edildikleri yerleri terk eden muhacirlerin derhal askerlik şubelerine teslim edilmesi istenmiştir⁴⁴³.

Muhacirlerin askerlikten kaçmak için kullandığı ikinci yol ise, muhacir ailelerinin erkeklerini askere göndermemek için تنها ve bataklık yerlerde barınmalarıydı. Bu gibi nedenlerden dolayı, muhacirlerin mükellefiyet-i askeriyeleri hakkındaki ek kanun hazırlanmıştır. 1 Mart 1916 tarihli bu kanuna göre, muhacirlerden bekâr olarak gelmiş

⁴³⁹ BOA. DH. SN. M., 43 / 103 ,Dahiliye Nezareti'nden Sicil-i Nüfus Müdüriyetine gönderilen tebliğ, 12 Haziran 1914.

⁴⁴⁰ BOA. , DH. SN. M., 34 / 108, Dahiliye Nezareti'nden Sicil-i Nüfus Müdüriyetine gönderilen tebliğ, 11 Ağustos 1914.

⁴⁴¹ BOA., DH.EUM.MTK., 47 / 24, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye'den Muhacirin Tahsisat Kalemine gönderilen evrak, 16 Eylül 1914 .

⁴⁴² Fuat Dündar , a.g.e., s. 200.

⁴⁴³ BOA. DH. UMVM., 123 / 89, Dahiliye Nezareti'nden vilayetlere gönderilen tamim, 26 Haziran 1915.

olanların "bir güne mahal verilmeyerek derhal" askere sevk olunmaları kararlaştırıldı. Çünkü, ailesiz olan bu muhacirler üç aylık süreden yararlanarak askerlikten kurtulmak için sürekli şehirden şehre geziyorlardı⁴⁴⁴.

7. İskân Edilen Muhacirlerin Sicile Kayıtları

27 Ağustos 1914'te yeni nüfus kanunu kabul edildi. Bu kanunla bütün Osmanlı vatandaşları kendilerini sicil-i nüfusa kaydettirmeğe mecburdu. Mevcut nüfus, yerli ve misafir (yabancı) diye iki ayrı defterde kayıt edilecekti. Yerli deftere, o bölgenin asıl ahalisi ile sonradan oraya gelip yerleşmiş olanlar yazılıyordu. Yabancı (misafir) defterine ise ticaret, sanat, memuriyet veya eğitim gibi nedenlerle o bölgede geçici olarak bulunanlar kayıt edilecekti.

1916 yılına kadar, Memalik-i Osmaniye'ye gelen muhacirlerin bir kısmı yabancı defterlerine kaydedilmişlerdi. Bu muhacirlerden yabancı defterine yazılanlar 22 Ocak 1916 tarihinde, esas deftere nakil edilmeye başlandı.

Osmanlı devleti, topraklarına hicret eden muhacirlerin son iskân mahallindeki sicil nüfuslarına kayıtlarının vakit geçirmeden yapılmasına önem veriliyordu. Memalik-i Osmaniye'ye hicret edenlerin hemen sicil-i nüfusa kayıt edilerek hicret ve tescilleri arasında zaman geçmesine imkân verilmemesi isteniyordu. Çünkü askerlik, emlak ve arazi vergileri gibi kolaylıklar, belirli zaman aralıklarıyla sınırlı olduğundan bu sürelerin uzaması istenmiyordu. Diğer Osmanlı vatandaşları gibi askerlik görevi yapacak yaşta olanların miktarının tespiti ve ona göre askere çağrılacakların belirlenmesi için de sicile kayıt işleminin bir an önce yapılması gerekiyordu. Muhacirlerin ellerindeki nüfus cüzdanlarında hicret tarihleri belirtilmediğinden dolayı askerlik ve nüfus işlerinde zorluk yaşandığı için hicret tarihlerinin nüfus cüzdanlarına işlenmesi istenmişti.

Muhacirlere verilen tezkere-i Osmaniye'lere hicret tarihlerinin yazılması isteniyordu. Gelen muhacirlerin, tâbiyet-i Osmaniye'lerini muhafaza etmeleri gerekiyordu. Beraberlerinde getirecekleri tezkireler sayesinde sicil-i nüfus işlemlerinin yapılması kolaylaşıyordu. Muhacirin idaresinden nüfus idaresine verilen defterlerde iskân yerleri değişen şahıslardan doğum tarihi ile baba ve annesinin isimleri

---

⁴⁴⁴ Fuat Dündar, a.g.e., s. 200.

belirtilmeyenlerin tescil muamelelerinin bu işin ikmalinden sonra yapılması isteniyordu⁴⁴⁵.

Balkan Savaşları nedeniyle Anadolu'ya göç edenlerden muhacir sayılamayacakların sicil-i nüfuslara kayıt edilirken işgal edilen topraklardan gelenlerin dışında kalanların muhacir sayılmaması istenmiştir. Edirne Vilayeti ahalisinden olup savaş sonrası geri dönmeyenlerinde muhacir sayılmaması istenmektedir⁴⁴⁶.

8. Muhacir Köyleri ve İmar Planları

Osmanlı İmparatorluğu, muhacirlerin iskânı için, ilk zamanlar mevcut köylere yeni mahalleler eklemek suretiyle iskân sorununa çözüm bulmaya çalışıyordu. Muhacirler için yeni kurulacak köyler, İslâm Mahalle biçimine göre tanzim edilmişti. İslâm Mahallesi modelinde, merkezde bir cami ve bunun etrafında kümelenen haneler bulunur. Cami, çarşı, büyük bir meydan ve bu meydanda bulunan bir çeşme mahallenin iskeletini meydana getirirdi. Mahalleler aynı zamanda bir yönetim birimi olarak dikkat çekerd.

Son iki yüzyıl, gerileme ve dağılma dönemi yıllarında Rumeli'den Anadolu'ya doğru gerçekleşen göçlerle karşı karşıya kalan devlet, muhacirlerin iskânında da İslâmi mahalle tarzına bağlı kalmıştı. 1877-1908 döneminde çiftçi muhacirlerin öncelikle mevcut köylerde iskân edilmesi ilke olarak benimsenmişti⁴⁴⁷. Zorunluluk halinde göçmenlere özel köyler kurulacaktı. Yeni inşa edilen köylere dönemin padişahının ismi verilirdi. Bu nedenle bugün Türkiye'nin dört bir yanında Sultaniye, Aziziye, Reşadiye, Hamidiye isimli muhacir köylerine rastlanmaktadır⁴⁴⁸.

Muhacirlerin iskânında dikkat edilen bir diğer özellikte köyün aynı aidiyete sahip kişilerden oluşmasıydı. Her mahalle veya köy aynı işle uğraşan, aynı köy veya şehirden gelen, birbiriyle yakın ilişkisi olan, aynı dinden, aynı etnik gruptan olan ailelerin oturduğu homojen bir yapıya sahip oluyordu.

⁴⁴⁵ F. Dündar, a.g.e., s. 217.

⁴⁴⁶ BOA. DH.MB.HPS.M., 13 / 62, İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 13 Haziran 1914.

⁴⁴⁷ F. Dündar, a.g.e., s. 201.

⁴⁴⁸ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 30. Günümüzde bu isimlerle kurulmuş olan birçok yerleşim birimi bulunmaktadır.

Balkan Savaşları öncesi gelmiş ve henüz tam iskân edilmemiş muhacirlerin yanısıra, savaş sırasında ve sonrasında gelenlerin de bunlara eklenmesi ile iskân sorunları daha da büyümüştü. Bu sorunların üstesinden gelmek için üç yol vardı. Bunlar, mevcut köylere hane ekleyerek köyleri genişletmek, yeni köyler inşa etmek ya da gayrimüslim köyleri tamamen Müslüman muhacirlere tahsis etmektir. 1913 yılında Çatalca Yalıköy’de ikamet eden Rumlarla Balkan Türkleri mübadele edilmiş, bu mübadele sonucunda 60 hane Rumlardan kalan bu evlere Türkler yerleştirilmiştir⁴⁴⁹.

Balkan Savaşları’ndan sonra muhacir akımı tekrar başlamıştı. Üstelik II. Balkan Savaşı’ndan sonra Bulgaristan ve Yunanistan ile mübadele yapılması düşünülüyordu. Mübadele ile gelecek olan muhacirlerle birlikte muhacir sayısı artacaktı. Bunlara yeni köyler inşa etmek gerekecekti. Önceki göçlerin mevcut köylere dağıtılması yüzünden, bu olanak tüketilmişti. Bu yüzden hükümet tarafından yeni kurulacak köyler için bir dizi plan, proje için çalışmalar yapıldı. Yapılan bu projeler tüm vilayetlere gönderilerek inşa edilecek köylerin bu imar planına uygun olarak inşa edilmeleri istendi.

Muhacirlerin iskânı için kurulan komisyonlar, yeni köylerin inşasıyla görevliydi. Komisyonlar belirledikleri köy arazileri için krokiler hazırlayacaklardı. Bu krokiler 1/10000 veya 1/20000 oranında olacaktı. Bu arazi içindeki kuru, meşelik gibi ormanla alakalı ne var ise köy hududnamesi defterine yazılacak ve krokide gösterilecekti. Şayet o köyün kuru ve baltalık alanı yok ise bunların yeniden tesisi için münasip bir yerde bir miktar arazi ayrılacaktı⁴⁵⁰.

Bir köy, belli miktarda hane sayısı içermeliydi. Muhacirler için iskân edilecek köylerin en az elli haneden oluşturulması genel bir politikaydı⁴⁵¹.

Bir köy veya mahalleye iskân edilecek muhacir miktarı dağıtılacak arazinin verimliliği ile gerek bölgenin ihtiyaçları ve gerekse kendi yaşamlarını temin edebilecek sanatkârların adedine bağlı olacaktı. Muhacirlerin iskân edilecekleri köy ve mahalle civarında her bir hane için birer dönüm kadar arsa ayrılacaktı. Sevk edilen muhacirler buralara hane inşa edeceklerdi. Bir yere fazla muhacir gönderilmiş ise bunlar başka yerlere nakledileceklerdi. Boş haneler ise daha sonra gelecek muhacirlere dağıtılmak üzere komisyonca birer numara verilerek deftere kaydedilecekti. Kaza dahilinde iskân edilecek yer kalmamış ise kaza merkezlerine yerleştirileceklerdi.

⁴⁴⁹www.catalca.bel.tr.

⁴⁵⁰ Fuat Dündar , a.g.e., s. 204.

⁴⁵¹ BOA. DH. HMŞ., 30 / 60, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğinden vilayetlere gönderilen tebliğ, 5 Ocak 1914.

Sanat erbabı olan muhacirlere mümkün olursa birer dükkân verilecekti. Sadece sanatla yaşamını devam ettiremeyecek olanlara ise, diğer muhacirlere verilecek arazinin yarısını geçmemek üzere bir miktar arazi de verilebilecekti.

Komisyonlar, kullanılmayan mâbet ve mektepleri kaydedip aynen muhafaza edeceklerdi. Şayet mâbet ve mektep yok ise mevcut binalar içinde en uygunları seçilerek, mektep ve cami olarak kaydedilecekti.

Arazi ve emlak, yalnız aile reisi ve reisesi namına kaydolunacaktı. Reis veya reisesi yoksa, ailenin mevcut tüm bireyelerine eşit olarak kaydedilecekti.

Her evli çift bir aile kabul edilip evlilik çağında olup da henüz bekâr bulunanlar ana veya babalarına tâbiyen iskân olunabilecek ayrı bir hâne verilmeyecekti. Ancak, yetim kız ve çocuklara arazi ve emlak verilecekti.

Dağıtım ve taksimat defterlerinin, ilk sayfasına köy veya mahallenin genel hudutları, ikinci sayfasına kuru, baltalık ve meraların hudut ve miktarı yazılacaktı. Diğer sayfalara ise muhacirlere dağıtılan hane, arazi vesairenin kıymet ve dönümleri yazılarak aile reisi ve muhtara onaylattırılacaktı. Muhacir ailenin fertlerinin isimleri de bu deftere yazılacaktı.

Muhacirlerin iskânı için diğer yol mevcut köylere iskân edilmeleri idi. Hazır köylerde, muhacirleri ailelerin yanlarına dağıtarak, köyleri genişleterek, haneler inşa ederek iskân sorunu çözülmeye çalışılıyordu. Müslüman köyler içinde muhacir istemeyen veya sorun çıkaran bazı köyler olmasına rağmen en büyük sorun gayrimüslim köylerle yaşanıyordu.

Rumeli ve diğer bölgelerden yapılan muhacir göçleri Anadolu'da birbirinden kültür, dil ve ırk olarak farklı ama hepsi İslâm ahaliden olan köyler ve mahalleler oluşturdu. Bu durum kaynaşmayı geciktirdiği gibi asayiş ve güvenliğin sağlanmasında da sorunlar çıkaracaktı⁴⁵². Yeni oluşturulacak köy elli haneden az olacaksa, bunlar mevcut karyelere yerleştirilecekti⁴⁵³.

Osmanlı Devleti'ne göç eden Rumeli halkı padişaha ve devlete bağlılıklarını göstermek için kurulan köy ve mahallelere padişah isimleri verilmiş veya mevcut isimleri değiştirilmiştir. Ankara vilayetine bağlı Haymana kazasında Muhaciriskân edilen

⁴⁵² Fuat Dündar, a.g.e., s. 207.

⁴⁵³ BOA. DH. MH., 72 / 43, Dahiliye Nezareti'nden Muhacirin Komisyonuna gönderilen tebliğ, 22 Aralık 1913.

Yağlı Pınar mevkiinin adı Mahmudiye olarak değiştirilmiştir. Tire kazasına gelen Kırkhâne göçmenleri için kurulan köyün adı Hamidiye olarak belirlenmiştir⁴⁵⁴.

Muhacirlerin iskânı için takip edilen diğer yol ise yeni köyler inşa etmektir. Balkan Savaşı sonrası gelen muhacirlerin iskânı için yeni köylerin inşası gerekiyordu. Bu yönde çeşitli plan ve projeler hazırlanmıştı. Köyler için tek tip köy planları hazırlanmıştı. Köylerin sıhhi ve fenni koşullara uygun olması, hanelerin belirli bir plan dahilinde inşası için krokiler çizilmişti. Her köy için bir mektep ve bir cami zorunluydu. Bu cami ve mektepler önceden çizilen projeler ekseninde tek tip olacaktı. Devlet tarafından yapılan meskenlerde bölge farklılıkları ve muhacirlerin sosyal şartları dikkate alınmamış, yapılan meskenler standart tek tip olmuştu.

Devletin yapacağı yeni köyler hazırlanan bu plana uygun olmalıydı. Devlet yardımı almadan hane ve köy inşa edenlerin de bu plana uyma zorunluluğu vardı. Muhacirler ise kendi istek ve şartlarına göre konut inşa ediyordu. Geldikleri yörenin konut biçimi ve köy düzenini esas alıyordu. Kafkas muhacirleri taş, kerpiç, saz ve ot gibi malzemeler kullanıyordu. Balkan ve Kırım muhacirleri ise kerpiç, saz, kiremit ve toprak malzemeler kullanmıştı. Bu yüzden Anadolu'da Kafkas ve Rumeli köy modelleri bulunmaktadır. Balkan Savaşları ve sonrası gelen muhacirler için inşa edilecek köylerin projeleri "Muhacir köy projesi" olarak adlandırıldı. Ancak bu girişim I. Dünya Savaşı nedeniyle yeterince uygulamaya konulamadı. 1914-1918 yılları arası muhacir sayısındaki büyüklüğe rağmen yeni köyler inşa edilmemiştir⁴⁵⁵. Devlet muhacirlerin ev yapmalarına yardım etmiştir. 17 Eylül 1914 tarihli Meclis-i Vükela kararı ile Edirne ve Çatalca'da evleri hasar görmüş olanlar ile muhacirlere, inşa edecekleri evler için mirî ormanlardan parasız kereste sağlama imkanı tanımıştır⁴⁵⁶.

1912 ve 1913 yıllarında birkaç köy inşa edildiğine dair belgeler mevcut olmasına rağmen sonraki yıllara ait bir inşa faaliyetinden bahsetmek, eldeki belgelere göre mümkün değildir. 1913-1918 yıllarında yüzbinlerce muhacir ve mültecinin konut sorunu yeni inşa edilecek köylerle değil, daha çok metruk köylerle giderilecekti⁴⁵⁷.

⁴⁵⁴ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 31.

⁴⁵⁵ F. Dündar, a.g.e., s. 209-210.

⁴⁵⁶ BOA. MV., 236/ 105, Meclis-i Vükela Kararları, 17 Eylül 1914.

⁴⁵⁷ F. Dündar, a.g.e., s. 214.

D. MUHACİRLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

1. Muhacir Öğrencilerin Eğitimi Sorunu

Rumeli'den göç başladıktan sonra insanlar bütün mal ve mülklerini kaybetmişlerdi. Göç sonrası başlayan sıkıntılı günler iskân, iaşe, askerlik gibi önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Eğitim de bunlardan birisidir. Muhacir çocukların ailelerinin devlet kurumlarına yazdıkları dilekçeler ve talepler muhacirlerin bu konuda sıkıntı yaşadığını göstermektedir. Yabancı bir bölgeden gelen muhacirlerin psikolojik durumları da çok kötüdür. Bununla birlikte eğitim haklarını arama noktasında ilgili makamlara müracaat eden muhacirlere, çoğunlukla muhacir öğrencilerin ilgili okullara kayıtlarının yapılması yönünde olumlu cevap verilmiştir.

Devletin öğrenci gönderdiği belli başlı okullar arasında Sultanahmet Sanayi Mektebi, Bursa Sanayi Mektebi, Trabzon Sanayi Mektebi, Ankara Sanayi Mektebi, Bursa Mekteb-i Sultanisi, Balıkesir Mekteb-i Sultanisi önde gelmektedir. Bu okulların meslek okulu olduğu göz önünde tutulursa muhacir öğrencilerin bir meslek sahibi olmalarının düşünüldüğü görülmektedir. Dahiliye Nezareti ve ilgili vilayetler arasındaki yazışmalarda okullardaki yer sorunu ve tahsisat eksikliği yüzünden öğrenci kabul edilemeyeceği gibi cevaplar da yer almaktadır. Bütün olumsuzluklara rağmen üst makamlar hiçbir muhacir öğrencinin açıkta kalmaması için emirler vermekte ve yerel makamlara nazaran meseleyi sahiplenme yönünde daha gayretli ve gerçekçi yaklaşımlar sergilemekteydi⁴⁵⁸.

Muhacir ve mülteci çocuklarından Sultanî ve Sanayi gibi mektepler ile, darüleytam, darümuallim ve darümuamelat gibi kurumlara kaydolacaklar için yapılacak harcamalara ilişkin olarak bütçede özel tahsisatlar ayrılmıştı⁴⁵⁹.

Muhacir öğrencilerin eğitimine yardımcı olunmasının bir hükümet politikası haline gelmişti. Öğrencilerden para alınmaması muhacirlere ve eğitimlerine devletin duyarsız kalmadığının bir göstergesidir. Meclis-i Vükela 26 Mart 1913'te aldığı bir karar gereği rüştiye ve 5 senelik gündüzlü idadiyelerinden diploma alarak yedi senelik idadiye sultani mekteplerine girmeğe hak kazanmış oldukları halde, muhacereten İstanbul'a gelmiş olan fakir öğrencilerin idadi ve sultani okullarına parasız yatılı olarak kayıt ve kabullerini uygun görmüştür⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ H. Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 240.

⁴⁵⁹ F.Dündar, a.g.e., s. 192.

⁴⁶⁰ BOA. MV., 175 / 84, 26 Mart 1913, nakleden H.Yıldırım Ağanoğlu, a.g.e., s. 244.

İstanbul dışındaki yerlere Rumeli'den göç eden öğrencilerin eğitimini devam ettirmeleri için de devlet tedbirler almıştır. Konya'ya 5, Aydın'a da 7 yıllık 2 ibtidaî mektebi açılması kararlaştırılmıştır⁴⁶¹. Aydın'ın Bergama ve Çeşme kazalarında iskân edilen muhacirler çocukların eğitimlerinin sağlanacağı Mekteb-i İbtidaiyye öğretmenlerinin maaşları için de tahsisat istenmiştir⁴⁶². Balkan Harbi esnasında savaş bölgesinden gelip, yatılı mekteplere geçici olarak yerleştirilen ve ücret vermeye durumu olmayan kimi babasız, kiminin ailesi kayıp muhacir öğrencilerin öğrenimlerinin kesilmesinin uygun olmadığı ve borçlarının yok sayılmasına da karar verilmiştir⁴⁶³.

Göç nedeniyle öğrenci sayısının artması üzerine hükümet, Rumeli'nden gelen öğretmenlerden de faydalanmayı düşündü. Bu öğretmenler Anadolu vilayetlerindeki mekteplere naklen tayin edilmişlerdir⁴⁶⁴.

Balkan Savaşı'yla birlikte İstanbul'a gelen muhacir yetimlerinin, Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde bulunan sanayi mekteplerinde okumaları için kontejan ayrılmıştı. Muhacir olarak gelen yetim ve çocuklarının tahsil ve terbiyelerini de sağlayacak bir çözüm olarak gündeme getirilen bu kontenjan uygulamasında, sanayi mekteplerine kabul edileceklerden en az %30'u muhacir yetim ve çocukları olacaktı⁴⁶⁵. Bu amaçla Konya, İstanbul, Sivas, Bursa, Trabzon, Halep, Şam, Ankara ve Urfa gibi illerdeki sanayi mekteplerine muhacir çocukları yerleştiriliyordu. Muhacir çocuklar, bu yeni ortamlara uyum sağlamada çeşitli zorluklar yaşıyorlardı. Bir kısmının Türkçe bilmemesinden dolayı okula bir yıl geç başlaması ve bu yüzden ek giderler çıkması, okul idareleri tarafından sık sık dile getiriliyordu⁴⁶⁶.

2. Muhacirlerin Sağlık Sorunları

Balkan Harbinin çıkışından sonra olumsuz hava koşulları, uzun ve çileli geçen yolculuk nedeniyle muhacirler yollarda birçok tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı. Bu tehlikelerin en önemlilerden birisi de bulaşıcı hastalıklara yakalanmaktı. Kolera bu

⁴⁶¹ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 88.

⁴⁶² BOA. DH.İD., 201-2 / 1, Aydın Vilayeti İdare Kaleminden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire, 13 Aralık 1914.

⁴⁶³ BOA. MV., 196 / 66, 10 Şubat 1915, nakleden H.Yıldırım Ağanoğlu, a.g.e., s. 244.

⁴⁶⁴ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 89.

⁴⁶⁵ BOA. DH.UMVM., 132 / 43, Dahiliye Nezareti'nden vilayetlere gönderilen tamim, 17 Ağustos 1915.

⁴⁶⁶ F. Dündar, a.g.e., s. 191.

hastalıkların en tehlikeli ve ölümcül olanıydı. Koleralı hastalar kabileler halinde Kızılay hastanelerine ve Yeşilköy'e taşınmaktaydı⁴⁶⁷.

Göçmenler, Osmanlı topraklarına hasta, aç ve parasız, acınacak bir durumda hayatlarını bile zor kurtararak gelmişlerdi. Devam eden savaş nedeniyle doğal olarak göçmenlerin sağlık kurallarına dikkat etmeleri beklenemezdi⁴⁶⁸. Kırklareli'den yola çıkan Muhacirkabilelerinin İstanbul'a ulaşmaları günler süren yolculuklardan sonra gerçekleşmiştir. Çocuklar ve kadınlar yolculuk sırasında aç kalmıştır⁴⁶⁹. İstanbul Şehremini Cemil Topuz göçmenlerin durumunu şöyle anlatmaktadır: “ *Muharebenin ilanından sonra şehrimize göçmenler gelmeye başlamıştı. Ama ne geliş... Hepsi sefil ve perişan halde...Aç ve çıplak Sirkeci'ye çıkartılıyorlardı. Anadolu'ya bölük bölük gönderilmelerine rağmen İstanbul'da 40-50 bin hasta ve bakımsız muhacirin bulunmasının önü alınamıyordu.* ”⁴⁷⁰.

Rumeli'den başlayan göç esnasında muhacirlerin geçtiği yollar üzerinde koleradan ölen birçok hasta sağlık kurallarına fazla dikkat edilmeden defnedilmek zorunda kalmıştı. Mezarların üzerine yeterince kireç bile atılamıyordu⁴⁷¹. Dolayısıyla bu koşullarda göçmenlerin hasta olmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Çerkesköy'den gelen muhacirlerde ve yaralı askerler arasında koleranın yanı sıra dizanteri vakalarına rastlanmıştır. Bu konudan Başkumandanlığın haberdar edilerek ordunun acil tedbir alması noktasında uyarılması Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir⁴⁷².

Göçmenleri sağlık durumuyla doktorlar ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yakından ilgilenmiştir. İlk olarak göçmenleri hayat şartlarının düzeltilmesine çalışılarak iki seyyar tabip tayin edildi. Göçmen Hastaneleri ve Muhacirin Hastaneleri kuruldu⁴⁷³. Muhacir Hastanesi, Parmakkapı'daki Reşit Paşa Konağı kiralanarak bütün ihtiyaçları karşılandıktan sonra, 8 Şubat 1913 tarihinde açılmıştır⁴⁷⁴.

İstanbul'da koleranın daha fazla yayılmasının önlenmesi için de bir takım tedbirler alınması da düşünüldü. Hastalığın muhacirler ve İstanbul'a sevk edilen askerler

⁴⁶⁷ Georges Remond, *Bir Fransız Gazetecinin Balkan İzlenimleri Mağluplarla Beraber*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 160.

⁴⁶⁸ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 94.

⁴⁶⁹ G. Remond, a.g.e., s. 107.

⁴⁷⁰ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 94-95.

⁴⁷¹ G. Remond, a.g.e., s. 89.

⁴⁷² H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 246.

⁴⁷³ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 95

⁴⁷⁴ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 251.

aracılığıyla yayıldığı ve bu sebeple bunların İstanbul'a gelmeden önce uygun bir mahalde sıkı bir kordon ve dezenfeksiyona tabi tutulduktan sonra gelmelerine müsaade edilmesi, İstanbul'da bulunanların ise yerleşik ahali ile karışmalarının kesinlikle önlenmesi kararlaştırılmıştır.

İstanbul dışında, İzmir, Giresun, Akhisar, Diyarbakır ve Adana'da da koleraya rastlanmıştır. Kolera dışında göçmenlerin gelmesiyle birlikte lekeli humma ve çiçek hastalığına rastlanmıştır⁴⁷⁵. Eskişehir'de Çifteler Çiftliğindeki göçmenler arasında da humma hastalığına rastlanmıştır⁴⁷⁶. Ayrıca Edirne'de dizanteri gibi bulaşıcı hastalık da görülmüştür⁴⁷⁷.

Muhacirler arasındaki bulaşıcı hastalıklarda koleradan sonra görülen en fazla vaka çiçek hastalığı idi. Savaşın hemen başında İstanbul'a akın eden muhacirlerin toplu olarak geçici iskâna tabi tutuldukları Yedikule Surları haricindeki barakalarda bu hastalığın görülmesi üzerine, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aşılama çalışmalarına başlamıştı⁴⁷⁸. Yaz mevsiminin yaklaşması sebebiyle muhacirlerin iskân edildiği mahallelerde aşı yapılacağı için kurulacak komisyonlara gerekli paranın temin edilmesi kararlaştırıldı⁴⁷⁹.

3. Muhacirlerle İlgili Malî Sorunlar

Balkan Savaşları'ndan önce gelen muhacirlere devlet tarafından bir takım vergi muafiyetleri tanıdığı. Osmanlı Devleti'nde görülen ilk muhacir iskânı meselesi 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması sonrasında gelen muhacirler ile ortaya çıkmış ve bu muhacirlere 10 yıl vergiden ve 25 yıl askerlikten muafiyet sağlanmıştı. En büyük göç dalgası ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra yaşanmıştı. Bu tarihten itibaren memlekete gelen muhacirler de bir takım vergilerden muaf tutulmuşlardı. Muhacirler, daimî olarak yerleşip geçimlerini temin edinceye kadar yol inşa vergisi ödemekten muaftılar. Tüccarlar ve sanatkârlardan alınan temettuât vergisini küçük bir sermaye ile esnafılık yapan muhacirler, iki sene boyunca ödemekle yükümlü değillerdi. Bu tarihlerde muhacirlerin koyun ve keçilerinden ağnam vergisi alınmamıştı. Ayrıca geliş tarihlerinden itibaren üç sene oşür vergisinden muaf tutulmuşlardır. Devlet bu sayede

⁴⁷⁵ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 100.

⁴⁷⁶ Kızılay Arşivi, Dosya nu: 211, 11 Mayıs 1914, nakleden A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 100.

⁴⁷⁷ Ratip Kazancıgil, *Balkan Savaşı'nda Edirne Savunma Günleri*, Edirne 1999, Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, s. 94.

⁴⁷⁸ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 251.

⁴⁷⁹ BOA. MV., 175 / 123, Meclis-i Vükela kararları, 29 Haziran 1913.

çiftçi muhacirlerin kendilerini toparlayıp üretici hale geçmesini istemiştir. Böylece muafiyet sonrasında devletin aşar gelirleri de artmış olacaktır.

Balkan Harbi'nden sonra gelen muhacirlerin vergilerden muafiyeti ise İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi'nin 28. maddesine göre iki sene olarak belirlendi. Böylece daha önceki savaşlar sonrasında memlekete gelen muhacirlerin, ekonomik açıdan kendilerine yetme tecrübesinden yararlanılmış ve ekonomik muafiyetin devamı öngörülmüştür⁴⁸⁰.

Meclis-i Vükela kararında, muhacirler tarafından Osmanlı vatandaşlığını koruyan veya kabul için verilen dilekçeler ile beyannamelerin damga vergisinden muaf tutulması Dahiliye Nezareti tarafından bütün müessese ve vilayetlere tamîmen bildirilmiştir⁴⁸¹.

Bu kararda, muhacirler arasında zengin-fakir ayrımı gözetilmemiştir. Muhacirlerin malî muafiyetleri meselesinde tescil tarihinin mi yoksa hicret tarihlerinin mi göz önüne alınması konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bunun üzerine 10 Mart 1915'te tamîmen yayınlanan bir tebliğde, muhacirlerin iskân edildikleri günden itibaren iki sene malî vergilerden affedildiği, kendi olanakları ile yerleşenlerin ise muafiyet başlangıcı olarak nüfus sicillerine kayıt tarihlerinin esas alınması bildirilmiştir⁴⁸².

31 Ağustos 1914 tarihli Sicil-i Nüfus idaresi belgesinden, nüfus idarelerine kayıt ve nüfus cüzdanlarını almaları gereken muhacirlerden bu işlemleri için para alınmadığı da anlaşılmaktadır⁴⁸³. Ayrıca muhacirlerin dilekçelerinin damga vergisinden muafiyeti sağlanmıştır⁴⁸⁴.

Rumeli'de yaşadığı bölgede dükkânları olanlar ve Osmanlı vatandaşlığını devam ettirerek göç edenlerin, yanlarında getirecekleri eşya ve ticari malzemenin kanunun ilanından itibaren 3 ay boyunca bir defaya mahsus olarak gümrük vergisinden muaf tutulacağı belirtilmiştir⁴⁸⁵.

⁴⁸⁰ A. Halaçoğlu, a.g.e., s. 113.

⁴⁸¹ BOA. DH. EUM. MTK., 56 / 6, Dahiliye Nezareti'nden Emniyet-i Umumiye ve Muhacirin Tahsisat Kalemine gönderilen tamim, 5 Kasım 1914.

⁴⁸² BOA. DH. MB. HPS. M., 20 / 52, İskân-ı Aşair Müdüriyeti'nden Mebani Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti'ne gönderilen tebliğ, 25 Şubat 1915

⁴⁸³ H. Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 268.

⁴⁸⁴ BOA. DH. EUM. MH., 103 / 79, Dahiliye Nezareti'nden Muhacirin Komisyonuna gönderilen tebliğ, 9 Haziran 1915.

⁴⁸⁵ H.Y. Ağanoğlu, a.g.e., s. 268.

SONUÇ

Osmanlı Devleti XIV. yüzyılda Rumeli'ye adım atmış ve fetihlerle sürekli büyümüştür. Bu büyüme sırasında Anadolu'daki Türk nüfusun önemli bir kısmı da Balkanlara yerleştirilmişti. Balkan Savaşları'na kadar, Osmanlı Devleti ekonomik gücünün ve beşeri sermayesinin büyük bir kısmını Balkanlar'dan karşılamıştı. 93 Harbi ile başlayıp Balkan Savaşları ile devam eden süreçte Osmanlı Devleti'nin batı kanadı çökertilmiş oluyordu. Balkanlar'ın servetinden yoksun kalışının yanı sıra bu toprakların insan gücünü kaybedişi Osmanlı Devleti için daha da büyük bir kayıp olmuştur. Türklere özgü hoşgörü Balkanlar'a uzun yıllar barışı getirmiş, değişik etnik unsurlara bir arada yaşamayı öğretmiştir.

Balkan Savaşları, 93 Harbi'nde olduğu gibi, Rumeli'deki Türk varlığını doğrudan etkilemiştir. Bu topraklarda yaşayan Türkler, idaresi altına girdikleri devletlerin hükümetleri veya ahalisi tarafından çeşitli baskılara uğramışlardır. Bu zulüm yüzünden bütün maddi varlıklarını bırakıp adeta kaçarcasına en kötü şartlar altında, eski yurtlarını bırakarak Osmanlı Devleti'nin iç kısımlarına doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. Bugün Edirne'ye serhat şehrimiz diyoruz. Bu tabir Balkan Savaşı yıllarında ortaya çıkmıştır. Edirne'nin serhat şehri olması, Yanya, Kosova, İşkodra ve Manastır gibi şehirlerin kaybedilmesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu vilayetlerin kaybedilmesiyle Anadolu'nun içlerine doğru bu bölgelerden göçler yaşanmıştır. Meriç Nehri bizim için sınır olmuştur. Balkan Savaşları'nın sona ermesiyle Osmanlı Devleti için XX.yüzyılın ilk ve en büyük göç dalgası başlamış oldu. Doğal olarak başlayan bu göç dalgası beraberinde de "göçmen" sorununu ortaya çıkarmış oldu.

Muhacirler, gerek göçleri gerekse geçici iskânları sırasında çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. Devlet bu sorunları giderici tedbirler almaya çalışmış, göçmenler için askerlik ve vergi muafiyetleri sağlamıştır. Altı yıl askerlikten, iki yılda malî vergilerden muaf tutulmuşlardır. Savaş nedeniyle asker ihtiyacı ortaya çıkınca bu muafiyet süresi kısaltılmak zorunda kalmıştır. Muhacirlerin sürekli iskânında, arazi tevzii ve ev yapımı gibi işlerde yardımda bulunmuştur. Muhacirlere köy ve mahallelerin kurulması düşünülmüş, evlerini yapmalarına yardımcı olmak amacıyla devlete ait ormanlardan bedava kereste verilmiştir. Muhacirler, geldikleri bölgelere özgü farklı yapı malzemeleri kullandığı için iskânlar sonrası Anadolu'da mimari alanda farklılıklar görülmeye başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada da gerek üretimin devamlılığını sağlamak, gerekse muhacirleri üretime katarak ihtiyaçlarını sağlamada yardımcı olunmak istenmiştir. Mağdur olarak gelen muhacirleri desteklemek amacıyla da tarla, hayvan ve tohumluk sağlamıştır. Zeytin, dut ve bağcılık konusunda eğitimler verilmiştir. Elinden iş gelecek durumda olanlarda sanayi kuruluşlarında istihdam edilmeye çalışılmıştır.

Muhacirlerin sağlık sorunları karşısında da devlet duyarsız kalmamıştır. Dönemin bulaşıcı hastalıklarından biri olan koleraya karşı aşı kampanyası başlatılmıştır. Hastaneler yeterli gelmediği için yeni hastaneler açılmıştır.

Osmanlı Devleti, muhacirleri iskâna elverişli yerlere yerleştirmeye çalışmıştır. Elimizdeki belgelerden anlaşıldığı gibi Devlet büyüklüğünü bir kez daha göstererek muhacirlerin iskânında, alıştıkları iklim ve coğrafi şartlara uygun yerler arayarak muhacirlerin mağduriyetini gidermeye çalışmıştır. Muhacirlerin bir kısmı Balkanlara yakın Türk topraklarına, jeopolitik önemi bulunan bölgelere yerleştirilmiştir. Böylece bölgenin Türk nüfusu artırılıp, bölge daha güvenli bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan yeni yerleşim birimleri oluşturmak amacıyla boş yerlerin ziraate açılması hedeflenmiştir. Edirne ve çevresine yerleştirilen göçmenlerin bölgeyi terk etmesini engellemek için de kanunlar çıkararak bölgede yaşayan Bulgar ve Rumlara karşı nüfus dengesinin Türkler lehine olmasının devamı düşünülmüştür. Çünkü Balkan Savaşları sırasında Trakya'da yaşayan Bulgar kökenli halktan bir kısmı, Bulgar ordusuna casusluk yaptığı gibi bazı bölgelerde de Türk köylerine saldırmıştır.

Kaybedilen topraklardan Anadolu'ya gelen göçmenlerin, Anadolu'nun demografik, ekonomik ve sosyal yapısına büyük etkileri olmuştur. Balkan Savaşları'ndan I. Dünya Savaşı'nın başına kadar 400 000 kadar muhacir Anadolu'ya göç ederek iskân edilmiştir. Muhacirlerin çoğunluğu Edirne ve Aydın vilayetlerine iskân edilmiştir. Diğerleri ise Karesi , Sivas , Ankara , Konya , Biga , Canik gibi çeşitli vilayetlerde iskân edilmiştir. Bu döneme ait arşiv belgelerinin tamamen tasnif edilmemiş olması nedeniyle şu anda kesin rakamlar vermek oldukça zordur.

Bu iskân faaliyetleri ile Anadolu'da Türk nüfus oranı artmıştır. Bu durum Kurtuluş Savaşı'na giden süreçte millî bir Türk Devleti'nin temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur. Askeri açıdan bakıldığında da yıllardır savaşlarla azalan Anadolu nüfusu güçlenmiştir. Anadolu'nun etnik yapısında Türk nüfus ağırlık kazanmaya başlamıştır. Böylece millî devletin kurulması yönünde yarar sağlanmıştır. Ayrıca göçler Türklük bilincinin üst düzeye çıkmasını sağlamıştır.

13 Mayıs 1913 tarihinde, padişah iradesi ile “İskân-ı Muhacirin Talimatnâmesi” çıkarılmıştır. Bu nizamnâme ile hükümet, muhacirlerin işlerinin daha düzenli bir şekilde yürütülmesini amaçlamıştır. Kalıcı iskân yerlerine sevk edilen muhacirlere arazi, ev, hayvan, tohumluk zahire gibi gerekli şeyler verilmiştir. İmkanlar dahilinde muhacirler, devlet kadrolarına yerleştirilmiştir. Devlet, muhacir çocukların eğitimlerine devam etmeleri için de tedbirler almıştır. Sultani ve sanayi mekteplerinde kontenjanlar ayrılarak eğitimsiz kalmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Dil sorunu yaşayan küçük çocuklar için ibtidaî mekteplerine eğitimciler gönderilmiştir. Muhacir çocukların, sanayi mekteplerine gönderilmiş olması devletin bu çocuklara meslek kazandırmak istediğinin bir göstergesidir.

20. yüzyıl Balkan Tarihi, dünya tarihinde ayrı bir konuma sahiptir. Balkan Savaşları bir bakıma I.Dünya Savaşı'nın provası niteliğindedir. Zira I. Dünya Savaşı Balkanlar'daki gelişmelerle başlamıştır. 20. Yüzyıl sona ererken Yugoslavya'nın çözülüşü, Bosna–Hersek ve Kosova'da yaşananlar, 1989'da Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göç dalgası, bu bölgenin ne kadar karmaşık ve ne kadar sorunlu olduğunu kanıtlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarının koparılırca alınması (Büyük Devletlerin desteğiyle) Balkan bunalımlarını çözmemiş daha da karmaşık hale getirmiştir.

Balkan Savaşları'nı anlamadan günümüz Balkanlar'ını çözümlmek güçtür. Milliyetçilik, büyük devletlerin müdahalesi, tarihsel önyargılar, kültürel kalıntılar, böl ve yönet kaygıları 20. Yüzyılın başı ve sonu için pek farklı olmayan durumlardır.

Balkan Savaşları, Türkiye Tarihi açısından da bir dönüm noktasıdır. Balkanlar'ın yitirilişi Osmanlı kimliğinden uzaklaşarak, yeni bir millî kimlik olarak Türk kimliğinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Balkan Savaşları sonrası Doğu Trakya, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprak parçasını oluşturmuştur. Balkanların kaybedilmesi Anadolu'yu batıdan gelebilecek tehlikelere de açık hale getirmiştir.

Kaybedilen Osmanlı toprakları doğal olarak önemli bir Türk–Müslüman kitlesinin, bu topraklarda bırakılmasına neden olmuştur. Bulgar, Yunan ve Sırplarla yapılan barış antlaşmalarında bu unsurun hak ve hukukunu gözeten maddeler yer almıştır. Azınlık sorunları devamlı gündemde kalmıştır. Osmanlı Devleti, Balkanlar'dan çıkarılmışsa da Türk ve Müslüman nüfus, bugün de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgi odağı durumundadır. Nitekim Yunanistan'la “nüfus mübadelesi” yapılmıştır. Balkan ülkelerinden Türkiye'ye doğru yapılan nüfus hareketleri küçük çaplı da olsa bugüne kadar devam etmiştir.

Balkan Savaşları 1912 -1913 yıllarında yaşanmış ancak etkileri sona ermemiştir. Bugün hala o bölgede milyonlarla ifade edilecek kadar Türk yaşamaktadır. Hem devraldığımız tarih, hem yaşadığımız coğrafya bu bölge ile ilgilenmemizi mecbur kılmaktadır. Tarihi ve kültürel bağlarımız nedeniyle ilişkilerimizi sıcak tutmakta fayda vardır. Günümüze kadar yaşanan göç dalgalarından da anlaşılacağı gibi Anavatan olarak halen Türkiye görülmektedir. Balkanlardan göç eden muhacirler de bu toprakları unutamamıştır. Rumeli'ye olan özlemlerini şiirler ve hikâyeler aracılığı ile dile getirmişlerdir.

Rumeli ile oldukça eskilere dayanan kültür, tarih ve duygu bağlarımız olmasına rağmen göçlerle ilgili bilimsel çalışmaları yapacak enstitülerin oluşturulmaması bir eksikliktir. Yine eksik kalan bir durum halk arasında muhacir kavramının anlaşılabilmesi olmasındadır. Bugün çevremizde yaşayan birisine Balkan muhaciri kavramını sorduğumuzda önemli bir çoğunluğu Bulgaristan veya Yunanistan asıllı kimseler oldukları şeklinde bir düşünceye sahiptir. Halk arasındaki bu yanlış anlamın giderilmesi gereklidir. Tez çalışmasında görüleceği üzere Rumeli'den göç eden muhacirler yabancı bir ülkeden Anadolu'ya gelmiş insanlar değildir. Balkan Savaşları sonunda elimizden çıkan Türk topraklarından baskılar neticesinde göç etmek zorunda kalmış Türklerdir. Balkanlar'da Türklere karşı yapılmış mezalimi Avrupa Devletleri'nin görmezlikten gelmesi de bir hayli ilginçtir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- BOA. DH. UMVM., 77/ 38.
 BOA. DH. EUM.LVZ., 21/ 102.
 BOA.DH.KMS., 18/ 3.
 BOA. DH. EUM.MTK., 44 / 22.
 BOA. DH. EUM. LVZ., 21 / 102.
 BOA. DH. İMM., C.4/ 36, 1331.
 BOA., DH.MB.HPS.M. 20/48 .
 BOA. DH.MB.HPS.M. 19/68.
 BOA. DH.EUM.MH., 87 / 16.
 BOA.DH. EUM. MEM., 52 / 60.
 BOA.DH.EUM.MTK., 47 / 21.
 BOA. EUM. MH., 60 / 29.
 BOA. DH.HMŞ. 27 / 45 .
 BOA. DH. UMVM. 123 / 21.
 BOA. MV. 233 / 153.
 BOA. DH.EUM.MH., 58 / 98.
 BOA., DH.MB.HPS.M., 19 / 68.
 BOA. DH.MB. HPS.M., 18 / 83.
 BOA. DH. MB.HPS.M., 10 / 8.
 BOA. DH. UMVM.,123 / 21.
 BOA. DH.MB.HPS.M., 20/ 48.
 BOA. DH.UMVM.,70 /40.
 BOA. DH. EUM. MH. , 60 /29.
 BOA. DH. HMŞ. 27 / 57.
 BOA. DH.MB. HPS.M., 29/ 1.
 BOA. DH.MB. HPS.M. , 8 / 33.
 BOA., DH.EUM.MTK. , 47 / 24.
 BOA. , DH. SN. M., 34 / 108 .

- BOA. , DH. SN. M., 43 / 103.
 BOA. DH. UMVM. , 123 / 89.
 BOA. DH.MB.HPS.M., 13 / 62.
 BOA. DH. HMŞ. , 30 / 60.
 BOA. DH. MH., 72 / 43.
 BOA. MV., 236/ 105.
 BOA. İD. , 201-2 / 1.
 BOA. DH.UMVM. , 132 / 43.
 BOA. MV., 175 / 123.
 BOA. DH. EUM. MTK. , 56 / 6.
 BOA. DH. MB. HPS. M. , 20 / 52.
 BOA. DH. EUM. MH., 103 / 79.

İnternet Siteleri

www.catalca.bel.tr.

www.ankara.edu.tr/kutuphane./TarihArastirmalari/TarihArastirmalari_2006_c25_s39/11

_1

www.turkiyat.selcukedu.tr./pdf/dergisi/S10/yilmaz.Pdf.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati Tarih Dizisi, İstanbul 2001.

AKALIN, Hakkı, *Ege Gül Mü Diken Mi!..*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2000.

AKKAYA, Taylan, *Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2573, İstanbul 1979.

ALBEK, Suzan, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1991.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878 –1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

ANDONYAN, Aram, *Balkan Savaşı*, Çev. Zaven Biberyan, Aras Yayınları, İstanbul 1999.

APATAY, Çetinkaya – KAPYALI, Can, *Anadolu , Rumeli , Sonrası: Edirne'nin Doğusunda, Batısında Bir İmparatorluk Serüveni*, (Yayınevi Belirtilmemiştir), İstanbul 2000.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1997.

_____, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)*, c. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994.

ARSLAN, Hüseyin, *16.yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul 2001.

ARTUÇ, İbrahim, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayıncılık, İstanbul 1988.

AYAŞLI, Münevver, *Rumeli ve Muhteşem İstanbul*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003.

BALBAY, Mustafa, *Balkanlar*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007.

BALCI, Ramazan, *Sarıkamış Yolun Sonu*, Bâbıalî Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.

BAŞ, Hakan, *Unutulan Batı Trakya Türkleri*, Umay Yayınları, İzmir 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. II, Kısım I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1983.

_____, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. II, Kısım II, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991.

BIYIKLIOĞLU, Tefik, *Trakya'da Milli Mücadele*, c. I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1987 .

BİLGİN, İsmail, *Elveda Balkanlar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

CEYHAN, Nesime, *Balkan Savaşı Hikâyeleri*, Selis Kitapları, İstanbul 2007.

CRAMPTON, R. J., *Bulgaristan Tarihi*, Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007.

DEDE, Abdürrahim, *Balkanlarda Türk İstiklâl Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul 1978.

DÜNDAR, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

EREN, Halit, *Batı Trakya Türkleri*, (Yayınevi belirtilmemiştir), İstanbul 1997.

EREN, A.Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, Tanzimat Devri, İlk Kurulan Muhacir Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.

ERGİN, Muharrem, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Yayınları , Ankara 1953.

EROĞLU, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara 1990.

EYİCİL, Ahmet, *Siyasi Tarih*, Gün Yayınları, Ankara 2005.

FELDMAN, Wilhelm, *İstanbul'da Savaş Günleri*, Selis Yayıncılık, İstanbul 2004.

Genelkurmay Başkanlığı ATASE, *Balkan Harbi (1912-1913), c. III, Kısım I, Garp Ordusu, Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusunun Harekat ve Muharebeleri*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1979.

GÜL, Muammer, BAYRAM, Attila, HAKKOYMAZ, Oğuzhan, *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı*, Konya İl Emniyet Müdürlüğü Arge Yayınları, Konya 2003.

GÖRGÜLÜ, İsmet - ÇALIŞLAR, İzzeddin, *On yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan, I. Dünya ve İstiklâl Savaşları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993.

GÜNDAĞ, Nevzat, *1913 Garbi Trakya Hükümeti Müstakilesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

GÜNER, Zekai, *Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 1998.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin İskânı*, T.T.K. Basımevi, Ankara 2006.

HORVATH, Béla, *Anadolu 1913*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.

İPEK, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, T.T.K. Basımevi, Ankara 2000.

_____, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1999.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, T.T.K. Basımevi, Ankara 1983.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı ve Dünya*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2006.

KAZANCIGİL, Ratip, *Balkan Savaşı'nda Edirne Savunma Günleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, Edirne 1999.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991.

KÜÇÜK, Murat, *Bir Nefes Balkan*, Horasan Yayınları, İstanbul 2005.

LAUSANNE, Stephane, *Balkan Acıları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1990.

M. PICKTHALL, William, *Harpte Türklerle Birlikte*, Çev. Kemalettin Yiğiter, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

M. SLOANE, William, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, Süreç Yayınları, İstanbul 1987.

MACFİE, A.L., *Osmanlı'nın Son Yılları*, Çev. Damla Acar, Funda Soysal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi XIX., (Yüzyılın Başlarından Yıkılışına)*, c. II, Çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

MAZOWER, Marc, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

McCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998.

NABİ, Yaşar, *Balkanlar ve Türklük*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999.

NAKRACAS, Georgias, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2005.

NÜZHET, Mehmet Ali, *Balkan Harbi 1912*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2005.

_____, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

_____, *Üç Kitada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

ÖKSÜZ, Hikmet, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yayıncılık, Çorum 2006.

ÖZÇELİK, Ayfer, *Osmanlı Devleti'nin Çöküşünde Ekonomik- Politik Baskılar üzerine Bir Deneme (1838-1914)*, Ecdad Yayıncılık, Ankara 1993.

Özey, Ramazan, *Balkanların Coğrafi Yapısı, Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yayınları, Ankara 2006.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Bâbıalî Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006.

SHAW, Stanford J. - SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, İstanbul 1983.

ŞERİF, Mehmet, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *Birincil Kaynaklardan Osmanlı Tarihi Kayı*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2005.

TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, c. III, İstanbul 1989.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988.

ÜÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789- 1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu, *Edebiyatımızda Balkan Türklerinin Göç Kaderi*, Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları, Ankara 2005.

YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Çev. Babür Kuzu, Belge Yayınları, İstanbul 1987.

Makale ve Ansiklopedi Maddeleri

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, “Osmanlı Döneminde Rumeli’den Türk Göçlerinin Genel Değerlendirmesi” , *Türklerin Rumeli’ye çıkışının 650. Yıldönümü ,650. Yıl Sempozyumu*, Rumeli Dernek ve Vakıfları Yayınları, İstanbul 2002.

AKGÜN, Ahmet, “Bulgaristan’da Asimilasyon ve Zavallı Pomaklar Adlı Bir Risale”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 8, S.13, Balıkesir 2005.

ÇAĞAN, Nazmi, “Balkan Harbinde Edirne”, *Edirne*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993.

ÇİÇEK, Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş”, *Türkler* , Yeni Türkiye Yayınları, c. IX, Ankara 2002.

DARKOT, Besim, “Balkan” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c.2, (Milli Eğitim Bakanlığı), İstanbul 1979.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Ltd.Şti., Ankara 1970.

DOĞRU, Halime, “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskan Siyaseti” , *Türkler* , Yeni Türkiye Yayınları ,c. IX, Ankara 2002.

DUMAN, Haluk Harun, “Öncesi ve Sonrasıyla Balkan Savaşları”, *Türklerin Rumeli’ye Çıkışının 650. Yıldönümü, 650. Yıl Sempozyumu*, Rumeli Dernek ve Vakıfları Yayınları, İstanbul 2002.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne”, *Edirne*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993.

_____, “Edirne” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. X, İstanbul 1994.

GÖKBUNAR, Ali Rıza, “Osmanlı Devleti’nde Yörüklerin Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçirilmesinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Sosyal Sonuçları”, Celal Bayar Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, c. I, S. 2, Manisa 2003.

HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Sabah Yayınları , c. I, İstanbul 1999.

HOCA, Nazif “ Üsküp” maddesi , MEB, *İslam Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul 1986.

İNBAŞI, Mehmet, “Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti”, *Türkler* , Yeni Türkiye Yayınları , c. IX, Ankara 2002.

KARPAT, Kemal H., “Balkanlar” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. V, İstanbul 1992.

KAYAPINAR, Levent, “Yunanistan’da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması”, *Türkler* , Yeni Türkiye Yayınları ,c. IX, Ankara 2002.

MAHMUT MUHTAR PAŞA (1867- 1935), “Balkan Harbi Hezimetini”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 5, İstanbul Haziran 1985.

OĞUZOĞLU, Yusuf, “Balkanlardaki Türk Varlığının Tarih İçindeki Gelişmesi”, *Balkanlar’daki Türk Kültürünün Dünü, Bugünü, Yarını*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2002.

SAMİ, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

SARAY, Mehmet, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye Açısından Stratejik Önemi”, *650. Yıl Sempozyumu ,Türklerin Rumeli’ye Çıkışının 650.Yıldönümü*, Rumeli Dernek ve Vakıfları Yayınları, İstanbul 2002.

SELÇUK, Havva, “Rumeli’ye Yapılan İskânlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri” , *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. IX, Ankara 2002.

SEVİM, Sezai, “Türklerin Rumeli’ye İlk Geçişleri ve İskân Faaliyetleri”, *Balkanlar’daki Türk Kültürünün Dünü , Bugünü ve Yarını*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2002.

ŞİMŞEK, Halil, “Askeri ve Stratejik Açısından Balkanlar”, *Türklerin Rumeli’ye Çıkışının 650. Yıldönümü, 650. Yıl Sempozyumu*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul 2002.

ŞİMŞİR, Bilal N., “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı I*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1985.

TOPRAK, Zafer, “Cihan Harbi’nin Provası Balkan Harbi”, *Toplumsal Tarih*, Tarih Vakfı Yayınları, S. 104, Ağustos 2002.

TUFAN, Muzaffer, “ Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri”, *Erdem*, c. V, S.15, Eylül 1989 .

Hatıralar

APAK, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1998,

FİKİRİ, Bekir, *Balkanlarda Tedhiş ve Gerilla GREBENE*, Belge Yayınları, İstanbul 1976.

Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, Arba Yayıncılık, İstanbul 1988.

REMMOND, Georges, *Bir Fransız Gazetecinin Balkan İzlenimleri Mağluplarla Beraber*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2007.

Talat Paşa'nın Anıları, Hazırlayan, Alpay Kabacalı, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

Talat Paşa'nın Hatıraları, Yayınlayan, Enver Bolayır, Bolayır Yayınevi, İstanbul 1946.

EKLER

دولة الكويت
الوزارة الداخلية
م ١٨٣

ادارة ولايى داخلده اسكان اولان مهاجرينك بيدون فرار ايتكده اولدقلى اكلانلديقتدن خارجدن طوزروجه
كلر مستتا اولق اوزده يذنده وثيقسى اوليان مهاجرينك هيج بر طرفده اسكانلى جته كيدليرك ائدهسى وبركلىرك
سواحلدن آناطولى كيملىرته ميدان وريلمسى زوى تمبىاً بيلنج اولتور ائدم .
١٤ رجب سنه ١٣٣٢ هـ ١٣ مائس سنه ١٣٣٠ هـ
داخليه نظرى تائم
مستشار

وزير الداخلية
وزير الداخلية

١٤

١٤

٧٤٤

Belge 1: Edirne'de iskân olunan muhacirlerden diğ er bölgelere firar edenlerin geri
çevrilmesi. BOA. DH. EUM. LVZ., 21 / 102.

جمهوری دیموکراتیک افغانستان - وزارت معاش و صنایع دستی

ردیف	حاضر بر نامه ذوات فاضل اسلامی	شماره
تاریخ	موضوع	۸۶
تاریخ	موضوع	۸۶
تاریخ	موضوع	۸۶
تاریخ	موضوع	۸۶
شماره و نامه شماره مشخصه و ردیف فرجه خدمت مایل باطلی اورده اولیا اورده در فرجه و مجلس شورای اسلامی و شوراهای قومی و شوراهای محلی		
ردیف	موضوع	تاریخ
ردیف	موضوع	تاریخ
خلاصه مایل در این خصوص...		
توضیحات در این خصوص...		
تصویبات در این خصوص...		
امضاء و مهر...		

Belge 2: Yaz mevsiminin yaklaşmasıyla muhacirlerin iskân edildiği mahallerde koleraya karşı aşılama kampanyasının başlatılması. BOA. MV., 175 / 123.

دخالتی

استیضاح

شماره

۵۰۰

ملاحظه است که در مورد تجدید رأی تعیین دولت عدم قبولی حد حضرت الامام و نه اسامی دولتی مقرر بر لزوم ایالت در خاتمه و نه
 رتب بر حسب دیباچه ایستاده باشد بلکه در تعیین خزانگی امر از این باقی مانده اولی موجود بهمانند اطاقاً بک برگه
 که اسامی دیگر اجراء حقه نیفتاده عمده ایضا اولی نیز در امر و به وجود کرده معالوف ایضا به یور بر این
 اخذنا قرآن
 سنه

استیضاح

شماره

مجلس سیدین نزد دولت را که کار کرد

اصد نظیر

شماره

خاتمه

۲۷۹۰
۱۷۴۴

Belge 3 : Muhacirlerin iskânı için kurulacak karyelerin elli haneden az olmaması, aksi

taktirde bunların evvelce mevcut karyelere yerleştirilmesi .

BOA. DH. MH., 72 / 43.

حسابه سرینه

حکومت اسلامی
امینت اسلامیہ
کراچی
تاریخ ۱۰/۱۲/۲۷

ذمہ نفاذ کمیٹی محترمہ کو درج ذیل برقی سند نمبر ۱۰۷۹۸ تاریخ ۱۰/۱۲/۲۷ نمبر اولیٰ مندرجہ بالا کے ساتھ ساتھ
اسکاں کے بارے میں درخواستیں اور جوابات کے ساتھ ساتھ اسکاں کے بارے میں درخواستیں اور جوابات کے ساتھ ساتھ

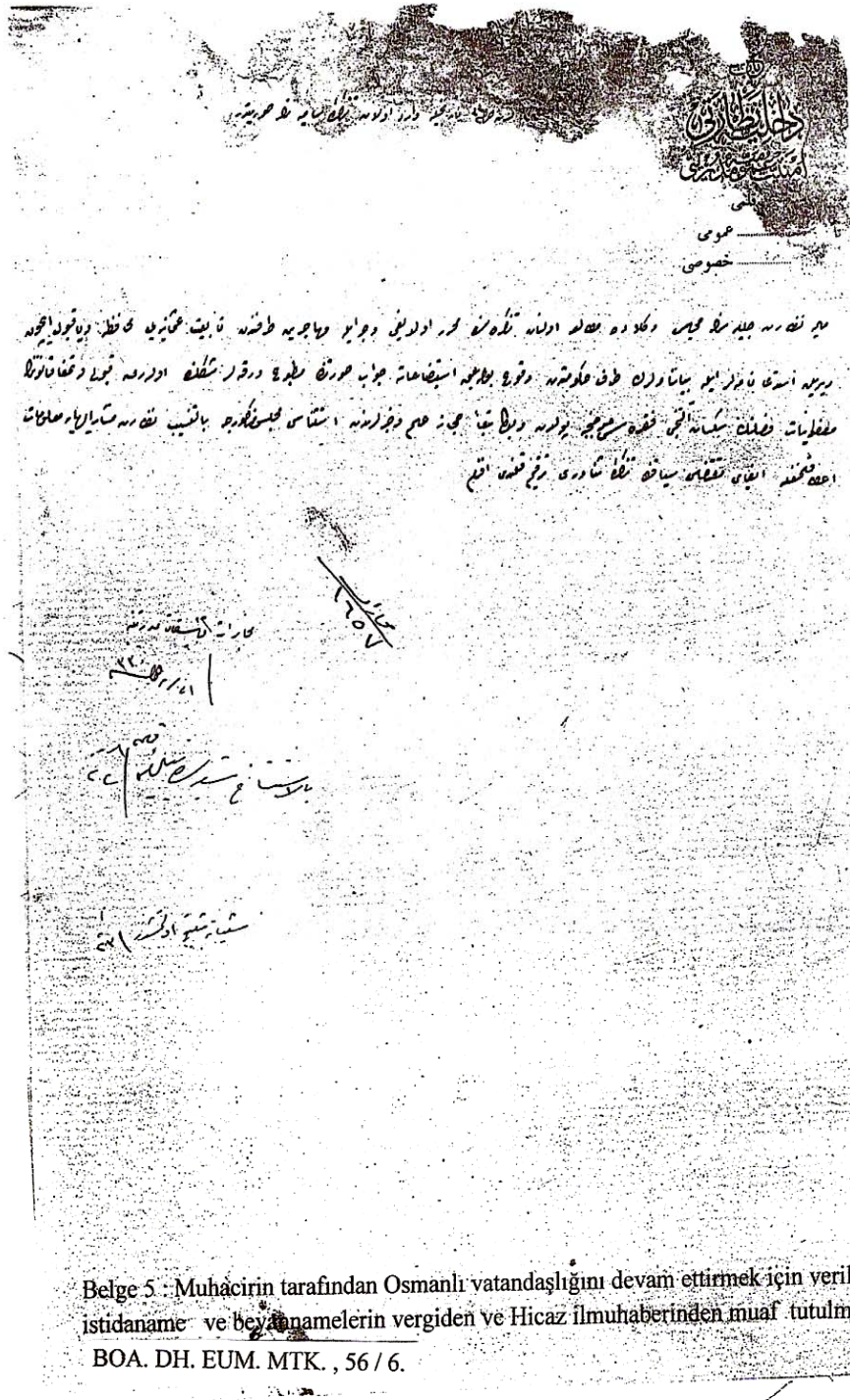

۱۰۷۹۸
تاریخ ۱۰/۱۲/۲۷
۷۷۷

بازید میں محمد اہم ہمارے ہاں خصوصاً بائیس دہائی کے دائرہ میں نہ ہو اور وہاں کے اسکاں کے بارے میں درخواستیں اور جوابات کے ساتھ ساتھ

Belge 4 : Muhacirlerin iskân ve işelerine ait arzuhallerin damga vergisinden muaf

tutulması. BOA. DH.EUM.MH., 58 / 98.

Belge 5 : Muhacirin tarafından Osmanlı vatandaşlığını devam ettirmek için verilen istidaname ve beyanmelerin vergiden ve Hicaz ilmuhaberinden muaf tutulması.
BOA. DH. EUM. MTK. , 56 / 6.

دانشیه نظامیه
اسلامیه عثمانیه در مجاریه
صدیر

۷۷۷

در مجاریه نظامیه صدیق سید محمد باقر کهنه در مجاریه نظامیه
عسکری و سلطان ابدلههدی کوندلی نظامیه در مجاریه نظامیه
اسلامیه عثمانیه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
اوله دینری در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
تاریخیه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
عسکریه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
مصطفییه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
صفاویه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
تاریخیه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
کلیه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
فردوسی نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
تاریخیه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه
سین نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه در مجاریه نظامیه

۷۷۷

دانشیه نظامیه

صدیق

صفاویه

Belge 6 : Muhacirin Nizamnamesi gereğince muhacirlerden askeri ve mali vergilerin

bir süre alınmaması. BOA. DH. MB. HPS. M. , 20 / 52.

شورای دولت ملکیه دآرهنسك ۳۵۷ نومرولو مضبوطی صورتیدز

خارجیه نظارتك شورای دولت حواله بیوریان ۳ مارت سنه ۳۳۰ تاریخلی و ۱۰ نومرولو تذکره سی ملکیه و معارف دآرهنسك قرائت اولوندی . عملکترندن معطایه فراراً کلان اشخاصدن بعضیلری حکومتجه سوق و اسکانلاری و اراضی اعطایه مثلوه معاونات طلبنده بولونیه رق ممالک عتاییه آرزو ایندکلی عیله اسکان و توطین ایلک اوزره معطایه مهاجر صفتیه قید و تسجیللری استقامتده بولونقده و اسکان مهاجرین نظامنامه سنک آلتنجی ماده سنک حکمی بوکامساعد کورلیکده اولدینی حالده داخلیه نظارتندن ولایته یازیلان ۱۶ حیزران سنه ۳۳۹ تاریخلی تحریرات عمومده حکومتک ارااه ایدمچی عیله عیلمته اسکان ایلیان مهاجرین - قنده یالکز تاییب - معامله سی اجرا قلمق اوزره اوراقک طوغریدن طوغروه خارجیه نظارتنه کوزرلیک تصریح قلمش اولسنه مین عملکترندن فراراً کلهرک ممالک عتاییه بهرت ایندیکندن بمثله تاییب عتاییه بدخالک ایدنلر دن فی الحقیقه هجرت قصدیه عملکترندن هر کوته نسبت و علاقه سی قطع ایندکلی و مانع تسلیق احوالی کورمده بیکی نین ایدنلر دن اراضی و سآره اعطایه مثلوه حکومتک معاونتیه مراجعت ایتموب آرزو ایندیکی عیله توطین ایلک ایذا نلرک مهاجر صفتیه قید و قبولنده و بولوندن اولاد صغاری بولونانلرک مهاجرین عایله سی مالو ابرونیه برلکده قید و تسجیلر نده تردد حاصل اولدیتندن بالبعث کیفیتک شورای دولتجه بالتحقیق برقراره ربطی لزومی درمیان قلمش و استفسار مطالعہ فی حاوی سبق ایدن اشماره جواباً داخلیه نظارتندن آلتان ۱۷ تیسان ۳۳۰ تاریخلی تذکره ده دخی حکومتدن معاونت طلبنده بولونیه رق ایندکلی برده توطین ایلک آرزوسنده بولونان بوقیل اشخاصک قبول مهاجرتلریه مهاجرینه مخصوص مفویات عسکریه و مالیه دن مستفید ایدلری موجب محسنات اوله جینی بیان اولونشدر . . .

ایجاب کیفیت لئی المذاکره اسکان مهاجرین نظامنامه سنک ایکنجی ماده سنجه مهاجرینک برقسیده ملتجی اوله رق تاییب عتاییه داخل اولق استقامتده بولونانلر دن حکومتجه مهاجرین صفتیه قبوله قرار ویریان کسه لر اولوب مذکور نظامنامه سنک دردنجی ماده سی موجبیه بویه ملتجی اوله رق کویده تاییب عتاییه قبوللری اشخاصک ایدرک حکومتجه اجرا ایدیلان تحقیقات نتیجه سنده قبوله شایان کوریلانلر بالتسجیل تاییب عتاییه ادخال اولوه جفته وینه موضوع بحث نظامنامه سنک پننجی ماده سنده مهاجر اوله رق قبول ایدیه جک اولانلرک کندیلریه برابر زوجه لرینک اولاد صغارینک دخی تاییب عتاییه قبول ایدلکلیرینه و بردها تاییب سابقه لرینه رجوع ایتمه چکلیرینه دائر تمهد سندی اعطا ایله چکلی کورسلسه نظرأ علی العاده مهاجرین کی ملتجی مهاجرینک دخی زوجه لرینک و اولاد صغارینکده شرائط محرره دآرهنسك تسجیل و تاییب عتاییه ادخاللری لازمکله چکنک و قبول ایدیلان مهاجرین میاننده حکومتجه کورسیرلان عیله کنمیوبده کندی پارمه لرله اراضی مباحه ایدرک دیگر عیله توطین ایلک ای تیانلر دن اسماق استدهالرنده حکومتجه محذور اولدینی تمهد برده بر کوته معاونت اسکانیه طلبنده بولونیه جقیرنه دائر آبروجه سنه اخذندن سکره آرزو ایندکلی عیله حیزریارینه مساعد اولونجه جینی نظامنامه سنک آلتنجی ماده سنده مسطور اولسیه طرف حکومتدن اراضی و زیره رک اسکان ایدیلان مهاجرینه ذکر اولونان نظامنامه سنک یکری سکرنجی ماده سنده بمجنش اولونان مفویات عسکریه و مالیه دن حکومتدن معاونت اسکانیه طلب و استحصال ایتماش اولان کرک علی العاده کرک ملتجی مهاجرینکده استفاده اجملی طبیی بولونیتک خارجیه و داخلیه نظارتلریه تبلیغی تذکر قلدی اولایده

س ۱۰ شعبان سنه ۳۳۲ و س ۲۱ حیزران سنه ۳۳۰

Belge 8 : Ne suretle olursa olsun Osmanlı ülkesine gelmiş olan muhacirlerin askerlikten

ve vergiden muaf olacağı. BOA., DH.EUM.MTK., 47 / 24.

تاریخچه
 وزارت امور کسب و کار و صنایع
 ۶۱۷ ع

این سند در خصوص تعیین حدود و قیاسات مربوط به زمین مساحت ۱۰۰۰ متر مربع واقع در منطقه ...
 در جهت تعیین حدود و قیاسات زمین مساحت ۱۰۰۰ متر مربع واقع در منطقه ...
 این سند در خصوص تعیین حدود و قیاسات مربوط به زمین مساحت ۱۰۰۰ متر مربع واقع در منطقه ...
 در جهت تعیین حدود و قیاسات زمین مساحت ۱۰۰۰ متر مربع واقع در منطقه ...

تاریخ: ۱۹/۰۱/۱۳۹۹
 مکان: دفتر مدیریت
 امضاء: ...
 مهر: ...

 ۱۸۳۰ عوم

ادرنه ولايتى داخلده اسكان اولنان مهاجرينك بيدرى فرار ايتكده اولدقلى اكلاشلديفندن خارجدن طوغروجه
 نلر مستتا اولق اوزره يدنده وثيقهسى اوليان مهاجرينك هيچ بر طرفده اسكانلى جهته كيدليه رك اعادهسى وبوكيلرك
 واحلدن آناطولىه كچملىنه ميدان ویرلامسى لزومى تعمیماً تبليغ اولنور اقدم .

۱ رجب نه ۳۳۲ هـ ۱۳ مایس نه ۳۳۰ هـ
 داخلیه ناظری نامه
 منتشر

Belge 11: Edirne'de iskân edilen muhacirlerden Anadolu'ya firar edenlerin hiçbir yerde

İskânına izin verilmemesi. BOA., DH. MB.HPS.M., 13/ 64

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 دَاخِلِيَّة نَظَرِيَّة

الاسكان بشارت و تاسمات و تاسمات

عموم ۲۲۲

بعض مهاجرين ميانده ورودايدن ولايات مستوله مأمورلرندن ده نصله اسكان معامله سي كورنلر اولديني خبر و ريلكده در قاعد و معزوليت و طلب مأموريت حقه مالك اولان مأمورلر بلاد مستوله اها ليسدن اولسه لرييه مهاجر عد ايديله ميه چكنندن بوكيلردن مهاجر عدادينه التمش اولانلر وار ايسه حقلرنده كي معاملاتك كان لم يكن حكمنده طو تلمسي طيبي اولوب انجق خدمت مأموريتيه تعلق ايدن هر درلو علاقيسي حكومتله بسبتون قطع اتمك شرطيه اسكانلري طلبنده بولنانلرك مهاجرين سآره حقلنده كي مساعدادن محروميتي نفس الامر موافق اوله ميه چقندن بوكيلر لاجل الاسكان مراجعت ايدنجه قاعد و معزوليت معاشي وار ايسه قطعي و طلب مأموريت حقلدن طولايي دخي قيدينه اشارت مخصوصه و ضي ايجون همان منسوب اولدقلري ديواژه معلومات اعطا ايدنك اوزره حقلرنده مهاجرين سآره مثللو معامله ايفاسي بالتنيب كيفيت ولايات والويه مستقله ايله دواژر مركزيه يه تعميم ايدنلش اولديني بيان اولتور اقدم

سا ۱۵ رجب سنه ۳۳۲ و سا ۲۷ مائس سنه ۳۳۰

داخليه نظري

مستشار

مخبرت
۱۷۵

مخبره دريوسه تقديم اولتور ۱۵ رجب سنه ۳۳۲

مخبره دريوسه تقديم

Belge 12: Muhacirler arasında bulunan memurlara muhacir muamelesi yapılmaması.

BOA. DH.EUM.MH., 87 / 16.

خلاصه
احوال حربيه طولاييسيله اناطولى -
ليه هجرت ايدنلر حقدنه

سجل نفوس اداره
عمومي
عدد
٢٠١ عموم

احوال حربيه طولاييسيله اناطولى به هجرت ايدنلرک توطن ايتدکرى محللرله سجلاته كيفيت قيدرلى معلوم اولدینی جهتله
معامله عسکره لرى مسقط رأسلرینک منسوب اولدینی اخذعسکر شعبه لرته بایلمقده ایسه ده بومعامله نك داعی محذور اوله جنی
ایکنجی قول اردو قوماندانلغندن یلدریکندن و مملکتلرینک یداستیلاده قالسی طولاييسيله ممالک شاهانه به هجرت ایتیش اولانلردن
غیریسنه مهاجر نظریله باقیلمه جنی وادرنه ولایتی اها لیسندن اولوب اندفاع حربی متعاقب مملکتلرینه عودت ایتیش اولانلرده
مهاجر دینلمه جکی دزکار و بونلرک کرک یرلی کرک بیانجی صورتیه اولسون متمکن اولدقلری محللر سجلنه کندیلرینی قید
ایتدیرمکه مجبور اولدقلری بدیهه بولندیغندن بوقیل اشخاصدن نظامی دائرهنده قید اولنیش بولنانلرک وقوعات علم و خبرلرینک
ماواى قديمه لرینه ارسالی وهنوز قید ایدلمه مش اولانلرکده معامله لازمه تسجيله لرینک اجراسيله قوه عمومیه خارجنده قالماملری
وسانلک استیکمالی حربیه نظارت جلیه سندن النان ٧ مایس نه ٣٣٠ تاریخ و ١٧٢ نومر بولوتد کرده ازار قلمش اولغله
اکاکوره ایقای مقتضای باینده . ٨ رجب شریف نه ٣٣٢ و ٢٠ مایس نه ٣٣٠ داخله ناظرى نامه
مستشار

با دست امیر به سعید ایدنلر
نه
سجل نفوس اداره

۱۰ شمس
 سوومینه دانه

امسال حسب دولت بسیار مجبور که چون اولاده روم ایلی اکلایسیله برکنده عهد صل انامولی
 و کمال ساره اکلایسیله اولوب اولاده اولدندن کله رنک خلفه له قاری
 خنده شدیمی قدر کله هر ساره ایله برکنده سندن واقاشر ایتر ایل ده بره مجیب نظم
 ایضی تخصیصه اکلایسه معاملاتی مملکتی استلام کوروب ده مجیب که چون اولاده ایلان
 تر اعتم مشغرا اولوب بر طرفنه معاملاتی اکلایسه برنکده اکلایسه اولدندن اولدندن
 انامولی اکلایسیله اولوب بره روم ایلی اکلایسی ایله برکنده کلدارون غلام اکلایسه اکلایسه
 اولوب بره لیکبارون کله نه ترقیه و تفریقده مملکتی اکلایسه و کله ج سندن اولدندن ده
 کله صیده میانیه قاری سوده اکلایسه اولدندن رومی برنکده بعضه مملکتی قورقورلده اکلایسه
 اکلایسنده ترقیقات واقعه سنده برنکده رومی تفریقی تماماً تهنی اولدور اولدایسه
 مملکتی اکلایسه اکلایسه اکلایسه

مملکتی اکلایسه اکلایسه اکلایسه

Belge 15: Anadolu halkından olup Rumeli'den gelen muhacirler arasında karışanların ayrılması. BOA. DH.MB. HPS.M., 8 / 33.

A

Arnavutluk, 8, 12, 15, 22, 23, 25, 34, 35, 36, 37, 38, 46, 73, 77, 85, 98

B

Bâb-ı Âlî, 13, 27, 41, 91
 Balkan İttifakı, 21, 25
 Balkan Savaşları, 11, 13, 14, 24, 32, 39, 44, 45, 48, 49, 50, 56, 58, 59, 60, 62, 65, 66, 72, 79, 80, 101, 103, 105, 107, 114, 116, 133, 134, 136, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 155
 Balkan Yarımadası, 2, 7, 11
 Balkanlar, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 21, 24, 25, 36, 49, 50, 52, 53, 58, 59, 60, 67, 69, 72, 78, 80, 101, 142, 145, 146, 148, 149, 150, 152, 153, 156, 157
 Batı Trakya, 9, 38, 39, 41, 42, 47, 48, 62, 67, 79, 80, 94, 95, 96, 150, 153
 Berlin Antlaşması, 14, 54
 Bosna-Hersek'le, 16
 Boşnak, 3, 55, 89, 91, 97, 98, 103
 Bulgar, 11, 12, 25, 54, 57, 82
 Bulgaristan, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 27, 29, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 53, 55, 56, 69, 70, 75, 76, 77, 79, 80, 85, 87, 94, 96, 107, 134, 145, 146, 150, 154, 155, 157

D

Dedeğaç, 15, 38, 39, 40, 42, 61, 64, 77, 85

E

Edirne, 1, 9, 10, 11, 13, 15, 18, 29, 32, 33, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 47, 48, 52, 54, 58, 65, 67, 84, 87, 90, 92, 93, 96, 99, 106, 107, 109, 110, 112, 116, 117, 124, 131, 133, 137, 140, 143, 144, 149, 152, 155, 156

G

Göç, 1, 4, 5, 9, 51, 52, 56, 80, 81, 83, 92, 107, 110, 113, 137, 138, 148, 149, 150, 154, 157

H

Hisse-i Teavün, 130

İ

İane, 103, 105
 iskân, 1, 3, 4, 5, 86, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 141, 142, 144, 149, 150, 152, 157
 İskân-ı Muhacirin Nizamnâmesi, 118
 İstanbul Antlaşması, 42

K

Kavala, 5, 38, 39, 42, 60, 61, 62, 74, 85, 86, 101
 Kırklareli, 15, 29, 30, 31, 32, 42, 47, 52, 82, 84, 87, 102, 113, 139
 Kolera, 32, 139, 140
 Kumanova, 34, 66, 70

L

Londra Antlaşması, 38, 41

M

Makedonya, 4, 9, 12, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 34, 35, 38, 39, 42, 43, 44, 47, 48, 57, 60, 62, 66, 70, 72, 73, 78, 79, 80, 84, 91, 93, 95, 107, 116, 117, 118
 Manastır, 5, 79
 Meclis-i Vükela, 87, 91, 121, 122, 125, 131, 137, 138, 141
 mezâlim, 55

muhaçir, 1, 2, 52, 53, 55, 66, 73, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 95, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 144, 145, 146
 Muhaçirin Komisyonu, 85, 103, 108, 118
 Muhaçirin Müdüriyeti, 92, 96, 97, 98, 100, 112, 118, 119, 121, 128
 Müslüman, 3, 5, 6, 8, 11, 12, 28, 33, 43, 48, 52, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 83, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 100, 101, 102, 110, 112, 113, 115, 118, 134, 136, 145

R

Rumeli, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 18, 25, 33, 35, 36, 38, 39, 48, 53, 54, 55, 58, 62, 80, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 101, 102, 105, 106, 107, 109, 112, 114, 118, 121, 123, 124, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 145, 146, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 157

S

Selanik, 4, 15, 18, 28, 29, 33, 34, 38, 39, 43, 48, 66, 69, 71, 73, 77, 84, 85, 86, 90, 106, 109, 153
 Serez, 5, 15, 63, 64, 89
 Sırbistan, 12, 14, 17, 19, 20, 21, 23, 27, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 50, 55, 70, 77

Ş

Şark Meselesi, 24

Ü

Üsküp, 5, 15, 22, 34, 42, 52, 66, 73, 89, 106, 156

Y

yörük, 5
 Yunanistan, 7, 8, 10, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 27, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 67, 68, 77, 79, 85, 86, 91, 97, 107, 116, 117, 118, 125, 134, 145, 146, 156